

Іван Кідещук

*Молитви і псалми
Тараса Шевченка*

Редактор: Володимир АНТОФІЙЧУК
Техноредагування: Ірина МОЙСЕЙ
Обкладинка: Ірина МОЙСЕЙ

Референти: Михайло МИХАЙЛЮК
Михайло ТРАЙСТА
Володимир АНТОФІЙЧУК

*При оформленні першої сторінки обкладинки використано малюнок
Тараса Шевченка «Звільнення апостола Петра з темниці»*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

KIDESHCHUK, IVAN

Molyty i psalmy Tarasa Shevchenka / Ivan Kideshchuk. - București :

R.C.R. Editorial, 2020

ISBN 978-606-745-087-3

821.161.2

Наклад фінансований
СОЮЗОМ УКРАЇНЦІВ РУМУНІЇ

Іван Кідещук

*Молитви і псалми
Тараса Шевченка*

Видавництво RCR EDITORIAL
Бухарест - 2020

“СВЯТОЇ ПРАВДИ ГОЛОС НОВИЙ...”:

Кілька думок про шевченкіану

Івана Кідещука

У фундаментальній двотомній праці професора Івана Ребошапки “Сторінки румунської шевченкіани” (2016 – 2017) зазначено, що в інших країнах Європи ім’я Тараса Шевченка стало відомим набагато раніше, ніж у Румунії. Проте, на мою думку, пізнання румунами творчості українського поета мало свої очевидні переваги – воно не було уривчастим, а перманентним, що дало щедрі плоди, починаючи від появи студії Константіна Доброджяну-Гері “Тарас Шевченко” (1894) до книжки Івана Кідещука “Наш Шевченко” (Чернівці: Букрек, 2015), яка містить наукові статті про окремі аспекти творчості поета, рецензії на шевченкознавчі праці, репортажі про відзначення днів Кобзаря в Румунії тощо.

На гребені цієї постійної румунської уваги до творчості великого українського поета-мислителя виходить у світ нова книжка письменника і літературознавця Івана Кідещука “Молитви і псалми Тараса Шевченка”. Зіткана із статей, що впродовж кількох років виходили в журналі “Наш голос”, вона цікава передовсім своїм конкретним проблемно-тематичним і жанровим акцентуванням. Основний її зміст спрямовано на вияв своєрідності функціонування молитов і псалмів у творчості Тараса Шевченка, що переконливо пов’язується із особливостями світогляду поета, який сформувався на культурно-національних традиціях українського народу, його звичаєво-обрядових діях, віруваннях і релігійних переконаннях.

Не можна сказати, що це абсолютно нова тема в шевченкознавстві, але вона завжди актуальна і завжди на часі, позаяк виявляє все нові і нові грані свого безмежжя. Цій проблемі присвячено солідні розвідки Михайла Драгоманова, Івана Франка, Степана Смаль-Стоцького, Михайла Грушевського, Митрополита Іларіона (Івана Огієнка), Дмитра Чижевського, Івана Дзюби, Дмитра Степовика та багатьох інших. Серед сучасних досліджень помітно вирізняється монографія Ірини Даниленко “Молитва як літературний жанр: генеза та еволюція” (2008) та її ж, опубліковані в шеститомній “Шевченківській енциклопедії” (2012–2015), розлогі статті “Давидові псалми” (т. 2) та “Молитва” (т. 4). У системному аналізі поетичної молитви Ірина Даниленко слушно надає особливе місце поезії Тараса Шевченка, який, узагальнивши попередній розвиток жанру, дав поштовх для подальшого розвитку традиції української літературної молитви. Так, наприклад, здійснюючи монографічний аналіз його “Давидових псалмів”, дослідниця доходить слушного висновку, що цей цикл – рішучий крок в утвердженні вітчизняної поетичної традиції в контексті решти європейських літератур. Адже саме Шевченко, ввівши “високий” жанр псаломного парафраза в український літературний дискурс, зробив його “глибоко органічним для національної поезії, до того ж у період, коли Святе Письмо ще не було перекладене українською мовою”. Розвиток індивідуально-авторської молитви в українській літературі нового часу Ірина Даниленко також пов’язує передусім із творчістю Шевченка, який значно розширив продуктивні можливості жанру за рахунок нових модифікацій жанрового канону молитви (у її класифікації знаходимо, наприклад, такі: молитва-рефлексія, “революційна” молитва, молитва-боріння, рольова антимолитва тощо).

Узявшись за дослідження надзвичайно складної і до того ж неоднозначно трактованої наукової теми, Іван Кідешук

знайшов свій “ключ розуміння” художнього і світоглядного вияву жанрів молитви і псалма у творчості Тараса Шевченка. По-перше, для поета, в його тлумаченні, стиль молитов і псалмів, близький і зрозумілий людській спільноті, став не тільки основою його художнього мислення, а й надійною опорою релігійних переконань, непохитної віри в Божі Істини. По-друге, Іван Кідешук підійшов до Шевченкового тексту і як вдумливий літературознавець, і як глибоко релігійна людина, рішуче відкинувши будь-які думки про поетову іррелігійність, деїзм, богоборство і т. ін, які висловлювалися науковцями різних культурно-історичних періодів, у тому числі й нинішніми. По-третє, жанри молитов і псалмів, їх ідеї і стилістику Іван Кідешук розглядає в контексті усієї творчості Шевченка та біблійно-християнських книг. При цьому він спирається як на літературознавчі, так і на богословські праці. По-четверте, дослідник цілком обґрунтовано пропонує свою класифікацію Шевченкових молитов і псалмів, за змістом виділяючи серед них молитви-слави, молитви-скарги, молитви-ламентатії, молитви-подяки, молитви-гімни, молитви-медитації, молитви-подяки та ін.

Кардинальне питання, яке намагається розв’язати своєю книжкою Іван Кідешук, стосується релігійних поглядів поета, його ставлення до віри в Бога і християнства загалом.

Проблема релігійності Тараса Шевченка – чи не найскладніша і найдискусійніша в усій шевченкознавчій науці. Над її розв’язанням працювали і працюють учені різних культурно-історичних періодів, різних галузей гуманітарного знання: філософи, літературознавці, мовознавці, культурологи, богослови. Завдяки їхнім зусиллям створено велику кількість досліджень, у яких з різних ідейно-естетичних позицій з’ясовується ставлення поета до Бога, Святого Письма, Церкви, релігії й віровизнання.

Сучасні дослідники, вчитуючись у кожен Шевченків рядок, поринаючи у зміст його малярських творів, намагаються

до найтонших нюансів розібратися в усьому, що стосується релігійних поглядів геніального поета й мислителя. Але про однозначність висновків у цьому архіскладному й багатоаспектному питанні ще не йдеться, позаяк окремі положення потребують подальшої розробки й уточнення або узгодження з тими ідеями, які з'явилися значно раніше. Так, професор Анатолій Колодний відзначає: “Світогляд Т. Шевченка має надто складну мозаїку різних відтінків. Одні його твори дають право для висновку про те, що він був релігійною людиною, інші – для твердження, що його вільнодумство має чітку іррелігійність в її людиноутверджувальній зорієнтованості. Саме це мало місце у спробах довести, що Т. Шевченко був войовничим атеїстом. Це ж спостерігається й нині, коли в різних виданнях з'являються статті, які обстоюють глибоку релігійність поета.”¹. При цьому вчений вважає, що поетові був властивий “антирелігійний скептицизм”, позаяк у його творчості звучать докори Богові за його байдужість і примирення із соціальним злом, висловлюється невіра в його всемілість і всеблагість. Загалом розмірковування ученого балансують між двома близькими за значенням, але не тотожними узагальненнями: Шевченко – не атеїст, Шевченко – не глибоко віруюча людина, що так чи так не конкретизує істинної суті віри поета-християнина, його справжнього ставлення до Бога й Божої Правди та її виявлення в церковній обрядовості.

Літературознавиця Оксана Яковина дотримується думки, що “протягом творчого життя відбувається еволюція релігійності Шевченка: від пантеїстичного розуміння Бога (рання поетична творчість) через елементи богоборства (“Як умру, то поховайте”) до конкретизації Його в образі Ісуса Христа-”сердцеведця” у щоденнику, листах і поезіях піз-

¹ Колодний А. Бог і Шевченківська людина / Анатолій Колодний. – Режим доступу: <https://www.religion.in.ua/main/8691-bog-i-shevchenkivska-lyudina-zakinchennya.html>

нього періоду”². А мистецтвознавець і письменник Марко Роберт Стех, автор широко відомого проекту “Очима культури”, у 64-му його випуску, зауважує: “Шевченкове розуміння Бога не містичне, а глибоко людяне і заземлене; для нього головним аспектом Бога є Бог антропоцентричний, Бог-людина, Христос, а теж і його матір, пренепорочність якої ніяк не применшена тим, що в поемі Шевченка вона не постає в канонічній іпостасі діви. Богоборство Шевченка, заперечення офіційної церкви, а насамперед казенного російського православ’я, знаходило протизагугу в особистій глибокій релігійності. Віддаленому Візантійському Саваофові він протиставляє Христа як утілення любові, самовіддану і трагічну Марію та Бога природних народних вірувань”³.

Що стосується закидів про богоборство поета, його численних докорів і звинувачень на адресу Бога, то стилістика тих творів, у яких вони звучать, нагадує дух пророцьких, євангельських і апостольських книг із численними запитаннями до Бога про несправедливості і кривди, що панують у світі. Хіба й благочестивого Іова із Старого Завіту, який через тяжкі фізичні страждання часто нарікав на Господа, теж вважати богоборцем?

У своїх спостереженнях і висновках на цю тему Іван Кідешук близький до ідей Дмитра Бучинського: “Нема людини без гріховного упадку; кожного з нас частіше або рідше, але все зачіпає чорне крило гріха, за яким стоїть спокусник диявол. Не без гріха й гріховного упадку був Шевченко. І тут нема нічого, сказати б дивного, бо без спокус не були навіть святі угодники Божі. Коли сатана знайшов доступ навіть до Богочоловіка, то чому б він не мав знайти стежки до Шевченка? Цілком не диво, що в Шевченка ми маємо також кілька розпачливих думок, кілька розпачливих зусиль <...>,”

² Яковина О. Християнська українська традиція у творчості Шевченка // Шевченківська енциклопедія: В 6 т. – Т. 6. – К., 2015. – С. 645.

³ Там само.

кілька хвилин духового заламання, але вони такі короткі, його віра така сильна, що зараз же приходиться опам'ятання й духовна рівновага”⁴.

На моє переконання, релігійні погляди Тараса Шевченка варто сприймати як цілісну систему, що склалася у свідомості не богослова, а поета-романтика і людини, яка у своєму житті, немов християнський великомученик, витерпіла дуже багато страждань і принижень, але не втратила віри в Бога й до кінця зберегла чистоту своєї душі в безмежній любові до людей, заповіданій Ісусом Христом. Увесь дух Шевченкового слова сповна розкриває істинну сутність його приходу – втілити в художньому слові християнські ідеї милосердя, любові до ближнього і вістителя правди. Може, саме тому Тодось Осьмачка насмілювався зробити такий висновок: “Шевченко збільшив славу Спасителя як людинолюба. <...> Після Ісуса Христа немає на світі дорожчої людини для людства, як Шевченко”⁵. Урешті, саме життя поета-страдника якнайкраще підтверджує справедливість цієї думки.

Усією своєю творчістю, як стверджує Іван Кідешук, Тарас Шевченко став на захист Правди та Любові – цих істинних християнських ідеалів, що виявили його життєве й творче кредо. За поетовим словом, Бог і Правда – це одне ціле, бо, в його розумінні, де немає Бога – там немає Правди, а де немає Правди – там немає Бога. Тарас Шевченко, як підкреслив Степан Смаль-Стоцький, “знає лише один етичний закон правдивої релігії, який прикладає до всіх людських діл, закон безмежної любови, закон абсолютної, чистої, живої правди-істини і правди-справедливости. Любов і правда – це його

⁴ Бучинський Д. Християнсько-філософська думка Тараса Г. Шевченка / Дмитро Бучинський. – Мадрид – Лондон: Союз українців у Великій Британії, 1962. – С. 199 – 200.

⁵ Осьмачка Т. Думки (Із шпитальних нотаток) / Тодось Осьмачка // Слово: 36. українських письменників в екзилі. – Вип. 1. – Нью-Йорк, 1962. – С. 294 – 295.

Бог, якому одному він поклоняється...”⁶. Тому так пристрасно лунають заклики поета в “Неофітах”:

Молітесь Богові одному,
Молітесь правді на землі,
А більше на землі нікому
Не поклонітесь.

У спогадах сучасників Тарас Шевченко постає щиросердним, по-справжньому люблячим і добрим, який навіть в особистому ворогові бачив людину. Він незмінно керувався принципом християнської етики: “Жити, людей любити, святого Господа хвалити” (за поемою “Царі”). Водночас поет був непримиренним до любові лицемірної і нещирої. Як боговідступництво сприймав він вчинки тих, хто “любить на братові шкуру, а не душу” і кидав їм гнівні слова:

Умийтеся! Образ Божий
Багном не скверніте!

Християнську ідею “Людина – образ Божий”, як наголошує Іван Кідешук, Тарас Шевченко застосовував до своїх оцінок стосунків у людській спільноті. До всесвітньо відомого твору “І мертвим, і живим...” він обрав епіграфом слова із Першого послання апостола Іоана: “Хто каже: “Я люблю Бога”, а брата свого ненавидить, той говорить неправду” (глава 4, вірш 20), посилюючи тим самим ідею “братолюбія” – одну з основних в усій своїй творчості, що найвиразніше сконцентрувалася у вірші-молитві “Злочинаюющих спина...”, написаному 27 травня 1860 р.

І тут доречно згадати про один епізод із життя поета, найтяжчий, найболючіший, найдраматичніший, – заключний період заслання у Новопетровському укріпленні, розташованому на півострові Мангишлак, у випалених сонцем степах, “справжній пустелі!”, за його свідченням, де “пісок і камінь;

⁶ Смаль-Стоцький С. Ідеї Шевченкової творчості / Степан Смаль-Стоцький. – Львів, 1914. – С. 11.

хоч би травинка, хоч би деревце – нічого нема. Навіть гори порядної...” (Лист до С. С. Гулака-Артемовського від 1 липня 1852 р.). Але найжахливішими були не кліматичні умови, не щоденна муштра й казарма, не пильний нагляд і постійні обшуки, а люта самотність і невимовна туга. У тому ж листі поета читаємо: “Так, людина в нещасті живе в самій собі, як говорять розумні люди, тобто роздумує. А до чого призводить роздум? запитати б цих розумних людей. До того, що руйнує надію, цю всесвітню прекрасну обманщицю”. А втратити надію в такій ситуації – означало би втратити самого себе, своє “Я” яко людини й митця. Упродовж усього заслання рятувало тільки одне – християнська філософія, про що невільник зізнавався в листі до Варвари Рєпніної від 1 січня 1850 р.: “Єдина відрада моя в цей час – це Євангеліє. Я читаю його без вивчення, щоденно і щогодинно”.

У Новопетровському укріпленні – тому земному пеклі – під всевидящим оком царської охранки поет карався сім літ, тоді як служба звичайних рядових тут тривала не більше двох років. Тож він у три з половиною рази перевершив цю нелюдську норму! Звідки черпав сили, фізичні і моральні, цей страдник, аби просто не загинути, не втратити власної гідності, не розгубити християнського милосердя й усепощення, вийти звідти із чистою душею і ні на йоту ні на кого не озлобитися? З віри, глибокого релігійного почуття, яке повсякчас живило його душу, давало надію на доконечне сповнення мети.

У його “Щоденнику” від 13 червня 1857 року, тобто за півтора місяці до звільнення з Новопетровського укріплення, є промовистий запис: “Один спогад про минуле й побачене впродовж цього часу приводить мене у трепет. А що ж було б, якби я записав цю похмуру декорацію і бездушних грубих лицедіїв, з якими мені довелося розігравати цю похмуру монотонну десятилітню драму? Мимо, пройдемо мимо, минуле моє, моя підступна пам’ять! Не обуримо серця люблячого друга негідним спогадом, забудемо і простимо темним мучителям

нашим, як простив Милосердний Людинолюбєць своїм жорстоким розпинателям”.

Загальнолюдські моральні цінності, закладені у християнських заповідях, стали нормою особистого життя Шевченка й одними із засад його творчості. “Тепер тільки молюсь я і дякую Йому (*Богові. – В. А.*) за безкінечну любов до мене, за послане випробування. Воно очистило, зцілило моє бідне хворе серце. Воно відвело призму від очей моїх, крізь яку я дивився на людей і на самого себе. Воно навчило мене, як любити ворогів і тих, хто ненавидить нас. А цього не навчить ніяка школа, крім тяжкої школи випробування і тривалої бесіди із самим собою. Я тепер почуваю себе якщо не досконалим, то, принаймні, бездоганим християнином”, – читаємо в його листі до Анастасії Толстої від 9 січня 1857 р.

Співчуття стражденній людині, неймовірне бажання допомогти їй, захистити її від злигоднів і поневірянь, відкрити їй навстіж своє велике серце переростають у Шевченка в особливий, рідкісний вияв релігійного почуття. Возвеличуючи любов і милосердя, тавруючи злобу й ненависть, він виходив із Христового вчення, а викриваючи неправду й несправедливість, яка запанувала в усьому суспільстві, брав енергію й завзяття в біблійних пророків. Усім своїм життям він засвідчив відданість Христовим ідеалам, тяжко страждаючи за “люди своя”. Він, наче апостол, став проповідником Ісусового слова, прийшов у світ, щоб “свою любов благовістити! / Святу правду возвістити” (вірш “Пророк”).

Неважко помітити, що весь Шевченків “Кобзар”, як впливає із дослідження Івана Кідешука, перегукується з Божими Істинами, за ними вивіряється поетова думка чи поведінка його персонажів. Але найбільше вражає його поетична форма – щира й відкрита розмова з Абсолютом. “Бесіда ця настільки відверта, що декому навіть здається в певних місцях святотатською чи й богоборчою. Проте пам’ятаймо думку знаного теолога І. Ортинського: “Людина може говорити.

Якщо вона дійсно говорить з Богом, то немає нічого, чого б вона не сміла йому сказати”⁷. У тих безкінечних розмовах із Богом – щиросердих молитвах – Шевченко рідко впоминається за себе, а якщо й звертається із якимось особистим проханням, то воно так чи інакше увіходить в орбіту громадського, планетарного, як, приміром, у поемі “Неофіти”, в якій він благає “Святую праведную Матір”:

Скорблящих радосте! Пошли,
Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!

Як великому християнському проповіднику, те слово донче потрібне було йому, “щоб людям серце розтопити”, щоб сіяти серед них “єдиномисліє” і “братолюбіє”, рішучість у боротьбі з численними ворогами. Найвищий сенс своєї творчості Шевченко вбачав у тому, щоби допомогти людині відкрити в собі добре начало, дане їй спервовіку. У цьому щирому і найбільш важливому прагненні поет – безмежно люблячий і великодушний, але водночас і безмежно гнівний, коли бачить, як “правдою торгують”, “Господа зневажають”. Тому й кидає гострі, нещадні інвективи отим “недолюдам”, “дітям юродивим”, але і вкотре апелює до їхнього сумління: “Схаменіться! будьте люди”. У такий спосіб Шевченко, як зауважив Степан Смаль-Стоцький, “обновляє моральне життя українського народу, чого не в силі була зробити російська церква, бо і вона потрапила в неволю царського деспотизму, що звів її на формальний культ і геть скривив засади Христової віри”⁸.

⁷ Пахаренко В. Незбагнений апостол. // Цит. за: Вічний як народ: Сторінки до біографії Т. Г. Шевченка: Навч. посібник / Автори-упорядники О. І. Руденко, Н. Б. Петренко. – К.: Либідь, 1998. – С. 194.

⁸ Смаль-Стоцький С. Шевченкова містерія / Степан Смаль-Стоцький // Ілюстрована Україна. – 1914. – Ч. 5-6. – 1 квіт. – С. 77. ⁶ Смаль-Стоцький С. Ідеї Шевченкової творчості / Степан Смаль-Стоцький. – Львів, 1914. – С. 11.

Тяжко зранену людську душу Шевченко зцілює щирою молитвою і осанною Богові, як, приміром, у “Давидових псалмах” – неперевершеному, за визначенням Івана Кідещука, шедеві світової релігійної лірики. Крім того, цей цикл справедливо кваліфікувати новітнім українським Псалтирем з огляду на те, що в його десяти творах крізь призму ідеології старозавітної книги акцентовано на особливостях християнського світогляду українського народу, визначальних сторінках національної історії, морально-етичних виявах особистості. У циклі поет говорить від імені першої особи, і це ще більше актуалізує його ідеї у свідомості кожного, хто звертається до Бога, хто шукає і знаходить у біблійному першоджерелі моральне оперття, надійну основу в щоденній протидії індивідуальному й суспільному злу, у відстоюванні Божої правди. У таких творах праведна душа знаходить порятунок, отримує морально-етичну рівновагу, здобуває впевненість у тому, що нечестиве порушення закону Божого й установленого порядку буде покаране. За висновками Івана Кідещука, в Біблії, християнській філософії Тарас Шевченко відшукував те, що найбільше відповідало його власному світобаченню, і, послуговуючись загальновідомими ідеями й образами, він у чудовій художній формі доносив усій людській спільноті найвищі ідеали й почування. Геніальність поета якраз і полягає в тому, що він акумулював у собі весь духовний потенціал людства і явився перед ним з великою місією наближення його до Божих Істин.

Свої спостереження, узагальнення й висновки Іван Кідещук раціонально й цілком доречно виклав у чотирьох розділах книжки: “I. Молитви слави і прагнення Божого законодавства на Землі”; “II. Псалтирні інтерпретації Тараса Шевченка. Цикл “Давидові псалми” (1845)”; “III. Молитви-скарги туги й плачу за Гетьманщину і скорбний народ України”; “IV. Шевченко та його думи-роздуми на тлі молитов і псалмів”.

Загалом книжка Івана Кідещука “Молитви і псалми Тараса Шевченка” – цікаве науково-пізнавальне дослідження, яке своїм змістом підтверджує неперехідний інтерес румунських науковців до творчості геніального українського поета й мислителя. Водночас її видання допоможе широкому читацькому загалу глибше зрозуміти своєрідність творчої манери Тараса Шевченка, його світоглядних і морально-етичних орієнтирів.

Володимир АНТОФІЙЧУК

*Моїй сім'ї і всім ближнім
з любов'ю присвячую
Автор*

РОЗДІЛ І

МОЛИТВИ СЛАВИ І ПРАГНЕННЯ БОЖОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ЗЕМЛІ

*Молюсь Тобі, Боже милий,
Тосподи Великий!/ .../
Що не дав мені загинуть
Небесний Владико,
Що дав мені добру силу
Переселить горе/ .../
Тебе восхвалити
І Твоєю красою
Серце веселити...*

1. «МОЛЮСЬ ТОБІ, БОЖЕ МИЛИЙ...» – МОЛИТВА-ПОДЯКА ЗА ПЕРЕСИЛЕННЯ ГОРЯ В УКРАЇНІ

***О Боже мій милий!
Тяжко жить на світі, а хочеться жить...¹
(«Гайдамаки»)***

***Молюсь тобі, Боже милий,
Господи великий!
Що не дав мені загинуть,
Небесний Владико.
Що дав мені добру силу
Пересилить горе
І привів мене, старого,
На сі святі гори
Одинокий вік дожити,
Тебе восхвалити,
І Твоєю красою
Серце веселити...
І поховать побитеє
Гріхами людськими
На горах оцих високих
І витать над ними...
(«Сон») («Гори мої високії»)***

Книга книг, одна з найславетніших і найчитаніших в українському світі, це – «Кобзар» Тараса Шевченка. Вона насправді

¹ Тут і далі посилання на твори Тараса Шевченка подано за виданням: Шевченко Т. Г. Зібрання творів: У 12 т. – Київ: Наукова думка, 2001 – 2006.

стала духовною скарбницею для України, українського народу та українців усіх-усюд, де б вони не жили, бо ж вона доленосна й заповітна, виколисана з історичної тіні невмирущими кобзарями і прославлена поколіннями впродовж майже двох століть. Це книжка про життя українського народу та про долю української державності, книжка мудрості, слави й падіння, книжка віщих заповітів, правди, віри й любові, майже кожна сторінка якої свідчить про непохитну віру в Бога та Святе Письмо. Тарас Шевченко-Перебендя, син мужика, що став «володарем у царстві духа» (І. Франко), несе в народ Боже слово: «На могилі кобзар сидить/ Та на кобзі грає/ .../ Старий заховавсь/ В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,/ Щоб вітер по полю слова розмахав,/ Щоб люде не чули, бо то Боже слово,/ То серце по волі з Богом розмовля,/ То серце щебече Господнюю славу,/ А думка край світа на хмарі гуля» («Перебендя»).

З «Кобзаря» український народ вчився рідної української мови, навчався любові до своєї неньки України та її славної історії, єдності і братолюб'я, навчався возвеличувати Бога.

Відомо, що Шевченко ще з дитинства знав напам'ять Псалтир.

Протягом свого важкого і короткого життя (прожив 47 років), був кріпаком 24 роки, 10 років – каторжником і 13 років – переслідуваним царськими сатрапами. Автор вічно молодих дум завжди молився, писав та, навчаючись, вдосконалювався у дусі Святого Письма, про що свідчить творчість письменника.

Тарас Шевченко залишив нам у спадщину поезію великого романтика світового масштабу, унікальну своїм стилем і духовним ставленням до свого обездоленого народу і до неньки України: автобіографічну лірику, пейзажну й побутову, громадсько-політичну та антиімперську, морально-етичну та невольницьку, філософську та релігійну тощо.

Найцікавішою для нас і сьогодні залишається релігійна поезія, яка довгий час через соціально-політичні обставини вважалася «попелюшкою» літератури, а сам Шевченко був названий атеїстом, яким він ніколи не був, поетом-бунтарем за царизму та народним поетом-революціонером за радянщини. І це тоді, як великий романтик європейської сім'ї Байрона, Шіллера, Міцкевича, Пушкіна, Лермонтова та ін. залишив нам і світовій літературі зразкову невмирущу лірику, в якій окреме місце посідають твори релігійної структури, молитви і псалми: «Молитва» («Царям всесвітнім шинкарям», «Царів кровавих шинкарів», «Злоначинающих спина», і з тією самою антицарською тематикою «Тим неситим очам», надруковані після звільнення хворого Шевченка із заслання вкінці травня 1860 р. (див.: мої коментарі у книжці «Наш Шевченко» (Чернівці: Букрек, 2015), або есеї про низку молитов друкованих останніми роками у ж. «Наш Голос», що входять до структури Шевченкових поем: «Неофіти» («Благословенная в женах...»), «Марія» («Все упованіє моє...»), «Гайдамаки» («О Боже мій милий!»), «Гамалія» («О милий Боже України!»), «Єретик» («Небесний Царю! суд Твій всує», «Боже! Боже! Великая сило!»), «Сон» («Молюсь Тобі, Боже милий»), а також «Давидові псалми» (1845) – цикл із десяти віршів, молитов і псалмів, з якими Шевченко вписується в групу традиційної слов'янської молитовної поезії Яна Кохановського, Михайла Ломоносова, Гавриїла Державіна, Михайла Лермонтова та ін. Молитви й переспіви псалмів разом з релігійними поемами та віршами свідчать, наскільки світобачення українського генія було пов'язане з любов'ю до Бога та Святого Письма і до свого народу та неньки України, за яких молився поет, для яких просив Божого захисту і спасіння.

Молитва «Молюсь Тобі, Боже милий» входить до поеми «Сон» («Гори мої високії»), однієї із вершин поетичного

слова національного генія України Тараса Шевченка. Вона належить до творів періоду заслання і була написана у другій половині 1847 року. Ця поема розпочинається світлим пейзажем колишнього раю на Трахтимирівській горі праворуч Дніпра біля Переяслава та Виблої могили (Переяслав – козацьке місто, де в 1654 р. відбулася рада/ «зрада» між Богданом Хмельницьким і Московщиною, в антитезі славної княгині Домни, що загинула на святій горі з давніми монастирями Монастирища і Зарубська, захищаючи Київську Русь):

Гори мої високії,
Не так і високі,
Як хороші, хорошії,
Блакитні здалека.
З Переяслава старого,
З Виблої могили,
Ще старішої....

І в уяві-сні поет бачить та відчуває цю сакральну землю мирних вільних людей та нащадків козаччини, сьогодні вірних християн:

Хатки біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У піжмурки в яру гуляють,
А долі сивий наш козак.../ .../
А онде, онде за Дніпром
На пригорі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка
Стоїть з похиленим хрестом.

Перед нами постає в антитезі символічна картина «похилого хреста» між славним минулим та занепалою сучасністю, до якої призвели вороги через ярмо «панів лукавих» та «царів неситих» і навіть «гетьманів усобників», яких згадує

ліричний герой-привид мерця «з домовини», що символізує поховану волю:

Нащо здалась козацькая
Великая слава?!..
І Трахтемиров геть горою/ .../
А он старе Монастирище,
Колись козацьке село,
Чи те воно тойді було?..
Та все пішло ц[арям] на грище:
І Запорожжя, і село...
І монастир святий, скарбниця, –
Все, все неситі рознесли!..
А ви? ви, гори, оддали!!..
Бодай ніколи не дивиться
На вас, прокляті!! Ні, ні...
Не ви прокляті... а гетьмани,
Усобники, ляхи погані!!..
Простіть, високії, мені!/ .../
Найкращі в світі! Найсвятії!/ .../
Простіть!.. Я Богу помолюсь...».

І після невиліковної скорботи, гніву та інвективи слідує готовність навіть втратити душу: «Я так її, я так люблю/ Мою Україну убогу,/ .../ За неї душу погублю!»

Поема продовжується медитацією-плачем сивенького дідуся над долею Гетьманщини, яку занапали «недоуми» в боротьбі за владу, і не вдалося врятувати її ні батькові Богдану, ні Мазепі:

Сидить, і дивиться, і дума,
А сльози капють... «Гай! Гай!.. –
Старий промовив. – Недоуми!
Занапали Божий рай!..
Гетьманщина!..»

Доля українців стала жахливою через тих самих винуватців своїх та сусідніх панів і царів-християн, які «...Людей закували/Та й мордують... Ой, ой, пани,/Пани-християне!». Прибитий тугою, старий снує гірку елегію своїй славній руській Батьківщині і молиться у сльозах Господу-Богу: «Молюсь Тобі, Боже милий,/ Господи великий!...».

Так розпочинається молитва возвеличення і подяки сивого дідуся за Божу благодать збереження життя, здоров'я і сили, якими наділив його, щоб пережити велике горе, яке панує в Україні. До Шевченка і після Шевченка подосі горе в Україні було постійним, тому молитва сивого дідуся набирає поширеної і глибокої значеннєвості. Яскравим стилем неповторної образності Шевченко звертає увагу на гідність і вірність Богові ліричного героя твору – простої людини з народу. Він не скаржиться на страхіття і кровопролиття в боротьбі за волю з поганськими ворогами чи таки зі своїми братами-християнами, що топтали Закон Божий і вчення Ісуса Христа, як гостро згадує ліричний голос автора, незважаючи на свого двійника, який виступає в чистосердечній смиренності і, подібно до біблійного Йова, від щирого серця і з глибини своєї душі висловлює вдячність за ласку Божу:

Що не дав мені загинуть,
Небесний Владико,
Що дав мені добру силу
Переселить горе
І привів мене старого
На ці святі гори
Одинокий вік дожити,
Тебе восхвалити
І Твою красою
Серце веселити...

А ласка Божа – безмежа, бо ще більша душевна потіха дідуся полягає в тому, що свій самотній вік людини проживе на святій горі Трахтимирів та Канів, міфологічної землі Родень та святої землі княгині Домни, що лежить з лицарями Київської Русі у Виблі могили, на землі Богдана Хмельницького та Мазепи, яку спалили, покровавили і сплюндрували ляхи та москалі, винищуючи козацтво за допомогою своїх же зрадників у боротьбі за владу. Саме над цією козацькою славою/ неславою задумується герой і просить прощення у гір високих голубих, гіперболізованих Шевченком, щоб розуміти святі небеса «Найкращі в світі! Найсвятіші!» – Божого раю на землі, просить прощення у Бога, якого возвеличує і прославляє за духовну мудрість і красу, якими «серце веселиться», живучи на цій сакральній горі наших предків. Цікаво, що дідусь-мудрець не звинувачує нікого за драму-трагедію свого серця, побитого «Гріхами людськими», а щасливий тим, що воно буде поховане і «витатиме» на цій святій місці, що колись звалось Київська Русь, а в часи Богдана, Мазепи та Шевченка звалось, як зветься і сьогодні, – Україна.

Як і дідусь-двійник, Шевченко, будучи уродженцем Черкащини, знав ці святі місця і часто відвідував їх, коли гостював на Україні та обрав собі місце спокою саме тут, на святій горі, як зізнавався Варфоломію з проханням купити землі та збудувати свою хатку:

Дай же, Боже, коли-небудь,
Хоч на старість, стати
На тих горах окрадених
У маленькій хаті,
Хоча серце замучене,
Поточене горем,
Принести і положити
На Дніпрових горах.

Віщий шедевр «Сон» («Гори мої високії...») визначає початок десятилітньої каторги українського генія, який після звільнення на четвертому році волі/ неволі мученицького життя піде з цього світу.

Чудова поезія «Сон» – зразок неперевершеної художності. Вона може вважатися другим «Заповітом» Тараса Шевченка, який бажав «витати» своїм серцем на сакраментальних місцях Дніпрових гір, звідки видно всю Україну, те, що сталося посмертно, коли друзі перепоховали віщого Кобзаря у Каневі, на тих «найкращих і найсвятіших» горах, звідки літають думи його Україною і цілим світом.

**2. «О БОЖЕ МІЙ МИЛИЙ...» – МОЛИТВА-ГІМН
ІЗ ПОЕМИ «ГАЙДАМАКИ» (1841),
або ПОТІХА Й ЛАМЕНТАЦІЯ ПРО ДОЛЮ-НЕДОЛЮ,
ВОЛЮ-НЕВОЛЮ І ЦІЛЮЩУ КРАСУ СВІТУ**

*За що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм.
Я в хаті мучився колись,
Мої там сльози пролились,
Найперші сльози; я не знаю,
Чи єсть у Бога люте зло!
Що б у тій хаті не жило?
А хату раєм називають!
/ .../*

*У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло... Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають.*

(«Якби ви знали, паничі...»)

*О Боже мій милий!
Тяжко жить на світі, а хочеться жить:
Хочеться дивитись, як сонечко сяє,
Хочеться послухать, як море заграє,
Як пташка щебече, байрак гомонить,
Або чорнобрива в гаю заспіває...
О Боже мій милий, як весело жить!
(«Гайдамаки»)*

Любий читачу! Перед нами – два Шевченкових відтворення пекельного життя на закріпаченій Україні, в убогій хатині поета-сироти, де панувало «люте зло» та Божої краси на землі, що її раєм називають, яка постійно кличе до щасливого життя, до сонячного саява, до пташиних і дівочих пісень. Тільки дивитись, слухати й радіти Божою благодаттю!

На жаль, на землі люди пекло розвели, хоч земним раєм Господь обдарував їх, щоб були щасливими, але люди не слухають Господнього Слова – скаржитесь національний поет України, що створив невмирущий «Кобзар», книгу правди, волі, віри й любові, яка з самого початку злилась з душею народу, щоб жити навіки-віків, скільки існуватиме матінка Україна.

Геніальний «Кобзар», що народився у 1840 році, ріс і розростався у чистім серці і душі Тараса Шевченка з самого дитинства, коли він голодував під тином, із тих нещасних літ наймитування, аж поки у 24-річному віці був викуплений з кріпацтва (1838), щоб стати студентом Санкт-Петербурзької академії і за два роки волі засіяти чарівні зернини пророчої книжки, до якої увійшли вісім творів («Думи мої, думи мої», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думи», «До Основ'яненка», «Іван Підкова» і «Тарасова ніч») про долю-недолю і волю-неволю та мрії-надії українського народу, які за два десятиліття його короткого невольницького життя розцвіли новими шедеврами у світовій романтичній літературі, і відтоді до сьогоднішнього дня вони ототожнюються з вільним духом українського народу, який зазнав набігів татарської орди і пекельний гніт панщини, польської шляхти та царської Росії.

Молодий поет-Кобзар, що народився на землі Черкащини, недалеко від Чигирина, вольницької столиці Богдана Хмельницького, оспівує у своїх думах-поемах колишню гетьманську славу, щоб весь світ знав, як захищали волю козаки та гетьмани, про славу яких свідчать і пісні народних кобзарів:

Наша дума, наша пісня,
Не вмере, не загине.
От де, люде, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.

Звернення до Основ'яненка, щоб славити старину, Січ і могили, спонукує митця служити поневоленій Україні духовним ментором, бо тільки так світ знатиме правду про загибель козаччини, тільки так може оновитись велич минулого:

Утни, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну,
Я ще раз побачу,
Нехай ще раз послухаю,
Як те море грає....

У Тараса Шевченка *Доля* і *Воля* – ключові слова людського світу, Божа благодать його екзистенції і наріжні координати земного життя, що залежать від стійкості і сили правди та любові людини у її відношенні до Бога та своїх ближніх. Саме ці кардинальні точки опору духовного світу забезпечують невмирущість Шевченкового «Кобзаря», що ставить в основу найбільшу історичну поему-епопею «Гайдамаки», присвячену «щирому батькові» Григоровичу Василеві Івановичу, конференц-секретареві Академії мистецтв, який допоміг у викупі з кріпацтва майбутнього поета-Кобзаря. Тарас Шевченко розказав людям правду про пекельне і славне минуле, про «те, що давно діялось», – як і сам зізнається у своїй передмові (насправді післямові), – як боролись ляхи з козаками, як кров проливали і трупами поле засівали, «а все-таки скажеш:

“Слава Богу, що минуло”, – а надто як згадаєш, що ми одної матері діти, що всі ми слав’яне. Серце болить, а розказувати треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братуються знову зі своїми ворогами. Нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться навіки од моря до моря – слав’янська земля» («Кобзар», Київ, 1987, – «Гайдамаки», 1841, с. 116), щоб цілісною і братерською залишалася навіки Слов’янщина, і криваві часи ніколи не повторювалися – свідчить християнським голосом митець-боголюб.

Шевченко вибирає жажливий фрагмент в історії України – Коліївщину (1768), селянське повстання гайдамаків проти польської шляхти, їх боротьбу за волю та кращу долю. Уперше у євроромантизмі виступає «громада в сіряках» з ватажками народу Залізняком та Гонтою. Розлючені мордуванням народу ляхами, зневагою Божих законів та Божої благодаті, долі і волі, підступністю, несправедливістю до убогих і немічних, повстанці забувають про терпеливість і смиренність, посвячують зброю, розпалюються гнівом, і повстання, мов стихія, розливається пекельною хвилею на ворогів – свідчать лірично-філософський та історичний вступи поеми-епопеї. Крім цього, Шевченко згадує філософський закон мінливості світу, природи і суспільства: «Все йде, все минає і краю немає», тільки воля й любов – вічні, як і волелюбні прагнення поневолених людей. Ущемлення волі українського народу породило гарячу і нестримну надію на щасливе життя, бажання жити й радіти Божою благодаттю – свободою. Почуття любові до Бога та краси життя характеризують молодого і смиренного наймита Ярему, героя поеми, що рушає до гайдамаків шукати кращої долі, просвітлений молитвою-гімном до Бога за Його благодать.

Молитва «О Боже мій милий» живе у душі кожної людини, а тим більше в душах поневолених гайдамаків, несправедли-

во оскаржених братами-християнами. Людина з народу прагне до вільного щасливого життя: «Тяжко жить на світі, а хочеться жить». Але убогий ніколи не нарікає на життєві тягарі, щоб не гнівити Всевишнього, він живе з надією на кращу долю і милість Божу, які завжди додають сил:

Хочеться дивитися, як сонечко сяє,
Хочеться послухать, як море заграє,
Як пташка щебече, байрак гомонить,
Або чорнобрива в гаю заспіває....

Прославлення волі Господньої та земної і небесної краси сприймається безкраєю душею вічно живою, бо вона, – визначає поет з самого початку поеми, – «Як небо блакитне – нема йому краю,/ Так душі почину і краю немає». Тому людині хочеться постійно повертатись душею до Божого дому, до життєдайних джерел сонячного сяйва, до вічної гармонії моря і співу природи, хочеться сприймати зором, слухом та всіма чуттями Боже чудо-диво, що розвеселяє і ошчаслиблює життя. Молитва сповіді і благання визначає постійне бажання-тугу за вільним щасливим життям на семантичній підставі вольового дієслова «хочеться», відзнака генетичного коду людини, якій призначено Богом веселитись життям на лоні чарівної природи та в любові до ближнього: «О Боже мій милий, як весело жить!». Молитва терпеливого Яреми містить і благальний сенс захистити і ушчасливити убогих звичайними людськими потіхами, за якими скучав пригнічений народ. Даремно дорогою до Чигирина, у Вільшані, герой переконується в жорстокості польського гніту, бо безпощадні ляхи руйнують, обкрадають і вбивають невинних людей, таки Лейбу-шинкаря, в якого служив, і титаря-церковного старосту, що зберігав йому гроші, запалюють церкву і викрадають Оксану, дочку титаря, яку він любив і якій пообіцяв обдарувати, «як паву».

У душі мирного хлопця росте гнів, і він у Чигирині розкаже Залізнякові-отаману про своє нещастя та обіцяє відплатити за це ворогам. Залізняк записує Ярему у свій загін прізвищем бездомного бурлака – Галайда, і він разом з гайдамаками-повстанцями святять зброю, щоб ворог загинув у пекельнім огні боротьби за вільну Україну, бо Чигирин – місто вольниці і столиця славного Богдана Хмельницького, місто-символ української жертвності. Напевно, кожний з гайдамаків купався в сльозах, як і Ярема, за жертвами серед своєї рідні та найкращими синами свого народу, через гірку долю свого краю, і у відповідь вони засівають Київщину, Волинь і Поділля вражими трупами:

Минають дні, минає літо
А Україна знай горить;/ .../
Нігде не чуť людської мови;
Звір тільки виє по селу,
Гризучи трупи. Не ховали,
Вовків ляхами годували,
Аж поки снігом занесло
Огризки вовчі...

Жахіття сягають апогею, коли в Умані запалили школу базиліян, ксьондзів нищили, нищили і дітей, між якими Гонта знаходить і своїх двох синів, католиків за жінкою, та, дотримуючись клятви, змушений пожертвувати ними, щоб вночі крадьки поховати їх по-козацьки і в розпачі просити в Бога кари за найбільші свої гріхи. Лиха доля не полишає гайдамаків, і вони розійдуться хто куди. Гонту ляхи після жорстокого катування страчують, Залізняк помре з горя і буде похований друзями на високій могилі, а Ярема пішов собі за гайдамаками по світу. Скоро москалі Січ зруйнували (1775) і все замовкло, – констатує засмучений поет, що, за дідовими оповідями, ходив босим по слідах гайдамаків.

Історія свідчить, що повстання гайдамаків закінчилось трагічним придушенням російським військом, яке роззброїло повстанців, здаючи їх на розправу полякам, а ті розстрілювали їх, вішали, стинали голови та клали на палі, щоб залякати народ і відбити охоту до волелюбних вчинків.

Наприкінці віршованої епопеї Тарас Шевченко творить символічну картину надії на мир:

Посіяли гайдамаки
В Україні жито,
Та не вони його жали,
Що мусим робити?
Нема правди, не виросла;
Кривда повиває...
Розійшлися гайдамаки,
Куди який знає....

Високодуховнахристиянська основа поеми-епопеї зберігає загалом оздоровчий і всенадійний тонус молитви за тріумф волі на землі, за красу і веселість життя, але й у відношенні до трагічної долі поневолених повстанців-гайдамаків та ж сама молитва набирає подвійної значинності – потіхи й ламентатції за долю-недолю, волю-неволю, до яких прагнув український народ, який ждав і ждатиме, коли пісня старих гайдамаків та кобзарів («А в нашого Галайди хата на помості./ Грай, море! добре, море!/ Добре буде, Галайда!») здійсниться і коли довгождана воля і доля усміхнуться, як те грайливе і добре море.

**3. «О МИЛИЙ БОЖЕ УКРАЇНИ!» – МОЛИТВА-БЛАГАННЯ
ІЗ ПОЕМИ «ГАМАЛІЯ» (1842),
або ВСЕНАРОДНА ЛАМЕНТАЦІЯ ПОНЕВОЛЕНИХ
КОЗАКІВ ЗА ВОЛЮ І ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ**

*...Тільки у Скутарі, в склепу, не дримають
Козаки-сердеги. Чого вони ждуть?
По-своєму Бога в кайданах благають,
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.*

*«О милий Боже України!
Не дай пропасти на чужині,
В неволі вольним козакам!
І сором тут, і сором там –
Вставать з чужої домовини,
На суд твій праведний прийти,
В залізах руки принести
І перед всіми у кайданах
Стать козакові...»*

(«Гамалія»)

Творчість Тараса Шевченка часто навчає жити молитвою і
линути духом до неба, до Господа Бога на розмову, щоб по-
стійно виховувати у нашій естві духовне задоволення, саме
те, найпотрібніше нам, християнам, блаженство душі. Це най-
краща підпора у нашій діалозі з Богом та ближніми нашими,
тому що молитва – єдина й самодостатня потіха душі нашої і
єдина підпора в Бозі-захисникові нашому, що завжди дарує

той найщасливіший, вільний стан нашого втілення на землі, з яким ми приходимо на світ і потребуєм вертатися додому, в небеса.

Із християнської традиції відомо, що кожне горе на світі гаситься і тамується тільки молитвою – це єдиний рятівний посередник між людьми і Богом, якого античний філософ-неоплатоніст Плотін вважає достатнім і стверджує: «Я вдоволюся внутрішньою службою Богові – молитвою...» (див.: «Еннеади», Київ, 1995), бо ж молитва в Бозі – очиститель і рятівник наш. Григорій Сковорода теж навчав молитвою підкорятись Божій волі: «Не ставай ніколи проти Бога, а все радуєчися, завжди дякуючи – молися», і попереджав: «Церква Божа всередині нас. Щастя в серці, серце є любов, любов же у законі вічного» («Переддвер'я», глава 1). У свою чергу, вірний християнин Тарас Шевченко завжди душею підкорявся Божій волі і прохав нас молитись тільки єдиному Богові:

Моліться Богові одному,
Моліться правді на землі,
А більше на землі нікому
Не поклоніться.

(«Неофіти»)

Упродовж віків для українського народу і для всіх боголюбів молитва довелась захисною і рятівною духовною практикою в шуканні Божого милосердя, порятунку – застерігав, немов пророк, Шевченко: «Роботящим умам,/ Роботящим рукам/ Перелоги орать,/ Думать, сіять, не ждять/ І посіяне жать/ Роботящим рукам» («Тим неситим очам»).

У героїчній поемі «Гамалія» (1842), що прославляє визвольну боротьбу українського козацтва з-під турецького ярма, поряд із символічним героєм-визволителем Гамалією і невідомими героями, борцями за волю й незалежність Укра-

їни Шевченко символічно представляє в українській літературі вирішальну роль всеукраїнської молитви, за допомогою якої полонені козаки в Скутарі (Туреччині) і, мабуть, їх побратими виблагали у Бога милосердя, та разом з ватажком Гамалією вони приструнчать бусурманів, звільнившись на славу Бога та славу України.

Глибоковіруючий поет-романтик, нащадок великих князів Київської Русі із золотoverхими церквами і монастирями, відчував у своїй крові і душі християське відлуння великих предків Св. Володимира Великого, хрестителя Русі (988 р.), відчував традиційну відданість свого народу церкві і християнській вірі, зокрема, козацтву, окутаному безсмертною славою в боротьбі за волю України, а про молитовність «красного і прекрасного» роду свого свідчить загалом весь «Кобзар». Тому героїчна поема «Гамалія» акцентує на темі всенародної молитовності, її безмежній духовній цінності та рятівній ролі в релігійній практиці мирян, як переконує козацька молитва в Скутарі, якою хвилі моря і Дніпра сповіщають про горе і беззаконня, що чиниться над вірними християнами:

...Не дрімають
Козаки сердеги. Чого вони ждуть?
По-своєму Бога в кайданах благають,
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.

На поклик Божий, переконаний поет-романтик, відгукується мати-Україна і козацтво Хортиці на чолі з хоробрим ватажком Гамалією, які вирушають «скаженим» морем на байдаках виручати від ганебної смерті козаків з кайданів, щоб не вставали «в срамоті» на Суд Божий з «чужих домовин», за молитвою-ламентациєю полонених козаків:

О милий Боже України!
Не дай пропасти на чужині

В неволі вольним козакам!
Вставать з чужої домовини,
На Суд Твій праведний прийти,
В залізах руки принести,
І перед всіми у кайданах
Стать козакові...

Зневага і лють до османців породила в Румунії та в Україні народні балади про невмирущого Грую Новака, Байду (Вишневецького) та Івана Підкову, яких використали Шевченко і Міхаїл Садовяну у своїх творах («Іван Підкова» і «Гамалія» – перший, «Nicoară Potcoavă» – другий), прославляючи в романтичному стилі легендарних борців за волю й незалежність наших сусідніх країн. Так, звертання-скарга до Бога українських козаків у Шевченка набирає всенародного характеру ламентатії вільних людей, засуджених погинути на чужій землі у моральній срамоті, тим більше, що в українського козацтва існував лицарський код гідності перед смертю, як в усіх лицарів світу, якого турки не поважали, і саме цей мотив волі і гідності людини, що визначається у Св. Письмі, пробуджує молитвою Боже милосердя.

Тому і в Шевченка закріплюємо відгуки з біблійного Псалма 94 про зухвалість ворогів і їхнє приниження Бога, бо «топчуть народ Твій і гноблять Твою спадщину» (Пс. 4:5). Лагідне звертання «О милий Боже України!» нагадує в Шевченка Псалом 93 про любов Господа до свого народу («Господь любить свої люди,/ Любить, не оставить,/ Дожидає, поки правда/ Перед ними стане»), яким переконує український народ, що любов – це результат постійних молитов у слов'янським Єрусалимі – Печерській Лаврі, та в церквах і монастирях України, де ніч і день возносяться молитви до небесного Батька в благанні захистити свій народ від беззаконня безбожних:

Мені Господь пристанище,
Заступником буде,
І воздасть їм за діла їх
Кроваві, лукаві,
Погубить їх, і їх слава
Стане їм в неславу.

Цей висновок збігається з біблійним твердженням за свідченням єврейського царя і пророка Давида:

Але Господь – мій захист,
Мій Бог – скеля прибіжища мого.
Він наведе на них їхню безбожність,
В їх власній злobie їх погубить –
Погубить їх Господь, Бог наш.

(Пс. 94: 22-23)

А це визначає впевненість псалмиста у рятівній силі Бога і віру українського народу та козаків-борців за волю, саме тому в скрутнім становищі мольба проводилась у надії на небесну допомогу, тим більше, що в неволі «вольні козаки», крім страшної ганьби й сорому на чужій землі та сорому від своїх побратимів, що попали живими в полон, переживали ще при їхнім житті посмертну драму-трагедію поневолених, які встануть на чужій землі в залізних кайданах з чужої домовини на Суд Божий, а це – кульмінація поеми в духовному плані, коли Шевченко, парадоксально, переносить конфлікт в уявний світ потойбічності, де сам Бог судитиме зухвалість ворогів за беззаконня над уярмленими християнами, що боряться за волю і гідність людини, бо Господь обдаровує нас на ціле життя благословенням, на яке ніхто на землі не сміє зазіхати. Таким чином, поет за допомогою молитви плекає ідею волі і гідності людини та перемоги над національними ворогами України через боротьбу та благословення Боже. Козацька молитва у Шевченка служить справжнім динамізатором подій в

об'єктивному і духовному планах, тому що саме в час молитви відзивається Божа благодать: з України прибуває Гамалія з хоробрими запорожцями, які помстять яничарам та купують у вогні Скутару, розіб'ють тюрму і кайдани, наберуть у свої байдаки чимало багатства, украденого ворогами, і сховаються за гори-хвилі моря з переможною, жартівливою піснею на устах:

Ой приїхав Гамалія
Аж у ту Скутару,
Сидять брати-запорожці,
Дожидають кари.
Ой як крикнув Гамалія:
«Брати, будем жити,
Будем жити, вино пити,
Яничара бити,
А курені килимами,
Оксамитом крити!»

Драма-трагедія полонених козаків і навіть їхніх побратимів переливається з молитви-ламентатії прямо в пекельний розвиток дії – апокаліпсисом загрожують гармати, палаючі вогні, летючі козаки: повсюди смерть, падуть кайдани і «вилітають сірі птахи» на волю «невольні козаки» (кульмінаційний момент), щоб за короткий час «з пожару люльки закурити» і з піснею спокійно забратись байдаками на Україну, веселі й щасливі, буцім-то й не воювали (розв'язка). Запримічуєм, як технікою народного епосу Шевченко сплітає сюжетні лінії, що перетинаються несподіваними стильовими антетичними елементами романтика: горе-веселість, молитва-розпач, пекло-рай, гульба, сміх і повага до їхнього ватажка-визволителя Гамалії, до незабутніх гетьманів Петра Сагайдачного та Івана Підкови – творців слави України, все в атмосфері доброї волі, не без іронії проти поганських бусурманів з Візантії, що не

доганяють героїв славної Козаччини, боячись світла християнської віри:

...щоб Чернець

Не засвітив Галату знову,

певне, молитвами і щоб не повторився інший розгром (звертання до Петра Сагайдачного і його героїчних походів на ворогів у першій чверті XVII ст. до Кафи, Синопа, Москви, Царгорода і інших місцевостей), мається на увазі узагальнення ченців українських монастирів (не релігійний чин славного гетьмана, що й не існував!), які молитвами проситимуть Божого захисту, щоб згадати і попередити про силу віруючих християн і принести світло правди та волі в Галату-передмістя Стамбула.

Поема «Гамалія», як і вся творчість Шевченка, – надто актуальні, тим більше, що йдеться про славні часи козаччини і їхню непобориму, охоронну, святую війну за волю й незалежність України, їхню непохитну віру в Господа Бога, релігійність, яка і сьогодні потрібна, щоб визволити український народ з-під московського зазіхання, відстояти волю й незалежність України. Отож Шевченко навчав і продовжує навчати свій народ жити за Св. Письмом, єдиною основою духовних координат між Небом і Землею, між Богом і Людиною, бо тільки в любові до Бога, в братній любові, християнським єдиномислієм та милосердям рятується людина і заслуговує на Спасіння Христове. Своїми молитвами поет-романтик черпає пророчі слова і згідно з Господнею волею плекає віру у Всемогутнього, щоб Його благословення принесло довгождану волю й незалежність, мир і оновлення життя в Україні.

4. «О СВЯТАЯ! СВЯТАЯ РОДИНА МОЯ!» – МОЛИТВА ЗА ВІТЧИЗНУ, ПОРЯТУНОК ЗЕМЛІ ТА ЧИСТОТУ ДУШІ

- 22. Очистивши послухом правди душі ваші
для братньої нелицемірної любови,
любіть гаряче один одного щирим серцем,
23. відроджені наново не з тлінного насіння, а з
нетлінного: Словом Божим живим і вічним.
24. Бо кожне тіло, як трава, і вся його слава,
мов цвіт трави: трава всохла і цвіт опав,
25. а слово Господнє повік перебуває.
Оце ж воно і є, оте слово,**

**що було вам благовістоване.
(І Послання Петра)**

**«О Святая!
Святая родина моя!
Чем помогу тебе рыдая?
И ты закована, и я.
Великим словом Божью волю
Сказать тиранам – не поймут!
И на родном прекрасном поле
Пророка камнем побьют!
Сотрут высокие могилы
И понесут их словом зла!
Тебя убили, раздавили;
Твои великие дела!
О Боже! сильный и правдивый,
Тебе возможны чудеса.**

**Исполни славой небеса
И сотвори святое диво:
Воспрянуть мертвым повели,
Благослови всесильным словом
На подвиг новый и суровый,
На искупление земли,
Земли поруганной, забытой,
Честейшей кровию политой,
Когда-то счастливой земли».**
(«Тризна», 1843)

Етико-релігійна поема «Тризна» (Яготин, 1843), присвячена княжні Варварі Миколаївні Репніній, добрій подрузі страдальника Шевченка, просвітлена в цілому вченням Св. Письма із Послання 1-го верховного апостола Петра про чистоту душі «послухом правди» «...для братньої нелицемірної любови», любові щирого серця «відродженій наново не з тлінного насіння, а з нетлінного: Словом Божим, живим і вічним». Так свідчить епіграф до поеми, а присвята, адресована високоповажній Варварі Репніній, до якої загостив поет в Яготин 11 листопада 1843 року, звертає увагу на цінність душі, яку треба зберігати чистою і поливати сльозами: «Душе с прекрасным назначеньем/ Должно любить, терпеть, страдать;/ И дар Господний, вдохновенье,/ Должно слезами поливать», оскільки і йому, поетові, треба переливати «Слезы в звуки», щоб відкрити силу слова. Присвята сповіщає метафізичну та онтологічну тему роздумів над словом, душею людини і суттю її існування на землі, чітко підкреслену епіграфом, що Слово «живого Бога» – вічне, і істина явна є одна: любити ближнього «щирим сердцем», відроджуватися духом з «нетлінного» насіння вічності. Прототипом духовного життя на землі старався бути і герой поеми, названої спочатку «Бес-

таланний» (як знаємо з рукопису Шевченка, подарованого Варварі Репніній російською мовою, бо вона не знала української мови, першодруком окремою книжечкою поема вийшла під назвою «Тризна»). Поема починається описом тризни ліричним героєм (автором), що сумує через ранню смерть молодого пророка, молитвою прохаючи в нього, як у ангела, просвітлення розуму і душі, просить світлих, чистих дум, осяяння серця і тайних порад «земного благо-життя»: «И научи владеть сердцами/.../. Скажи мне тайное ученье/ Любить гордящихся людей/ И речью кроткой и смиреньем/ Смягчат народных палачей», щоб скласти «гімн пророчий», відкрити правду і підняти убогих людей до неба, до їхнього захисника. Чудова поема-портрет уявного пророка пропонує роздуми на тему пророцтва і цінності душі та духовного життя, свободи думки і сили слова згідно з релігійним світоглядом молодого пророка, як згадує на тризні братство з 12-и його прихильників, жаліючи, що народ втратив свого ментора, який напував серця людей «огнем любові»:

Ты сочетал любовь в чужих;
Свободу людям – в братстве их
Ты проявил великим словом:
Ты миру мир благовестил;
И отходя, благословил
Свободу мысли, дух любви!

Чи рання смерть молодого пророка не символізує незабутню постать на землі останнього з пророків історії людства – Івана Хрестителя, або апостолів Ісуса Христа, що несли народам слово віри, правди, волі і любові, миру і братолюбія – ідеали-святині, за які і Шевченко страдатиме і жертвуватиметься теж молодим?

Ліричний герой доповнює портрет Безталанного біографічними елементами його сирітства з раннього дитинства,

ганебне поневіряння за кусок «хлеба насущного», за волю, до якої рвалася душа, покалічена «гадами земними», поки зрозумів суть небесного і земного світу, силу віри у Господа Всемогутнього:

В ком веры нет – надежды нет!

Надежда – Бог, а вера – свет.

Сирітськими сльозами ріс і молився пророк до Бога, щоб просвітितись «небесним світлом», і так «уму познання купил», обравши захист рідної святої землі Батьківщини, яку любив понад все.

Молитва «О святая! Святая родино моя!» ставить у центрі уваги рідну землю страдальника-пророка, але й Шевченка:

О святая!

Святая родина моя!

Чем помогу тебе рыдая?

И ты закована, и я....

Відчуваємо тут свіжі враження від подорожі поета на «оковану» царизмом Україну, його нескінченні життєві драми випускника Академії мистецтв теж «окованого» разом зі своїм народом під гнітом беззаконня на рідній землі.

Запримічуєм з самої експозиції існування невиліковного соціального конфлікту шевченківську зав'язку в байронівському стилі романтика, але з новою візією словесної правди, за уточненням самого поета, далекої від узагальнень англійського митця, його «туману», з стрілами проти лжепророків і космополитів-мудреців, що вихваляють пусто Канта і Галілея на втрату чистих, невинних людей. Ще в першій чверті ХХ-го століття Павло Филипович вперше спростовував так звану протонародність і наївність поета на користь «великого романтика європейського діапазону» (див. «Шевченко і романтизм») за моделлю Байрона, від якого позичає мотив туги, «універсального песимізму» з емо-

ційним стилем мелодраматизму, ефектними позами героїв тощо (*Там же*), щоб заснувати – за ремаркою сучасної критики – етап золотієї творчості «трьох літ» за однойменною поемою «Три літа» (1845), літа гірких дум:

Опустошили убоге
Моє серце тихе,
Погасили усе добре,
Запалили лихо,

скаржився поет відкрито, готовий захищати словом своїх героїв – Катерину й Оксану, батька й матір, що зарано «лягли в домовину», убогих «діток неумитих», матерів України тощо (Див.: «Три літа»). Тому з'являються сатиричні і саркастичні висловлювання проти самодержавства і тиранії навіть у молитвах і псалмах за моделлю Давида, бо ніхто на землі не має права топтати Божу волю: «Великим словом Божью волю/ Сказать тиранам – не поймут!/ И на родном прекрасном поле/ Пророка камнем побьют!/ Сотрут высокие могилы/ И понесут их словом зла!/ Тебя убили, раздавили;/ И славословить запретили/ Твои великие дела». Розкривається перед нами кривава історія грішного людства, бо (не тільки) носії правди і Божої волі мали долю перших мучеників та пророків, що пожертвувались за християнську віру, за правду і волю людства, розіп'ятих лиходіями, які забороняли «славословити» Христову науку правди й любові. Силою духовної смиренності і покірності справжнього благовісника-страдальця, що гірко переживає земні беззаконня, герой поєми ронить сльози перед Господом, Царем Небесним, і благає допомоги, просить святого дива на землі, щоб врятувати її спокутою, подвигом новим і сучасним:

О Боже! Сильный и правдивый,
Тебе возможны чудеса,
Исполни славой небеса

И сотвори святое диво:
Воспрянуть мертвым повели,
Благослови всесильным словом
На подвиг новый и суровый,
На искупление земли,
Земли поруганной, забытой,
Честейшой кровию политой,
Когда-то счастливой земли.

Благання в сльозах свідчить про безкрайню любов до людей з їхніми добрими і злими вчинкам, а щоб надоумити, потрібно святого дива і сили святого слова, аби врятувати осквернену землю і грішне людство, допомогти їм у розпутній рабській долі благожитієм, а землю, скупану у крові, повернути чистою і щасливою, як колись вона була, до первісних гріхів синів Адама.

У центрі молитви – громадянські мотиви, що породжують внутрішню суперечність з його духовністю, закидуючи молитовника у безвихідну драму неспокою, посилену, як за примічує в роздумах поет, двоїстим життям людства на землі: можна жити і любити душею та бути блаженним і вільним, але й можна жити і дивитись на життя ненаситним оком, протилежно до вчення пророка-страдальця:

О Боже правдивый, лиши Ты очей!..
Твои горы, Твое море,
Все красы природы
Не искупят его горя,
Не дадут свободы.

Крім цього, пророк, як і Шевченко, проживає далеко від рідного краю драму не тільки через відчуження від рідної землі, а й через пасивність людей, бо не всі його любили, і він почувався нижчим і чужим в народі, самотнім, як билина в полі, що сохне і в'яне: «Кому я тоску и любовь расскажу?».

Перед смертю пророк-страдалець за народ благословляв зберігати життя – «Божий дар», який треба «пожертвовать отчизне» – святині, «общее благо/ Должно любовью купить/ И с благородною отвагой/ Стать за народ и зло казнить», просив молитись Богу за нього, за Батьківщину і створити новий псалом «суровый» проти народних «палачей», «И вольным гимном помяните/ Предтечу...» на щорічній тризні... Так сталося першого року після смерті, а далі посіло забуття, як скаржився старший член братства, що повертається із тризни, прибитий горем.

Не покрилась забуттям сама доля Шевченка, бо з самого початку російська критика вважала поета атеїстом через «Тризну», через осучаснення язичницького звичаю слов'ян поминати покійних тризною, начебто православна церква не справляє панахиди та обіди нашим покійним?! У наші дні американський професор Грабович, претендент на Шевченківську премію, проти якого гула ціла Україна, через «Тризну» спробував оклеймити Шевченка аборигеном, атеїстом, фальшивим пророком та міфотворцем (див. його: «Шевченко – міфотворець») принижуючи не лише поета, а й саму Україну. Правда, існують спільні елементи біографій Шевченка і героя поеми «Безталанний», але світогляд поета відрізняється від світогляду його героя навіть програмним початком *Присвяти* для релігійної Варвари Репніної, якій демонструє портретом безіменного пророка, що духовним життям не можна замінити, ані змінити людську долю (див.: Жулинський М. «Тризна» // Шевченківська енциклопедія: В 6 т. – Т. 6. – К., 2015), бо вона тече своїм розпутним шляхом, і ця правда ще більше наблизилася до поета княжну, яка турбувалась долею Шевченка, сприяючи його звільненню з десятилітньої каторги. Щодо міфу Шевченка, хай буде ясно всім, що тільки сам український народ – міфотворець.

**5.1 «НЕБЕСНИЙ ЦАРЮ! СУД ТВІЙ ВСУЄ...» –
ПЕРША МОЛИТВА-СКАРГА ЗА ЄВАНГЕЛІЄ ПРАВДИ,
ЗА СЛАВУ БОЖУ, ЗА КРАЩУ ДОЛЮ
ТА ВОЛЮ НАРОДУ (ІЗ ПОЕМИ «ЄРЕТИК», 1845)**

*Камень, его же небрегоша зиждуции,
сей бысть во главу угла: от Господа бысть
сей, и есть дивен во очесех наших. // Камінь,
яким знехтували будівничі, став головним
на розі. 23. Від Господа це сталося і дивне
воно в очах наших.*

(Пс. 117 стих 22/ / 118: 22-23)

*Небесний царю! Суд Твій всує,
І всує царствіє Твоє.
Розбойники, людодіди
Правду поборולי,
Осміяли твою славу,
І силу, і волю.
Земля плаче у кайданах,
Як за дітьми мати.
Нема кому розкувати,
Одностайне стати
За Євангеліє правди,
За темнії люде!
Нема кому! Боже! Боже!
Чи то ж і не буде?
Ні, настане час великий*

**Небесної кари.
Розпадуться три корони
На гордій тіарі!
Розпадуться! Благослови
На месть і на муки,
Благослови мої, Боже,
Нетвердії руки!
(«Єретик»)**

З широкомастабним світоглядом і глибокою душевною чутливістю Тарас Шевченко вважав життя великим Божим святом – «Божим даром», якого тільки любов'ю купує у Бога на благо людства, як свідчив молодий пророк, герой поеми «Тризна», перед братством: «Он говорил, что есть обще благо/ Должно любовию купить/.../ Он говорил, что праздник жизни/ Великий праздник, Божий дар,/ Должно пожертвовать отчизне...». Український геній був свідомий того, що життя потребує обов'язково гідності в любові до Бога і до свого народу, потребує служби вітчизні і навіть пожертвування з любові до них, як зробив це національний герой Чехії Ян Гус (1371-1415), священник, професор і певний час ректор Празького університету, проповідник і просвітитель свого народу, який гостро засуджував у власних творах, лекціях та казаннях поневолювачів чеського народу – німецьких феодалів та католицьке духовництво. Недарма через чотири століття після подій поет повертає пам'ять героя чеського народу як всенародний зразок боротьби за правду і волю на землі. Йдеться про грізні часи іквізиції в Європі, коли на Заході розквітала наука й культура хвилею Відродження, а католицька церква оголошувала єретиками своїх ідейних опонентів, видатних вчених (як Джордано Бруно, Томмазо Кампанелла, Галілео Галілей і ін.), клеймуючи їх ворожбитами

та відьмами і засуджуючи їх на смерть за допомогою тогочасної влади, феодальних поневолювачів та людей з народу – забобонного «темного люду». Так під впливом світської влади карали зачинателів антифеодальних настроїв експлуатованих шарів суспільства, а в XVI-XVII століттях ту саму долю мали прихильники реформації і гуманізму, вільнодумці, носії ідей Просвіти і Великої французької революції (1789-1799), яка призвела до вагомих церковних реформ, в тому числі і скасування інквізиції. У вогні інквізиції гідно віддав своє життя і Ян Гус представник Чехії.

Поему «Єретик» (1845 р.) Тарас Шевченко присвячує своєму сучаснику Павелу Йозефу Шафаріку (1795-1866) – вченому, філологу, історику та громадському діячеві чеського Відродження, борцю за єдність слов'янських народів:

Слава тобі, любомудре,
Чеху-слав'янине!
Що не дав ти потонути в німецькій пучині
Нашій правді.../.../
Слава тобі, Шафаріку,
Вовіки і віки!
Що звів еси в одно море
Слав'янськіє ріки!

Велику жертву за правду і вільність людства на початку XV ст. (1415 р.) праведного і мужнього Івана Гуса, спаленого на вогнищі інквізиції в Констанці (Німеччина), Шевченко використовує як символ непересічного борця за єдність, правду і волю народів во ім'я Св. Євангелії, як твердить епіграф до поеми «Єретик» із Св. Письма: «22. Камінь, яким знехтували будівничі, став головним на розі 23. Від Господа це сталося і дивне воно в очах наших» (Пс.117/118: 22-23). Ці слова належать славному цареві Давиду, який дякує Богу за допомогу над його ворогами, і їх же згадує у своїй притчі

про виноградарів Ісус Христос, що застерігає слухачів Єрусалимського храму перед близькою смертю, щоб ніхто з людей ніколи не зазіхав на життя ближнього, як поступили виноградарі, що вбили сина господаря виноградника з метою позбутися назавжди законного спадкоємця. Святе Письмо навчає, що убогий пастушок Давид поб'є Голіафа і стане царем Ізраїлю, як наріжний камінь, в основі родоводу Ісуса Христа, а сам Спаситель буде розіп'ятий, як син чоловічий, і воскресне у третій день, подолавши смерть як Син Божий, щоб вознестися на небо до Отця Свого та повернутися на друге Пришестя.

У поемі «Єретик» Шевченко створює незабутній портрет-символ Івана Гуса, міжнародного борця за права людини. Після біблійного епіграфу автор розпочинає її монологом героя – без експозиції, – його молитвами-скаргами до Бога, спрямованими проти соціальної і духовної нерівності, та вираженням ліричного «Я» спостерігача вільнодумства, ідей та реакцій поневолювачів, з однієї сторони, та народу і, навіть, влади з другої сторони, які з любові до свого священика-патріота не пускали його на страту до Констанца, проводжали його туди живим, а після грізного кінця повернулись з прахом на батьківщину. Місяцем пізніше (22 листопада 1845 р.) Шевченко додає до поеми присвяту Шафарикові, в якій засуджує німецьких феодалів, паліїв сусідської хати, що побраталися з католиками, аби закувати в кайдани слов'ян та погубити «великого мученика» Гуса – вступний кадр-зав'язка і кінець поеми з наслідками бруталної поведінки інквізиції, розв'язкою про повалення папської тіари і вічність Божого слова та, замість епілогу, – вістка про Дамоклів меч/ «булаву» Яна Жижки, очільника Гуситської війни (1419 р.) за славу Божу, любов, правду та волю на землі – постулати святині людського існування.

Тарас Шевченко присвятив майже всю свою творчість цим постулатам, і ледь не в кожному вірші звертався до Бога,

включав багато молитов до них на знак відданості і заборгованості перед Всевишнім, як демонструє поема «Єретик» з трьома молитвами-духовними колонами твору і героя Яна Гуса як священика і людини-громадянина, обуреного соціальною та духовною нерівністю. Так, перша молитва Івана Гуса «Небесний Царю! суд Твій все» – незвична та інакомовна саме тим, що вона, після незбагненного благального звертання до Бога, гостро виступає проти церковних догм та поневолювачів чеського народу німецькими феодалами та католицькими священиками, засуджуючи їх із сарказмом прямо як «розбойників, людодів» за грубу несправедливість та продаж папських індульгенцій для викупу багатіїв від гріхів: Розбойники, людоді

Правду побороли,
Осміяли Твою славу,
І силу і волю.
Земля плаче у кайданах,
Як за дітьми мати.
Нема кому розкувати,
Одностайне стати
За Євангеліє правди,
За темніє люде!
Нема кому! Боже! Боже!
Чи то ж і не буде?

Так молиться священик Гус у своїй келії, благаючи Бога захищати святі євангельські ідеали християнства, затьмарені і потолочені самими таки ченцями і верхами римського папалітету. Благання-скарга до Всевишнього містить незгасний біль свого народу, віруючих християн, придушених «апостольським престолом» та неправдою і неволею», найманням «раю» таки папськими коронами, як глаголить чисту правду молитва «Єретика», бо зневага Божого Суду і Царства

Небесного не можуть бути марними, категорично не «всує» ніколи ні Суд, ані Царство Боже:

Ні, настане час великий
Небесної карі.
Розпадуться три корони
На гордій тіарі!
Розпадуться! Благослови
На месть і на муки.
Благослови мої, Боже,
Нетвердії руки!

У молитві-скарзі висувуються звинувачення високоцерковним чинам, що відхилились від Св. Письма та «осміяли... славу/ І силу, і волю» Господню, поселили землю у кайдани. Після риторики до Господа, чи є кому захистити «темнії люди», немов небесна манна, відповідь сходить у келію з упевненням, що, безперечно, Суд буде і повалиться «горда тіара» римської сили й неправди. Благальник просить благословення Господнього «на месть і на муки», з належною помстою і муками, благословення «рук» молільника, що зводяться до неба, помилування «хули» його, як свідчить слідуєча молитва у Віфлеємській каплиці. Ліричний голос поета відкриває нам нестримні думки-просьби «правдивого» Гуса во ім'я свого народу, щоб Господь звільнив від «оков адових» і простив «незрящих» у ділі і слові. Іван Гус – готовий до самопожертвування за євангельські ідеали та за долю народу: «Поборюсь.../ За мене Бог!.. да совершиться!»

Портрет великого духовника-жерця Івана Гуса, що відважився захищати своїм життям Святе Письмо і славу Божу на землі, захищати «темнії люди» від гнобителів боротьбою за правду і волю, своїми обвинуваченнями й докорами набирає форм пароксизму перед народом на молитві у Віфлеємській каплиці – місці його молитовних благань і проповідувань.

**5.2 «БОЖЕ! БОЖЕ!/ ВЕЛИКАЯ СИЛО!» –
ДРУГА МОЛИТВА-СКАРГА ЗА ПОКІРНИХ ЛЮДЕЙ,
ЗА ПОМИЛУВАННЯ І СПАСІННЯ (ІЗ ПОЕМИ «ЄРЕТИК»)**

**«Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить./.../»**

**...Боже! Боже!
Великая сило!
Великая славо! зглянься на людей,
Одпочинь од кари у світлому Раї.
За що пропадають? за що Ти караєш
Своїх і покорних, і добрих дітей?
За що закрив їх добрі очі,
І вольний розум окував
Кайданами лихої ночі!.**

**...Не мені,
Великий Господи, простому,
Судить великої діла
Твоєї волі. Люта зла
Не дієш без вини нікому.
Молюся: Господи, помилуй,
Спаси Ти нас, святая сило,
Язви язик мій за хули,
Та язви мира ізціли.
Не дай згнущатися лукавим
І над Твоєю вічно-славой,
Й над нами, простими людьми!..»
(«Єретик»)**

«Кругом неправда і неволя,/.../ Окови адові!» – отаке життя на землі, і народ терпить його слухняно й смиренно перед Богом, бо нікому не можна перечитись з небесами, і «Не нам діла Твої судить», хоч на землі люди розвели справжнє «пекло», – пише Шевченко з любові до правди в поемі «Кавказ», присвяченій Якову де Бальмену. Розчарований і пригнічений колективним болем людства, поет запитує: «За кого ж Ти розіп'явся,/ Христе, сине Божий?/ За нас добрих, чи за слово/ Істини...». Так, за нас «добрих» і за слово «істини» присягає «святий чех» Ян Гус у Вифлиємській каплиці молитвою перед Господом і народом:

Боже! Боже!
Великая сило!
Великая славо! зглянься на людей!
Одпочинь од кари у світлому Раї!
За що пропадають? за що Ти караєш
Своїх і покорних, і добрих дітей?
За що закрит їх добрі очі,
І вольний розум окував
Кайданами лихої ночі!...

«Неправда і неволя» створили неavigойну, роз'ятрену рану Гусові, Шафаріку та Шевченкові так званою долею-недолею, яка об'єднує їх та їхні народи слов'янські:

Во ім'я Господа Христа
За нас розп'ятого на дереві.

Устами Івана Гуса Шевченко скаржиться гіркими сльозами Господеві на незрозумілу причину, через яку допустилась на землі смертельна каторга над людьми. У Чехії невольне, пекельне життя, спричинене облудністю церковних діячів Ватикану та Авіньйона, із суперечливими двома папалітетами, що були одночасно суддями, законодавцями, священнослужителями і великими власниками земель, як і ненаситні-

стю німецьких феодалів, – всіх носіїв лиха і страждань народу, – мотиви, через які правдивий Гус гостро засуджує їх перед Богом і благає в Господа прозріння своїх земляків, визволення «з кайданів сліпоти», глупості й неволі, наведених лихим людством перед Божими очима «розбойниками, катами в тіарах», що все потоптали:

І нам, сліпим, передали
Свої догмати!.. кров, пожари,
Всі зла на світі, війни, чвари,
Пекельних мук безкрайї ряд...
І повен Рим байстрят!
От їх догмати, от їх слава.

Поема і молитва Шевченка не є антирелігійна, вони не проти Господа-Бога, бо во ім'я Божої істини адресуються земним лиходіям-«догматам», що купують невинних людей у крові, пожежах, у страхіттях воєн та чварів, щоб торгувати місцями в раю: «Хто без святої булли вмер –/ У пекло просто; хто ж заплатить/ За буллу вдвоє, ріж хоч брата,/ Окроме папи і ченця,/ І в рай іди! Конець концям!». Хоч літературна молитва нерелігійна, без обов'язкових канонів, все ж таки зберігає звертальну і благальну форму до Господа-Всевишнього, стриманість і специфічну манеру, як це буває у більшості молитов Шевченка, але в цій поемі, формально, переплітаються гостра іронія, сарказм та інвектива проти зневажників слави Господньої та долі людської. «Розбойники», «людодіи», «кати», «татарє», «зłodії», «гади», «ченці з байстятами» і ін. на чолі з папою та його «буллами» й індульгенціями, проданими за гроші, що дозволяли відкуповувати гріхи, навіть смертельні, щоб потрапити прямо в рай, і це – не вигадка Шевченка, а чиста-пречиста і ганебна історія. За свою гостру і гріховну мову герой поеми, що вірно передає ідеї і думки Шевченка, теж мученика й борця за правду і

волю, смиренно благає в Господа змилювання над собою і народом, зцілення духовного та спасіння їхнього – продовжує з народною смиренністю далі текст вставної молитви. Герой поеми усвідомлює перед Богом свою велику гріховність, що не належить йому «судить великії діла/ Твоєї волі», і слізно благає змилювання над ним і людським світом. Для їхнього спасіння він просить суворо поранити й покарати його «за хули», тобто за різкий осуд язиком, та духовно ізцілити його любий народ, загоїти його морально-етичні рани і збагатити духовність, тільки не допустити «знущатися лукавим/ І над Твоєю вічно-славою,/ І над нами, простими людьми».

Помолившись, Гус піднімає вгору римську буллу й розриває її перед народом, чим вперше вражає присутніх, які вибухають нестримним реготом, як про це свідчить ліричний голос безпощадної іронії Шевченка: «Із Віфліємської каплиці/ Аж до всесвітньої столиці/ Луна, гогочучи, неслась./ Ченці ховаються... Мов кара,/ Луна в конглаві оддалась, –/ І похилилася тіра!».

Мужній жест самопожертвування принизливим реготом народу творить справжній землетрус у Ватікані та Авіньйоні між папами, кардиналами та всіма ченцями, які реагують розгублено, – відзначає Шевченко з глумом, іронією, сарказмом та інвективою: «Як гадюки, в'ються/ Круг тіари. Та нищечком,/ Мов коти, гризуться/ За мишеня.../.../ Та з орлами летять биться.../.../ Против Гуса. І в Констанці/ Всіх ворон скликати!». Мужнього героя ждала безпощадна людська кара, яку сьогодні історія та церква вважають помилковими.

Літературні молитви Шевченка зберігають християнську традицію молитовності в народі, як ми підкреслювали це не раз, і тому вони одушевлюють невмирущий «Кобзар» та посилюють необхідний зв'язок між поетом і народом,

щоб разом благодіяти у Господа-Всевишнього милості й рівноправності, щоб Божа слава, правда і воля служили святою закономірністю для людства, як наполягав у своїй молитві-скарзі Ян Гус, любий Шевченкові син чеського народу, перед близьким самопожертвуванням 600 років тому, щоб Всемогутній Господь не допускав «лукавим» нехтувати «вічною славою» на землі, не знущатися над простими людьми», а жити за Євангельським Письмом, за духовними цінностями єдності і любові.

**5.3. ТРЕТЯ І ОСТАННЯ МОЛИТВА ЯНА ГУСА
«О ГОСПОДИ МИЛОСЕРДИЙ...» –
ПРОЩАЛЬНА МОЛИТВА ЖЕРТВОДАВЦЯ
(ІЗ ПОЕМИ «ЄРЕТИК»)**

*Жив Бог! жива душа моя!
Брати, я смерті не боюся! / .../*

*О Господи милосердий,
Що я заподіяв
Оцим людям? Твоїм людям!
За що мене судять!
За що мене розпинають?
Люди! Добрі люди!
Молітеся!.. неповинні –
І з вами те буде!
Молітеся! / .../
Молітеся! Молітеся!
Господи, помилуй,
Прости Ти їм, бо не знають!..
(«Єретик»)*

Український геній Тарас Шевченко в історичній особі великого сина чеського народу Яна Гуса – «чеха святого,/ Велико-го мученика,/ ...славного Гуса» – відкриває нам трагічність і велич долі людини, яка зуміла у своїй безмежній любові й вірі у Бога подолати смерть за прикладом самопожертвування Ісуса Христа Сина Божого, що віддав своє життя для спасіння

гріхів людства, подолавши смерть на користь вічного життя праведників. Слов'янин Ян Гус, герой поеми «Єретик», є прототипом праведника темних часів католицького Середньовіччя початку XV ст., що, во ім'я Божої Правди, протиставиться облудним вчинкам ченців, які зі «святістю» торгували долею людства в дорозі до раю, бо знається, що Бог – Абсолютна Правда. Вічність Бога віддзеркалюється у душі нашій, якою ми обдаровані, щоб охороняла праведність нашого земного існування, забезпечуючи нам шанс обіцяної вічності спасінням, як переконливо свідчить вірний син чеського народу, якого побратими не допускають на страту, хоч слова праведника про невмирущість і велич Божої правди свідчили явно (Жив Бог! жива душа моя!/ Брати, я смерті не боюся!) і виправдовували його екстримальне рішення, а правді кориться непобідна смерть, і трагічність розлуки з нашим земним життям перестає страхати своїм переступом у потойбічність величчю жертовності за правду Господню.

Так, молитва третя і остання із життя праведного чеха вказує слов'янському роду та всьому людству істинну християнську дорогу у вічність своїм каяттям, благаючи милосердя Божого над його життєвими вчинками. Передсмертна драма чеха-єретика визначає душевний біль героя, що, захищаючи правду і славу Божу перед облудниками, буде незрозумілим і засудженим на мученицьку смерть в огні. Риторичне, стійке і смиренне звернення праведника до Господа Всемилосердного «Що я заподіяв/ Оцим людям? Твоїм людям!/ За що мене судять?» включає одночасно і несправедливих актантів, обраних на землі служити Богу по-різному, бо ж обранцем був і сам Ян Гус, що охороняв правду і славу Бога, чистоту віри і церкви Христової, з якої сам Ісус викинув комерсантів з їхніми товарами, що під святими стінами храму в Єрусалимі творили грошового ідола! Тим більше, що за життя Яна

Гуса сама церква Риму опікувалась торгівлею буллами на викуп людської гріховності своїми ченцями, які підступністю виключають з-між Божих охоронців чеського праведника і жорстоко засуджують його на смерть спаленням! Ян Гус не засуджує їх перед Богом, а запитує прямо, відкрито, щоб зрозуміти їхній жест, звертаючись у той же час за потребою спільної молитви до його побратимів: «Люди! Добрі люди!/ Молітеся!.. неповинні –/ І з вами те буде!», можливо, «неповинні» так чинити, і тільки благальною молитвою до милосердного Господа можна зупинити в майбутньому людську облуду, яка не сміє більше повторятися на землі проти волі Господньої та вічних принципів Святого Письма: «Люби Господа, Бога твого, і додержуй його приписів, його установ, його рішень та його заповідей по всі дні» (Вт.11:1). Шевченко устами Яна Гуса тричі наполягає на вагомості молитовного стану людини перед Богом, єдиний шлях людства до прощі Божої, до спасіння. «Молітеся!../ Молітеся! Молітеся!» за помилування та охорону від «люті їх очей», від «крові» – доводять слова з основи поеми, – бо Господь – єдина запорука людства на повагу життя, правди та волі на землі.

Молитви Шевченка загалом є вставними в поетичних текстах і вони стають пунктирами душевної напруженості героїв, як запримічуємо, зокрема, в структурі кульмінаційного моменту сюжету поеми, де відкриваємо позамолитовні думки і турботу героя про свій народ та спокій усього людства, біль, який гостро відчуває Шевченко, завершуючи грізний, але й духовно грандіозний монумент людської самовідданості за святі ідеали життя, за віру в Бога та любов до народу, за правду та волю, якими людина зростає власною спроможністю, тою непоборимою силою волі і духовної совісті, що не зараховують ніяких гріхів своїм ближнім, долаючи не тільки страшні муки, а навіть і смерть своєю пра-

ведністю по дорозі до спасіння. Так, у спалахах вогню і диму зникали останні слова прощальної молитви, яких тільки страдальники людства успадковують від Спасителя нашого Ісуса Христа, від першого мученика християнства Степана та розіп'ятих апостолів, які пожертвувались за святі ідеали з християнською прощеною на устах: «Господи, помилуй,/ Прости Ти їм, бо не знають!.. », «що роблять», і замовк невмирущою молитвою, перетворився у попіл, і вітер розвіяв його святими словами саможертвовного сміливця, якому на поклін і вічну шану чехи, присутні на пекельній події, взяли тієї землі з попелом та понесли в Прагу, щоб ніколи народ не забував свого великого мученика. Цією розв'язкою трагічної поеми «Єретик» Шевченко підкреслює, що тиранія може знищити тіло людини, а Божу славу – ніколи:

Запалили... та Божого
Слова не спалили,
Не вгадали, що вилетить
Орел із-за хмари...

Тобто народився національний герой, що залишив вічне і живе слово, як живими є і правда та воля, що вічно живуть у мріях-надіях кожного народу, у його вічних прагненнях Божого законодавства на землі.

Шанобливість і честь, з якими звертається Шевченко до улюбленого героя чеського народу Яна Гуса своєю поемою «Єретик», визначає братерську повагу до чехів та всіх слов'ян, із закликом до єдності та мирного життя в Бозі на підставі євангельських принципів правди і волі, взаємної любові людства. Жаль, що Шевченкові не вдалося надрукувати свою поему у збірці «Три літа» (1843-1945 р.) через переслідування його за діяльність у Кирило-Мефодіївському товаристві, яка під час арешту поета в 1847 р. була конфіскована і долучена до справи проти товариства, та відкрита досить пізно Мак-

симовичем, хоч не в повному об'ємі, і аж після звільнення поета з десятилітньої каторги (1858 р.) і буде перероблена Шевченком та надрукована в 1861 році.

Жести возвеличення Яна Гуса Шевченком та іншими письменниками, мистецтвознавцями, режисерами виправдуються в цілому, тому що чехи вважають свого жертводавця національним героєм, а день спалення борця за славу Божу, правду та волю (6 липня 1415 р.) став національним святом Чехії. У 1992 р. папа Іван Павло II взяв на себе спокуту гріхів інквізиції, оголосив її вчинки помилковими та реабілітував усіх тих, хто самопожертвувався, серед яких і Ян Гус. Справді, молитовні слова чеського мученика Яна Гуса, як мріяв Шевченко, стали наріжним каменем правди, волі і братолюб'я не тільки слов'ян, а й усіх миролюбів, промені світла й життя, яких щиро розсипає на люд український «Кобзар» Тараса Шевченка, немов «неопалима купина» молитовності українського генія, що постійними звертаннями до Бога, псалмами, кантами, акафістами тощо посилює і зберігає величальні почуття любові до Всевишнього, до свого народу і всього людства разом з їхніми екзистенційними ідеалами, в чому й полягає невмирущість поетичної творчості наддніпрянського пророка-співця України.

Може, один із найближчих до душі Тараса Шевченка письменник Богдан Лепкий, що пережив жорстокість лютої історії на перехресті ХІХ– ХХ століть, та за ціле своє життя (1872-1941) зазнав найгірших бур лихоліть революцій, громадянських та обох світових воєн, разом із найчорнішим Голодомором, щоб залишити нам у спадщину майже шевченківську молитву – назвою, стилем, чутливістю і, певне, зі щоденним прагненням українців, молитву-молитов про заплакану долю колишніх і сучасних поколінь неньки України:

О милий Боже України!
За кров, за сльози, за руїни,
За все, що терпимо в цей час –
Помилуй нас!

Теж Олександр Олесь (1878-1944), сучасник Богдана Лепкого, з невиліковною тугою і болем, запитує як емігрант своїх і чужих лихоліть з Праги Яна Гуса: «Кому повім печаль свою?..». Кому, як не Господу в молитві, з тією ж самою шевченківською та всеукраїнською печаллю кровавої історії:

Молюсь... лише молюсь, благаю,
Шукаю Бога в небесах;
На землю падаю в сльозах
І в муках мучусь – умираю.

О Боже, змий з землі своєї,
Як мак, червону людську кров.
Хай зацвітуть в серцях лілеї,
Братерство, воля і любов!

Безперечно, такі почуття вважаються святими не лише для українців, а й для всіх народів світу, що благають у Господа Всевишнього правди, миру і волі та братерської злагоди й любові.

Тарас Шевченко, Кам'яний хрест св. Бориса.
Папір, акварель [Переяслав]. [Серпень – вересень 1845]

Тарас Шевченко, Михайлівська церква в Переяславі.
Акварель [VIII—IX 1845]

Тарас Шевченко, *Вознесенський собор в Переяславі.*
 Акварель [VIII—IX 1845]

Тарас Шевченко, *Мотрин монастир.*
 Акварель [IV—X 1845]

Тарас Шевченко, *Богданова церква у Суботіві.*
Акварель [IV—X 1845]

Тарас Шевченко, *Костел у Києві.*
Папір, акварель [Київ]. [IV—IX 1846]

РОЗДІЛ II

ПСАЛТИРНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА. ЦИКЛ «ДАВИДОВІ ПСАЛМИ» (1845)

*І воспою знову
Твої блага чистим серцем
Псалмом тихим, новим.
(«Чи Ти мене Боже милий...» –
переспів Пс. 12)*

ПСАЛОМ 1:

**«БЛАЖЕННИЙ МУЖ НА ЛУКАВУ/ НЕ ВСТУПАЄ РАДУ/.../
А В ЗАКОНІ ГОСПОДНЬОМУ/ СЕРЦЕ ЙОГО Й ВОЛЯ/
НАВЧАЄТЬСЯ...»**

«Чого тільки не знайдеш у них? Прояв могутності, досконалість справедливости, поважність поміркованости, повнота мудрости, шлях до покути, міра терплячости, одне слово – уся сукупність блага!»

Василій Великий

**Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде.
А в законі Господньому
Серце його й воля
Навчається, і стане він,
Як на добрім полі
Над водою посажене
Древо зеленіє,
Плодом вкрите. Так і муж той
В добрі своїм спіє,
А лукавих, нечестивих
І слід пропадає,
Як той попіл над землею
Вітер розмахає.**

**І не встануть з праведними
Злії з домовини,
Діла добрих оновляться,
Діла злих загинуть.**

(Т. Шевченко,

1. «Блаженний муж на лукаву...»)

Історія духовного розвитку людини демонструє, що впродовж її екзистенції на Землі найкориснішою формою духовного виховання є релігійно-мотивний діалог з Богом молитвами і псалмами, бо тільки віра людини в Бога допомагає їй в пошуках умов особистісного буття, її духовного зростання. А щоб стати співтворчою всеосяжній Божественній суті, треба зрозуміти імперативне виконання Божих Заповідей і всіх настанов Св. Письма, без яких людина принижується своїм щоденним гріховним станом до найболючішого і небажаного падіння, коли вона живе лише для того, щоб кормитися і забезпечувати свої нагальні потреби. Почуття духовних потреб твориться духовною практикою колективно та самотійно, молитвами на Божественних літургіях у церкві і вдома, де відкриваємо не тільки таїнства Св. Євангелії і таїнства Церкви, а й незбагненне нам до певного часу життя, релігію присутності Господа у наших житті, бо суть нашого існування на кожному кроці вимагає постійного діалога з Богом, який неможливий без увірування в небесну охорону людини Всевишнім, без нашого прагнення спасіння, вічності. Про суть християнської віри сучасник Тараса Шевченка Микола Гоголь (1809-1852), великий класик російської літератури українського походження, залишив перед своєю передчасною смертю «Роздуми на Божественній літургії», в яких відзначає, що «Свята Літургія містить незбагненні помисли... поданих коментарів Св. отців та учителів церкви/.../, відкриває

глибінь свого містичного сенсу кожній людині, яка слухає її з тверезістю» («Роздуми...», с. 7-8, Александрія, 2011) і забуває егоцентризм сучасного життя земного світу, одягаючись у світло Божої любові. Кожному з нас треба з'ясувати, що буття у вірі – не буденність, а спосіб існування прагненням душі пошуку вічності тільки молитвою до Бога, обожнюючись лицем у лице – *Я з Богом* або *Бог і Я*, – координата аксіологічна між небом і землею, співжиття людини з Універсаліями: Бог, Віра, Воля, Надія, Любов, Мудрість тощо, і залежно від Божої волі та наших заслуг ми живем Божими благословеннями, за яких потребуємо постійно славити Господа, Творця неба і землі.

Книга псалмів – Псалтир, книга піснеспівів у супроводі «псалтеріону» (струнного інструмента) навчає нас хвалити, славити Бога, тому й зветься по-єврейськи «Сиффер Тегіллім», тобто «Книга хвали». Ця книга – найкорисніша для людини, бо містить «усю сукупність благ», як попереджає нас Василій Великий. Відомо, що Шевченко з дитинства знав Псалтир напам'ять, молився у бур'яні і був щасливий, живучи з Богом, і Бог охороняв його, обдаровуючи волею, талантом Великого Кобзаря України, маляра і гравера-академіка, але й мученицьким життям, щоб навчати свій народ усіх благ та блаженств. А це можливо тільки насінням Св. Письма, як повчав мудрець України Григорій Сковорода і повчають Давидові псалми, які український геній «етноканонізує» на українську землю (див.: Ярослав Гарасим, ntsh.org.Вміст/ 16-12-2012) ще з 1845 року, після поезій «Трьох літ» («Гайдамаки», «Мар'яна черниця», «У неділю на вигоні», «Утоплена» – 1841, «Слепая» – 1842, «Гамалія», «Тризна» – 1843, «Розрита могила», «Чигрине, Чигрине», «Сова» – 1844, «Сон» («У всякого своя доля»), «Та й заплакав сіромаха», «Заворожи мені, волхве», «Єретик», «Невольник», «Великий льох», «Стоїть в селі Суботові», «Наймичка», «І мертвим, і

живим...», «Холодний яр», «Псалми Давидові», «Три літа», «Заповіт» – 1845 тощо), в яких молодий Шевченко сам відчув кволість людської аргументації про долю-недолю свого народу і неньки України, вирішуючи етноканонізувати вчення Давида на руську землю з надією надрукувати вкінці року «Давидові псалми» з тією ж назвою, щоб народ схилявся до них, як до біблійних. Але замість 150 псалмів поет виступає з десятьма: 1, 12, 43, 52, 53, 81, 93, 132, 136, 149, де, мов Перебендя, розмовляє з Богом про долю свого народу, благає в Нього покровительства над скривдженими, і новий стан духу, як звучить передостанній псалом Давида і останній у Шевченка:

Псалом новий Господеві
І новую славу
Воспоєм чесним собором,
Серцем нелукавим (Пс.149).

Цим геніальний поет синтезує у замкнене коло десятки – числа піфагорейської досконалості, бо все у Бозі починає (Псалом 1) і все у Бозі кінчиться (Псалом 149), Бог – Альфа і Омега. Псалми Шевченка вписуються у слов'янську традицію переспівів XVIII-XIX століть Яна Кохановського, Михайла Ломоносова, Гавриїла Державіна та декабристів, якими вони засуджували безбожність, несправедливість.

На жаль, через переслідування цикл «Давидові псалми» не був надрукований ні в 1847 році, хоч про нього до нового друку П. Куліш писав, що це – «не мужецкие повести» мало-руською мовою. «Но у вас перед глазами Шевченко, который выражает на этом языке «Псалмы Давида», а чувства достойные самого высшего общества» (див.: збірник «За сто літ», Кн. 2, с. 53-54). Цикл був надрукований аж після звільнення поета з десятилітньої каторги в його доповненому життєвому «Кобзарі» 1860 року.

Перший псалом – ліричний вступ до всього Псалтиря, не міг бути у Шевченка іншим, аніж як Боже звернення до людства жити за імперативною поведінкою Божих заповідей, творити лише добро за Законом Господнім: «Блаженний муж» не є ніхто інший, за Св. Василієм, як сам Бог, а це доводить апостол Павло в Посланнїї I до Тимотея: про блаженство, «яку з'явить Блаженний і єдиний Володар, Цар царів і Владика владик/щоб ти зберігав заповідь без плями, без догани – аж до появи Господа нашого Ісуса Христа» (1:15). Звертанням в переносному значенні на «ти» має на увазі людину – земних мужів, – що заслуговують Божі чесноти «за добрі діла» – праведники, бо живуть у Божім Законі:

Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде.
А в законі Господньому
Серце його і воля
Навчається...

Очевидець діянь і науки Ісуса Христа апостол Матей визначає словами Спасителя блаженність віруючих: 3. «Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство небесне. 4. Блаженні тихі, бо вони успадкують землю. 5. Блаженні засмучені, бо будуть утішені. 6. Блаженні голодні та спраглі справедливости, бо вони наситяться. 7. Блаженні милосердні, бо вони зазнають милосердя. 8. Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога. 9. Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться. 10. Блаженні переслідувані за правду, бо їхнє Царство небесне. 11. Блаженні ви, коли вас будуть зневажати» (5: 11). Як бачимо, у псалмі біблійному та шевченківському існують три можливості втратити блаженність: йти за порадами безбожників, ставати в ряди грішників і сидати з блюзнірами,

тими, що слухають диявола-спокусника, а не Ісуса Христа, який казав: «Я – путь, істина і життя!» Тільки Господнім законом чоловік «навчається» і «розважає», тобто «і день, і ніч» обдумує, шукає Божу істину – пояснював у свій час Григорій Ніський. І в Шевченка те саме значить навчатися – жити по волі Божій, тоді «і серце, і воля» розвиваються пишно, як та рослина або дерево «над водою посаджене» у найплідніших умовах зросту:

Древо зеленіє,
Плодом вкрите. Так і муж той
В добрі своїм спіє.

Коли життя людини проходить в рамках Св. Письма, Божих законів, у «святому» середовищі, тоді «дерево», «добре поле», «вода», «плід» – метафоричні елементи, – творять умови для росту рясних плодів, і кожний з них «спіє», подібно до людини, бо й вона стає доброю, плідною у добрих умовах. Ісус Навин радив ціле життя пильнувати у вірі Господній, «день і ніч» розважати, вчитися шукати Божу Істину у Святім Письмі: «Керуйся день і ніч Св. Письмом, нехай Книга цього закону ніколи від твоїх уст не віддалиться. І розважатимеш над нею день і ніч, щоб пильно виконати все, що в ній написано» (Ісус Навин, 1:8). Цікаво, що, за Давидом, у дерева існує «своя пора», і тоді «лист його не в'яне», а для людини це значить, що віруючий, праведник багатіє духовно і в певну пору знайде спасіння. Шевченко в означенні мужа-праведника, що росте на духовному терені Св. Письма, узагальнює, що він «в добрі своїм спіє», багатіє духовно і спіє в повазі Божих Законів, у вірі й слухняності вчення Ісуса Христа. Народним стилем відверто й болюче поет попереджує, що «лукаві, нечестиві», тобто неправедні, жодного сліду не залишать на світі:

А лукавих, нечестивих
І слід пропадає, –

Як той попів, над землею
Вітер розмахав,
І не встануть з праведними
Злії з домовини.

Вони самозасуджені своїми злими вчинками при безбожнім житті і навіть не встануть на Суд Божий з гробу, і не воскреснуть, бо Господь не дбає про безбожників, а «про путь праведників дбає» і веде їх до спасіння, як явно свідчить Св. Письмо. У Шевченка кінець першого псалма відразу, майже лаконічно проектує в антитезі світ спасіння для праведних і неспасіння для неправедних:

Діла добрих обновляться,
Діла злих загинуть.

Блаженні. або праведні, за свої чесноти вічне життя матимуть, а неправедні матимуть вічну смерть.

Тарас Шевченко, етноканонізуючи Давидові псалми на «Давидові псалми», майстерно посилює святими переспіваними присутність Божого Слова в Україні, і воно пронизує весь його «Кобзар», за те й милий народу, бо стоїть «на сторожі» його і рідної землі:

Подивіться на рай тихий,
На свою країну,/ .../
Розкуйтеся, братайтеся!
У чужому краю
Не шукайте, не питаєте
Того, що немає,

щоб постійно була «В своїй хаті, своя й правда,/ І сила, і воля» (І мертвим, і живим, і ненародженим...) і за те треба благати постійно Господа Бога.

ПСАЛОМ 12:
«ЧИ ТИ МЕНЕ, БОЖЕ МИЛИЙ...» –
БЛАГАЛЬНИЙ ЗА ПОРЯТУНКОМ БОЖИМ

**9. «У Господа спасіння;
на Твій народ – Твоє
благословення».**

(Псалом 3)

**Чи ти мене, Боже милий,
Навік забуваєш,
Одвертаєш лице своє,
Мене покидаєш?
Доки буду мучить душу
І серцем боліти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сміятись! Спаси мене,
Спаси мою душу,
Да не скаже хитрий ворог:
«Я його подужав».
І всі злії посміяться,
Як упаду в руки,
В руки вражі, спаси мене
Од лютої муки,
Спаси мене – помолюся
І воспою знову
Твої блага чистим серцем,
Псалмом тихим, новим.**

(12. «Чи ти мене, Боже милий...»)

Трагічне життя-буття єврейського народу відоме ще із Святого Письма, тому людство сприймало його як архетип святого народу зі святої землі, обраного навіки Господом Богом на зразок усім народам. Такою ж моделлю завжди були і «Давидові псалми» славного царя і співця Ізраїля, одного із основоположників родоводу Ісуса Христа. Отож, Псалми, як і Святе Письмо, вважались духовною і моральною опорою протягом тисяч років, від початку людства донині, тому що тільки словом проявляється Бог, зі Слова народився Ісус Христос, Спаситель наш, відкриваючи народам Новий Завіт та християнську традицію в розумінні Бога – єдиного Сотворителя, Творця неба й землі, Вседержителя нашого.

Переспіви псалмів українською мовою Тарасом Шевченком утверджують святість Письма і одночасно, як підкреслював П. Куліш, святість української мови, здатної оспівувати святі ідеали людства. Недаремно «Давидові псалми» звали малою Біблією, у якій висвітлюються усі таїнства душі та розуму, найбільшим світлом Правди Божої, світлом, про яке Йоан Златоуст (Хрисостом) залишив нам незабутнє твердження: «Скоріше зупиниться тепло сонця, ніж би зупинилось читання Псалтиря», бо псалми можна назвати справжніми молитвами прославлення Бога, молитвами покаяння, благальними молитвами людини в постійних пошуках духовної опори прямого діалогу із Всевишнім.

Псалом 12, як Давида, так і Шевченка, – це псалом особистого благання про негайний порятунок в екстремальних ситуаціях життя, які бувають різними: 4. «Зглянься і вислухай мене, о Господи, мій Боже!», у якому Давид з блаженністю і безмежною любов'ю благає Господа про порятунок, милість, якої і Шевченко просить: «Спаси мене,/ Спаси мою душу» як результат найбільшої благодаті Господньої. Походження цього псалма пов'язане із найскрутнішим життєвим моментом

для Давида в боротьбі зі своїм сином Авесаломом, який хотів вбити свого батька, царя Ізраїля через те, що прогнав непокірного назавжди із свого царства за братовбивство Амнона. Очорнений болем, Давид пише даний псалом після Псалма 7-го, в якому уповає на Божий негайний порятунок: 2. «Господи, Боже мій, до тебе прибігаю; спаси мене від усіх гнобителів моїх і рятуй мене». Розгублений цар Ізраїля перед сильним військом ворожого сина на полі бою знаходить Божий захист у пораді свого друга, правого Гусі – сина Ємені (тобто правих!), що заздалегідь розпізнає атаку Авесалома, і Давиду вистачає часу втекти та приготувати нове військо до вирішальної битви з непокірним претендентом на трон Ізраїля. Псалом 7 доказує, що у своєму благанні Давид накликає Суд Божий над собою, коли винуватий у чомусь перед Господом: 7. «Встань, Господи, у твоєму гніві, підведися в обуренні проти моїх супостатів і пробудися задля мене на суді, що сам єси призначив/.../. 9. Господь судить народи; суди мене, о Господи, по моїй правді і за невинністю моєю, що в мені». Господь, певне, вислухав благальника, за свідченням того ж псалма, бо той, хто «16. Викопає яму, він її вирив, і впав у рів, що сам же вирив. 17. Злоба його нехай упаде на голову йому ж самому і його насильство нехай зійде йому на тім'я». Божий вирок – категоричний, без вагань.

Бог завжди любить праведних і допомагає їм, а краса і значимість 12-го псалма полягає саме у цій наполегливості благальника, Давида-праведника, у діалозі з Господом, що забуває тільки тих, хто зневажає Закони Господні, але до них не належить вірний Йому і настирливий цар Ізраїля: «2. Доки, о Господи, зовсім будеш мене забувати? Доки ховатимеш лице Твоє від мене? 3. Доки журбою буду терзати мою душу, тужити щодня серцем? 4. Доки мій ворог буде зноситись надо мною? Зглянься і вислухай мене, о Господи,

мій Боже!» Це звертання не вважається докорою пророка Давида, а прославленням Всемогутнього Бога, і теж не можна назвати мовчання Господа безтурботністю про долю Давида та єврейського народу, а випробовування раба свого, як запримичує Хрисостом: «Навіть і відхилення лиця належить до великої турботливості, бо Господь це робить, щоб якнайбільше зблизити нас (до Його)...» (власний переклад за: Cuv. Eftimie Zigabenu, Sf. Nicodim Aghioritul «Psaltirea în tâlcurile Sfinților Părinți», vol 1, 1979, Galați, p.167 – транслітерація за грецьким виданням, Iași, Institutul Albinei, 1850).

Зрозуміло, що Господь ніколи не «зносить» зло непокаранням винуватців, чому й Тарас Шевченко використовує якраз оцю рятівну суть істини Господньої 12-го Псалма про перемогу добра над злом за значеннєву вершину його творчості і його духовно-етичних переконань, що зливаються із тисячолітною течією народної мудрості, запозиченої у прадавні часи теж із Святого Письма. Категорії Добра і Зла у Шевченка стають лейтмотивом всієї творчості поета-мученика, який уважав свою нещасну долю невід'ємною частиною долі свого народу, що жив і, на жаль, ще й зараз живе пригнобленим тяжкою несправедливістю мачухи-історії. Тому геніальний поет-романтик спрямовує фокус болю з особистого благання покійного царя Давида в колективну ламентачію свого замученого народу, яке представляє Богові разом зі своїми чистими помислами-думами, скупаними народними слізьми скорботи, печалі та нестерпних мук, які терплять його-таки браття християни. Найболючішою вважається не так соціальна нерівність та несправедливість гнобителів, як їх кепкування над невинним народом та морально-духовний біль, якого тільки Господь може заспокоїти та загоїти спасінням:

Доки буду мучить душу
І серцем боліти?

Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сміятись! Спаси мене
Спаси мою душу
Да не скаже хитрий ворог:
Я його подужав.

Здається, перед нами розвивається справжня драма праведника-Давида, що благає в Бога просвітлення совісті, розуму та тверезості, щоб не переміг його ворог і не вихвалявся: 5. «Просвіти мої очі, щоб не заснути смертю, щоб не сказав мій ворог: Я його подужав!» – немовби втрата праведника перед хвалькуватим ворогом (Авесаломом або Дияволом-злобником) оправдовувала б і приписану йому гріховність та несподівану поразку і смерть на полі бою та тріумфально-го кепкування ворожого сина. Не те саме в Шевченка, який узагальнює злочинства негативних актантів – «всі злії» люди і їхні «руки вражі», злі – простим словосполученням «хитрий ворог»/ соціальний гнобителі, що спричиняє поету та народові «люті муки», від яких єдиним порятунком є тільки спасіння Господнє:

Спаси мене
Од лютої муки,
Спаси мене...

Це те, що визначає щасливість духовного статусу людини і водночас звільнення від мук і насильства як поета-псалмо-співця, так і потерпілого народу.

Кінець переспіву 12-го псалма несподівано розмежовується з оригіналом семантично та символічно і навіть формально лексикою, в якій відсутні ключові слова «радіти», «ласка», «серце» і «добро», присутні у 6-му вірші Давида, якими псалмо-співець визначає своє безмежне боголюбство, стійкість і покірність перед Господом-Благодателем, що обдарував

його духовидінням і силою непохитності перед ворогом/Дияволом: «6. Щоб мої вороги не раділи, коли я захитаюсь. Я ж бо надіявся на Твою ласку. Нехай радіє моє серце Твоїм спасінням!». Твердження про надзвичайні риси пророка і батька Ізраїлю подає той же Христом: Давид «...біжить до єдиної ласки Божої, поставивши її на переднє місце до молитви, і впевнений, що його надія на «ласку» Господню не буде марною, і відчуває у серці своїм благодійну радість вирішальної перемоги над злобою сина та щасливість спасіння, яким нагородить його Всевишній: «Нехай радіє моє серце Твоїм спасінням!» (Там же, Psaltirea în tâlcuirile Sfinților Părinți», vol 1), за духовні досягнення та за звільнення Ізраїлю з-під тиранії ворога-сина Давид обіцяє прославляти і веселити Господа псалмоспівами.

У переспіві Псалма 12-го запримічуємо з самого початку формальну різницю перебудови оригінальних структур в дистихи із 6-8-ми складами, з ритмом трохея, специфічного народному стилю, із цезурою між ними. Стих після цезури, шестискладовий, навантажений благальними і настирливими дієсловами, з боголюбним звертанням «Боже милий», щоб слідували дієслівні структури-символи, навантажені благальною і душевноболісною риторикою – «забуваєш?», «покидаєш?», «(серцем) боліти?», «дивитись/ І сміятись!», «спаси (мою душу)», «упаду», «спаси... од муки», «воспою», що свідчать про небесне натхнення Шевченка і незбагненну красу української мови, якою вперше бринів Божий псалмоспів у народі формою істинного і теплого діалога з Отцем Небесним.

Щодо ідейних та символічних навантажень, то в Шевченка переважають колективні благання над особистими, як констатуємо в кінці псалма, де антиномія між убогими і сильними, що кепкують над першими, виражає біль автора, що благає національним плачем рятунку і спасіння:

Спаси мене
Од лютої муки,
Спаси мене – помолюся
І воспою знову
Твої блага чистим серцем
Псалмом тихим новим.

Спасіння національного поета означало б спасіння його земляків, як доводить «Заповіт», написаний тяжкохворим під саме Різдво (25 грудня 1845), зараз-таки після переспіву Давидових псалмів:

І мене в сем'ї великій,
В сем'ї вольній новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим, тихим словом.

Це свідчить про нерозривну долю між поетом і народом: поет прославлятиме Господа «псалмом тихим, новим», а народ хоч «пом'яне», як і кожного грішника, посмертно «незлим, тихим словом» за мольби перед Богом, во ім'я волі, справедливості та спасіння, во ім'я незгасної любові до Господа і Його Сина Ісуса Христа – Спасителя, во ім'я любові до ближнього.

ПСАЛОМ 43:
«БОЖЕ, НАШИМИ УШИМА...» –
МОЛИТВА ПРОСЛАВЛЕННЯ БОГА
ТА БЛАГАННЯ ПРО ПРОЗРІННЯ НАРОДУ
У ЗБЕРЕЖЕННІ ВІРИ, ДЕРЖАВИ І СВЯТИНЬ

*Тоді всі звернулись до неба, благословили
хвального Господа й мовили: «Нехай буде
благословенний той, хто зберіг своє жит-
ло неоскверненим!*

(II Макавеїв, 15: 34)

*Боже, нашими ушима
Чули Твою славу,
І діди нам розказують
Про давні кроваві
Тії літа: як рукою
Твердою Своєю
Розв'язав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи ворожі. І силу
Твою восхвалили
Твої люде і в покої,
В добрі одпочили,
Славя Господа!.. А нині!..
Покрив єси знову
Срамотою свої люди,*

**І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть!.. Без плати
І без ціни оддав єси
Ворогам проклятим.
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам,
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сміючися,
На нас головами,
І всякий день перед нами
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах умираєм,
Не молилось чужим богам,
А Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги,
Поборов Ти першу силу,
Побори ж і другу,
Ще лютішу!.. Встань же, Боже,
Вскую будеш спати,
Од сльоз наших одвертатись,
Скорби забувати!
Смирилася душа наша,
Жить тяжко в оковах!
Встань же, Боже, поможи нам
Встать на ката знову.**

**(Т. Шевченко,
43. «Боже, нашими ушима...»)**

Зі Святого Письма дізнаємось про трагічне життя-буття ізраїльського народу з давніх-давен. Трагізм пояснюється постійним падінням ізраїльтян у гріховність перед Господом і карою за зневагу Божого Закону, який Мойсей приніс їм із Синайської гори на скрижалях, подарованих Господом для вибраного народу, якого ждала обітована земля. Як відомо, наслідки їхнього падіння вірою завжди були грізними: від єгипетської неволі до сорокалітнього блукання пустелею, дорогами духовного прозріння, до Обіцяної Землі Ханаану та кривавих епох Ізраїля в боротьбі з ворогами протягом чотирьохсот літ (див.: Судді, Царі, Хроніка I-II), вавилонська небезпека в часи Навуходоносора, окупація та руйнація Ізраїлю та Єрусалиму Антіохом IV Епіфаном між 175-135 рр. у боротьбі ізраїльтян, очолених Юдою Макавеєм, за національну незалежність і визволення з-під гніту геленістичної держави Селевкідів, що появилася у Малій Азії після смерті Олександра Великого у 323 р. до Христа тощо (як свідчать Книги Макавеїв I-II).

Псалом 43 Давида звернений якраз до подій героїчно-визвольної боротьби Ізраїлю та Єрусалиму, пробудженої Маттатією Макавеєм та його синами, які жили в Модіні, далеко від захопленого Єрусалиму, де відмовились виконувати царський наказ ідолопоклонства, розбили поганський жертовник і розпочали боротьбу за батьківську віру та Святих Патріархів Авраама, Якова, Йосифа, Мойсея, Давида і ін., як запевняв Маттатій перед народом, що «20. я з моїми синами й братами буду пильнувати союз батьків наших. 21. Хай Бог боронить, щоб ми покинули Закон і установи!». Клятва Макавеїв пробудила патріотів проти лиха поганського, які підняли військо й почали руйнувати вівтарі ідолопоклонства, обрізувати необрізаних дітей юдейських, охороняти Закон, воювати проти насильства поган на Святій Землі. Маттатій

перед несподіваною смертю назве старшого сина Симона радником, а хороброго Юду Макавея вождем війська, щоб пильнували життям своїм за приписами Закону і Союзом батьківським, за віру і землі Ізраїлю та святині її, бо їхні вчинки залишаться вічно живими, як і батьківські вчинки й наука збережених у Св. Письмі, що й доводять зараз Книги Макавеїв і Давидові псалми. Тлумачі псалмів Христом та Афанасій уточняють, що Псалми 43 та 31 звертають увагу на самовідданість сім'ї Макавеїв у боротьбі за звільнення землі Ізраїля та Святого Єрусалиму з-під страшного гніту Антіоха, щоб зупинити віроломство і кривоприсяжництво. Давид увічнив їх за зразкове боголюбство і відданість батьківщині й народу, вірі та своїм святиням. Саме ці факти послужили і нашому Шевченкові перенести переспів цього псалма на українську землю для прозріння свого народу в необхідності зберігати «житло неоскверненим», святий мотив героїчного війська Юди, що восхваляло до неба Господа за допомогу і постійне благословення їхнього вождя: «Нехай буде благословенний той, хто зберіг своє житло неоскверненим!» (див. мотто).

Псалом 43 переконливо заповідає легендарною правдою, що прославляється в народі усними переказами і розповідями наших батьків та дідів (Давида та Шевченка), які передають своїм нащадкам, як навчає Юда вояків перед битвою: «2. Боже, на наші вуха ми чули, наші батьки нам розповідали про діло, що учинив еси за днів їхніх, днів давніх. 3. Ти власною рукою вигнав народи, а їх насадив, і порозбивав народи, а їх поширив. 4. Бо не мечем своїм вони зайняли землю, і не рамено їхнє дало їм перемогу, а Твоя десниця і Твоє рамено, і світло обличчя Твого...», щоб у Шевченка та сама наука предків хилилась до сердець мелодикою трохея 6-8-и складових дистихів, прославляючи боротьбу предків за незалежність:

Боже, нашими ушима
Чули Твою славу
І діди нам розказують
Про давні кроваві
Тії літа; як рукою
Твердою Своєю
Розв'язав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи ворогів. І силу
Твою восхвалили
Твої люде, і в покої,
В добрі одпочили,
Славя Господа!..

Господня слава і любов Господа до мирного і боголюбного народу, що захищає самопожертвуванням Закон Божий і батьківські святі закони, живуть у пам'яті вибраного народу, благословленого і піднесеного Всевишнім, Його «десницею», «раменом» і «світлом обличчя», «ім'ям» Його і всемогучою любов'ю, якими долається все на користь праведних і на згубу носіїв насильства, віроломства та розгрому святинь. Основний текст Давида служить Шевченкові основою для визначення боголюбства, мужності і гідності колишніх людей козацької доби часів Гетьманщини, яким Господь «розв'язав... руки» і своєю «силою» покрив землею ворожі «трупи», обдаровуючи вірних християн «добром» слова і спокоєм, за що вони восхваляли і славили Вседержителя. Мотиви даного псалма прославлення Господа у визвольній боротьбі святого народу проти супостатів зустрічаєм у молодого Шевченка ще в перших його творах («Кобзар», 1840 р.): «Тарасова ніч», «Думи мої, думи мої», «Перебендя», «Іван Підкова», якими стверджується ідея розквіту могутньої Гетьманщини, сила і велич козацької держави Запоріжжя:

Було колись – запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю;
Минулося – осталися
Могили на полі.

(«Іван Підкова»)

Найцікавішим є той факт, що Кобзар України першим використовує прототип Юди Макавея для образу свого героя Тараса Трясила (у реальному житті мужнього нереєстрового запорізького гетьмана Тараса Федоровича) у байронівській, героїчній поемі «Тарасова ніч», що трактує болючу тему визвольної боротьби проти польського гніту, сусідніх братів-християн – «ляхів-уніатів», прибічників унії з католицькою церквою. Герой Шевченка гірко оплакує долю ватажків-гетьманів, страчених у Варшаві через боротьбу за волю та віру православну:

„Бідна моя Україно,
Стоптана ляхами!“
Україно, Україно!
Серце моє, ненько!
Як згадаю твою долю,
Заплаче серденько! / .../
Обізвався Тарас Трясило
Віру рятувати,
Обізвався орел сизий,
Та й дав ляхам знати!..

Заплатив їм ніччю по заслугі за могили та плач козацьких дітей: «Прокинулись ляшки-панки, / Та й не повставали: / Зійшло сонце – ляшки-панки / Покотом лежали». Козацтво молиться і дякує Богу за перемогу над ворогами, яких «круки клювали»: «Налетіли чорні круки / Вельможних будити; / Зібралось козацество / Богу помолитись».

Одну з найбільших драм-трагедій українського народу, пережитих під польським гнітом, висвітлює поема «Гайдамаки» про повстання селян Коліївщини (1768), очолених Залізняком та Гонтою, придушеного і втопленого у крові польською шляхтою з допомогою царської Росії, дві сили сусідніх країн, що розпинали Україну з півночі, разом з бусурманами й татарами із півдня, як Юда і Тарас Трясило у своїх ламентациях скаржились на національний гніт своїх народів, яких у свої часи Господь «відкинув і засоромив» перед ненависниками, грабіжниками та кровопивцями, що чітко підкреслює Шевченко прямою антитезою:

...А нині
Покрив еси знову
Срамотою свої люде,
І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть! Без плати
І без ціни оддав еси
Ворогам проклятим.

Це сталося через гріховність нашу, «яко в притчу нерозумним людям/ ...Окрадені, замучені/ В путах умираєм/ Чужим богам не молилось,/ А Тебе благаєм...». Дотепер переспів Тараса Шевченка синтелізує явно подібні сцени історії-мачухи Ізраїлю та України (за оригіналом Давида, вірші 10-23) в десять дистихів всенадійної ламентациї, якою визначає нелюдськість та безбожність ненажерливих християн, що разом з поганськими бусурманами «розкрадають, як овець, нас» і «жеруть» «без плати/ І без ціни», бо «оддав еси/ Ворогам проклятим», щоб звернути увагу на сусідське посміховище, на «погорду й наругу» їх (Давид) та «стид наш перед нами» (Шевченко).

У псалмі Давид визнає жорстокість Божого покарання вірних Йому людей, розтерзаних «на місці шакалів», хоч вони

ніколи не молились «до чужого бога». Цю гірку правду і Шевченко відновлює у тексті переспіву знайомими сценами з його поем та балад про принизливу долю українського народу:

Окрадені, замучені
В путах умираєм,
Чужим богам не молимось,
А Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги.
Поборов Ти першу силу,
Побори і другу,
Ще лютішу!..

Скарга перетворюється в молитовну ламентачію про порятунок й милосердя над своїм народом, щоб «ізбавити» його з-під «вражої наруги» не тільки «першої сили», але й «другої» – «ще лютішої!..» християн царської Росії і, на жаль, сучасної Московщини.

Молитовний фінал 43-го псалма набирає майже незвичної форми у благальному зверненні людини до Господа-Всержителя: «Устань! Чому спиш, Господи? Прокинься! Не відкидай навіки! 25. Чому обличчя ховаєш, забуваєш наше горе і гніт наш?/ .../ 27. Устань нам на допомогу і визволь нас твого милосердя ради». Давидові псалми демонструють безмежне довір'я до Господа – «світло... спасіння... твердиня» (Пс. 27:1 Давида), безпечність у святині псалмоспівця і навіть героїв-праведників Макавеїв, що закликають Господа на допомогу, щоб не казав ворог: «Я його подужав!» (Пс. 12:5). І ті самі почуття переспівує Шевченко:

...Встань же, Боже,
Вскую будеш спати,
од сліз наших одвертатись,

Скорби забувати! / .../
Встань же, Боже, поможи нам
Встань на ката знову.

Святі патристи Теодорит і Хрисостом вважають «сон» терпінням (перший), а «пробудження» скоропомічним «обличчям» божественної охорони (другий), чому покірні і праведні псалмоспівець Давид, подвижник Юда Макавей, Шевченко і навіть усі ті (за Орігеном), що «шукають праведність молитвами у їхній неспроможності, в яких до землі прилип живіт, благають духовної допомоги» (див.: *Psaltirea în tâlcuirile Sfinților părinți*, vol. I, pp. 518/ 519).

Псалмоспівець Шевченко своїм переспівом зберігає молитовну пригніченість і цілковите довір'я до Бога, з Його всемогутньою охоронною святиною, взиваючи і благаючи голосом Макавеїв врятувати його рідний край, народ та його святині від злобних нападників. Глибоковіруючий Кобзар з розпачем благає Господа зігріти душу скорботного народу, визволити його з «оков» і зупинити насильство «ката» во ім'я довгожданої волі і спасіння, бо це святі ідеали, за які поет прожив мученицьке життя сироти-кріпака, постійну підозру і десятилітню каторгу у пустинях Азії, і хоч зарано розіпнуть його за слово, він словом любові до Бога і ближнього, словом правди і волі залишається для нас незабутнім, живим, як вважав Дмитро Чуб у своїх величальних есеях «Живий Шевченко».

ПСАЛОМ 52:
«ПРЕБЕЗУМНИЙ В СЕРЦІ СКАЖЕ, ЩО БОГА НЕМАЄ...»

Пребезумний в серці скаже,
Що Бога немає,
В беззаконії мерзіє,
Не творить благая.
А Бог дивиться, чи є ще
Взискающий Бога?
Нема добретворящого,
Нема ні одного!
Коли вони, неситії
Гріхами, дознають?
Їдять люди замість хліба,
Бога не згадають,
Там бояться, лякаються,
Де страху й не буде.
Так самі себе бояться
Лукавії люде.
Хто ж пошле нам спасеніє,
Верне добру долю?
Колись Бог нам верне волю,
Розіб'є неволю.
Восхвалимо Тебе, Боже,
Хваленієм всяким;
Возрадується Ізраїль
І святий Іаков.
(Т. Шевченко,
52. «Пребезумний в серці скаже...»)

Святі отці, видатні теологи й аналітики Святого Письма Василій Великий, Хрисостом, Григорій Ніський, Теодорит і ін., відзначають, що «Псалом 52-ий», який передає майже в цілому «Псалом 13-ий», повторюється, тому що «атеїзмом зветься, коли хтось каже, що Бога немає, а це – найбільший і найстрашніший гріх, якщо Святий Дух не задовольняється одноразово картати за цей гріх, а постарався відкрити та подвійно влучити стрілою картанням і тавруванням, щоб показати, наскільки ганебний і поганий перед Богом такий гріх між іншими», зауважує Григорій Ніський, мотивуючи, що християни радіють, коли пророцтва Давида явні (Cuv. Eftimie Zigabenui și Sf. Eftimie Aghioritul – «Psaltirea în versuri în tâlcuirea Sfinților părinți»/ «Псалтир в тлумаченні святих отців», vol. 1, 1979, Ps. 52, p. 624), бо всіх хулителів Бога було покарано трагічним кінцем – лихоліттями, природними нещастями, війнами тощо.

Псалмоспівець Тарас Шевченко зупиняється на «Псалмі 52-му», де Давид визначає найбільший гріх людства, бо кожний безбожник «в беззаконії мерзіє», – підкреслює український геній:

Пребезумний в серці каже,
Що Бога немає,
В беззаконії мерзіє,
Не творить благая,
А Бог дивиться чи є ще
Взискающий Бога?
Нема добретворящего,
Нема ні одного!

Хто не визнає Господа Бога, як робили і роблять фарисеї, погани, політеїсти та атеїсти, гине у своїй власній злобі, коли добра не творить, бо, стверджує Давид, «3. Бог зорить із неба на людських синів, щоб побачити, чи є там розумний,

що Бога шукає. 4 Усі повідступали, разом стали огидними, нема доброчинця, нема ні одного!..». Те саме підкреслює і Шевченко: «Нема добретворящого,/ Нема ні одного!» І все це через падіння народів у байдужість і безбожжя, звідки тільки крок у безодню. Потрібно уточнити, що в часи Давида і пізніше поганями та безбожниками називали іудеїв і греків, асирійців і селевкідів від Сінаххеріба до Антіоха IV-го Епіфана, яких засуджують пророки і псалмоспівець через їхню душевну сліпоту, що доводить людину «у своїм серці» вважати, що «немає Бога», а таких безумників сліпих душею було і буде на землі: «Коли вони неситії/ Гріхами дознають?», тобто коли опам'ятаються ненаситні і ненависні «лукавії люди» і перестануть робити зло, за яке чекає грізна кара згідно із застереженням Св. Апостола Павла: «Як написано: «Немає справедливого, ані одного! Немає тямущого, немає, хто шукав би Бога. Усі з дороги збилися, зробилися нікчемні! Немає, хто добро творив би, ані одного! Їхнє горло – гріб відкритий, до обману язик їх схильний, отрута гадюча у них під губами. Уста у них прокльонів повні і гіркоти. Щоб проливати кров, швидкі їхні ноги. На їхніх дорогах злидні і руїна. Вони не відають дороги миру. Немає Божого остраху у них перед очима» (Послання Апостола Павла до Римлян, 3:10-18). Апостол навчає, що ті, хто не знає Бога, не поважає Божу справедливість і Закон Божий, – нікчемні, «до обману язик їх схильний, отрута гадюча у них під губами», вони самозасуджуються і нищаться, бо ж «їхнє горло – гріб відкритий»; вони добра не чинять, бо вони «лиходії, що поїдають мій народ, начебто хліб їли? Вони не призивають Бога» (Давид).

У своїм переспіві Шевченко риторично, не без іронії, влучно запитує:

Коли вони неситії
Гріхами дознають?

Їдять люди замість хліба,
Бога не згадають
Там бояться, лякаються,
Де страху й не буде,
Так самі себе бояться
Лукавії люде.

Отже, коли вони боятимуться Бога і припинять «їсти хліб» свого ближнього, коли припинять чинити зло, щоб не боятися своєї тіні, бо ж самі себе бояться лиходії, як відомо нам з прислів'я: «На злодії шапка горить»?!

Псалмоспівець Давид звертає увагу на те, що людині треба у Бозі багатіти, духовно (свідчать додаткові рядки 52-го псалма щодо 13-го), бо тільки Господь Бог правий і карає безбожників, щоб і сліду їхнього не було на землі: «Бог розсипав кості тих, що облогою стали проти тебе. Сором укритв їх, Бог бо їх відкинув» (Давид), через те, що стали проти Нього, як стверджував пророк Ісаїя, що безглузлого ніхто не уважає «благородним», а «лукавого – чесним»: «Бо дурний дурниці говорить і серце його думає про лихо, щоб чинити беззаконства, щоб проти Господа лише неправдиво говорити, щоб видирати в голодного хліб з рота, спраглою напою позбавляти» (32:5-6). Тому й Тарас Шевченко використовує «Псалом 52-ий» (так само і решту псалмів) як духовний кадр Божої праведності для уваги безбожників, царів і їхніх сатрапів, які не давали своїм ближнім убогим навіть кусень хліба з'їсти, а купали їх «у сльозах і крові», як скаржиться зі смиренністю поет перед Богом у своїй поемі «Кавказ»:

Не нам на прю з Тобою стати!
Не нам діла Твої судить!
Нам тільки плакати, плакати, плакати
І хліб насущний замісити
Кровавим потом і сльозами.

Кати згнущаються над нами,
А правда наша п'яна спить.

Про те ж свідчить і послання «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм», написана, як і «Псалми Давидові», теж наприкінці 1845 року, в якій бачимо скаргу поета перед народом «на розпуттях велелюдних», але, на жаль, марно:

Оглухли, не чують;
Кайданами міняються,
Правдою торгують.
І Господа зневажають,
Людей запрягають
В тяжкі ярма. Орють лихо,
Лихом засівають./.../
Схаменіться, недолюди,
Діти юродиві!

У кінці «Псалма 52» Давид умовно благає Господа зіслати зі святої гори Сіону спасіння і щасливу долю своєму народові на потіху Якова та Ізраїля: «7. Коли б то вже прийшло з Сіону Ізраїля спасіння! Коли Бог поверне долю люду свого, зрадіє Яків, утішиться Ізраїль», хоч це можливе тільки тоді, коли іудеї будуть вірними своєму Богові, а не людям. У переспіві Шевченко розвиває тему спасіння і волі ширше (8 рядків), наголошуючи на земній і небесній можливостях:

Хто ж пошле нам спасеніє,
Верне добру долю?
Колись Бог нам верне волю,
Розіб'є неволю.
Восхвалимо Тебе, Боже,
Хваленієм всяким;
Возрадується Ізраїль
І святий Іаков.

Перший крок до спасіння і доброї долі належав би, напевне, людям, яким потрібно звільнити поневолені народи для їхнього власного спасіння, бо насправді тільки Господь дарує людству спасіння, на яке надіється поет: «Колись Бог нам верне волю,/ Розіб'є неволю», тому що Бог ніколи не залишить людину у рабстві, а верне волю і покарає поневолювачів, що не поважають Закон Божий, пригноблюючи людей. Народи Іудеї, жителі святої землі та слов'яни, кавказькі народи, молдовани та ін., на захист яких піднявся праведник Шевченко, восхвалятимуть Бога за Його опіку «Хваленієм всяким» – молитвами, псалмами, славослов'ям, божественними літургіями, а всенародна радість і щасливість принесе втіху на святу землю Ізраїля і всім народам християнської сім'ї, щоб раділи святий Яків, біблійний патріарх і засновник дванадцяти племен Ізраїля та корінь єврейського народу святої землі колишнього Ізраїлю, де у Вифлеємі народиться Син Божий Ісус Христос, Спаситель наш.

ПСАЛОМ 53:
«БОЖЕ, СПАСИ, СУДИ МЕНЕ...»,
або МОЛИТВА «БЛАГАННЯ І ПОДЯКИ»

*Боже, спаси, суди мене
Ти по Своїй волі.
Молюсь, Господи, внуши їм
Уст моїх глаголи.
Бо на душу мою встали
Сильнії чужії,
Не зрятъ Бога над собою,
Не знають, що діють.
А Бог мені помагає,
Мене заступає
І їм правдою Своєю
Вертає їх злая.
Помолюся Господеві
Серцем одиноким
І на злих моїх погляну
Незлим моїм оком.
(Т. Шевченко,*

53. «Боже, спаси, суди мене...»)

- 3. Боже, ім'ям Твоїм спаси мене
і силою Твоєю розсуди мою справу.*
- 4. Боже, почуй мою молитву,
вислухай слова уст моїх.*

- 5. Бо горді піднялись на мене,
і насильники на мою душу зазіхають,
вони не мають Бога перед собою.**
- 6. Та ось Бог – допомога мені;
Господь – опорою життя мого.**
- 7. Оберни лихо на моїх супостатів,
знищ їх по Твоїй правді.**
- 8. Охоче принесу я тобі жертву,
прославлю Твоє ім'я, Господи, бо воно добре!**
- 9. Бо визволив єси мене від усякої турботи,
отож і поглядають очі мої на ворогів моїх.**
- (Псалом 54 (53) Давида)**

Святе Письмо визначає молитовний характер Псалма 53 – «Благання і подяки» Давида за порятунок його у пустелі Зіф від загрози війська Саула, який переслідував майбутнього царя Єрусалиму, щоб погубити його і позбавитись, таким чином, опонента. Жителі пустелі – зіфи, які знали, що Давид зі своїм маленьким військом переховується у них, не дотримались обіцянки мовчання і продали псалмоспівця Давида Саулові. У дорозі Саул був змушений воювати з філістимлянами біля так званої Скелі розділення. У такий спосіб Давиду вдалося врятуватися та віддалитися від загрози смерті і пізніше скласти Псалом 53 – молитву благання й подяки Господові. На жаль, переслідування Давида Саулом не закінчилось, Саул пішов далі за майбутнім царем Ізраїлю в пустелю Ен-Геді і, перевтомлений, зупинився відпочити у печері під скелями Диких Кіз, де був і Давид, який вночі підійшов до сплячого Саула, відрізав крадьки «кусень поли з одежі» і подарував життя «Божому помазаннику». Цю правду він скаже Саулові наступного дня, кланяючись як цареві, скаже, що Господь видав йому його, але він залишив свого переслідувальника жити, хай сам Господь

розсудить, хто винуватець: «11. Не зніму руки на мого пана, бо він помазаник Господній (...) 13. Нехай Господь розсудить між мною і тобою» (I Книга Самуїла, 24:11;13). Саул скоро забув про те, що Давид подарував йому життя, і знову почав переслідувати його. Давид який знову вночі проникає в табір, підкрадається до сплячого царя і викрадає його спис, не торкнувши помазаника Господнього, який наступного дня, плачучи, подякував Давиду, «справедливішому» за нього та «доброзичливому», бо вдруге подарував йому життя, і за це благає у Бога лише добра майбутньому цареві, що, певне, укріпить Ізраїль (Там же, 24:17-23). За короткий час Саул зі своїми синами загине у бою з філістимлянами, а Давид оплакуватиме їхню смерть.

Добродушність Давидової поведінки доводить його безмежну любов до Господа, віру у всемогутність імені Божого: «3. Боже, ім'ям Твоїм спаси мене,/ і силою Твоею розсуди мою справу./ 4. Боже, почуй мою молитву,/ вислухай слово уст моїх,/ 5. Бо горді піднялись на мене,/ і насильники на мою душу зазіхають,/ вони не мають Бога перед собою». Біблійний текст пророка Самуїла і Давидів псалом 53 переконують, що безмежна віра в ім'я Господнє, а Божа справедливість і благодать розсудять та розіллються над молільником рятівною силою і спасінням від найбільшого лиха, від усіх ворогів.

У своїй молитві-подяці Давид, пророк і псалмоспівець, борець за волю і єдність Ізраїлю, наполягає на ідеї гарячої, відкритої й величальної молитви до Бога-Спасителя за порятунок прямим зверненням справжніх боголюбців, бо тільки Господь може спасти й розсудити: «Ім'ям Твоїм спаси мене,/ і силою Твоею розсуди мою справу». Св. Теодорит Антіохійський підкреслює, що «досить мені, щоб заспокоїтись від нещастя, визвати ім'я Твоє», як і Святі Апостоли чинили велике диво словом: «В ім'я Ісуса Христа Назарянина, вста-

вай і ходи!» (Діяння, 3:6), а божественний Кирило уточнює: «І силою Твоєю». Давид закликає «Сина Твого, бо ж сила Отця є Син, тільки не благаєм вступу на Суд Божий (...), а щоб розсудити справу» (див.: Cv. Eftimie Zigabenu, Sf. Nicodim Aghioritul «Psaltirea în tâlcuirea Sfinților Părinți» vol I, trans-literare Iași, 1850 ede. Egumenița, Galați, 2006, p. 629/ «Псалтир у тлумаченні Святих Патристів»). У грізній небезпеці Давид наполегливо благає Господа вислухати й розсудити «з уст» його молитву, бо йому смертельно загрожують «горді» «насильники» і безбожники, що «на душу зазіхають», і можна врятуватись лише Божою силою.

У своїм переспіві Тарас Шевченко, вірний оригіналу пророка Давида, взиває до Господа і благає спасіння від неминучої загрози та розсуду «по Своїй волі» – Божій, всемогутній, праведній та охоронній силі, бо тільки молитовними словами і благальними устами можна привернути увагу Господа, щоб вислухав скаргу:

Боже, спаси, суди мене
Ти по своїй волі,
Молюсь, Господи, внуши їм
Уст моїх глаголи,
Бо на душу мою встали
Сильнії, чужії,
Не зрять Бога над собою,
Не знають, що діють.

Патетика і божественне правдолюбство Давидових псалмів, у центрі яких ім'я Боже та ідея всемогутності і християнської доброзичливості, схиляє людство до центрального ядра Бога, загальнолюдської універсальї віри й культури, а Шевченко переспівами Малої Біблії розповсюджує Боже Слово між людьми, посередництвом «Кобзаря» з любов'ю і відданістю несе його своїм побратимам-українцям, уярем-

леним не тільки чужими – турками й татарами, «що не зрять Бога над собою», але й своїми сусідами-християнами, москалями та поляками, бо «сильнії, чужії» і свої браття християни, які «не знають, що діють», топчуть закони Божі жорстоким насильством над людьми, над їхньою правдою і волею – Божими святинями. На превеликий жаль, «Давидові псалми», написані наприкінці 1945 р., лежали забороненими царською цензурою аж до визволення Шевченка з каторги і вперше були надруковані у 1860 році. Але вірші, присвячені Богдану Хмельницькому, нагадують про моменти з історії-мачухи України, про руйнацію найдорожчого ідеалу українців та великого гетьмана Богдана відновити вільну незалежну Україну на Черкащині, в Чигирині. Вищезгадані вороги «войнами й чварами» не допустили цього, як свідчить Шевченко своїми віршами та поемами «Розрита могила» (1843), «Чигрине, Чигрине» (1844), «Великий льох» (1945), «Стоїть в селі Суботові» (1845), «Іржавець» (1847) та ін.

Історіографія України та Шевченко доводять, як ми вже підкреслювали раніше, що «люта» доля українців подібна до долі єврейського народу, а врятувати її можна тільки духовним прозінням за зразком Св. Письма, а саме визвольної боротьби Макавеїв та за допомогою молитов до Бога (див.: Псалом 43 «Боже нашими ушима...». «Наш голос», № 283, січень, 2018, с. 8-10). Ідею прозіння народу Шевченко вважає святою, вона пронизує весь «Кобзар», у якому переспіви «Псалмів Давидових» якраз спрямовували і спрямовують і досі потерпаючий український народ до молитов у чистій і відданій любові до Бога, бо Він єдиний може врятувати Україну від її ворогів, між якими і північні «браття»-росіяни, що топтали і топчуть ще й зараз мирну землю України, немов «Не зрять Бога над собою,/ Не знають, що діють». З цієї точки зору Шевченко найбільше любив гетьманування Богдана

Хмельницького в Чигирині, який мріяв створити козацько-гетьманську державу, скликаючи до своїх лав український народ, прилучаючи військовими договорами союзників Кримського ханства (1648 р.), з якими визволив велику частину українських земель з-під польської влади. Про визвольну боротьбу українців проти гнобителів дізнається на прямій зустрічі з Богданом, духовенством та інтелігенцією Києва сам Патріарх Єрусалима (1648 р.), щоб трьома роками пізніше (1651 р.) Патріарх Константинополя освятив рішення українців боротися за визволення з-під чужого ярма на чолі з Богданом Хмельницьким, який створить на Переяславській раді союз з царською Росією (1654 р.), пізніше із Швецією, а потім із Семигородом і сусідніми державами Молдавією та Волощиною, щоб боротися проти Речі Посполитої, що настрашить Московщину, яка перейде на бік Польщі, і разом вони нанесуть смертельний удар Гетьманату Богдана (1656-1657), після якого український Кромвель (як називає Хмельницького польський історик Людвік Кубаля) тяжко хворий помре (1657), а гетьмани України, розколеної на Лівобережну та Правобережну, будуть кружляти довкола інтересів Росії та Польщі (1663;1667) і навіть Туреччини (1672) та договорів між собою, хоч визвольна боротьба і повстання продовжувались (*Див.: Вікіпедія, Богдан Хмельницький*). Найболючішим є те, підкреслює Шевченко у вищезгаданих творах, що «насилники» «сильнії, чужії» «сплюндрували» Україну, а москалі розрили в Суботіві могилу Богдана в усипальниці в Іллінській церкві, бо «грошей шукають» – іронізує поет, хоч, справді, і вони, і поляки – християни, які викинули великого гетьмана з гробу на посміховисько людям! («Розрита могила», «Стоїть в селі Суботіві»).

Макавеї дякували Богу, що зберігає «житло неоскверненим», тому що земля, народ і держава – святе житло, так са-

мо вважає і Шевченко і дякує Господу, але й скаржиться услід за Давидом:

... А нині
Покрив єси знову
Срамотою свої люде,
І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть! без плати
І без ціни отдав єси, ворогам
Ворогам проклятим» (Псалом 43).

І молиться поет, як пророк Давид за свій народ з надією на єдиного Бога-Спасителя:

А Бог мені помагає,
Мене заступає
І їм правдою своєю
Вертає їх злая.
Помолюся Господеві
Серцем самотнім
І на злих моїх погляну
Незлим моїм оком.

Біблійний псалмоспівець і пророк Давид своїм духозрінням подає більше стихів: «6. Та ось Бог – допомога мені,/ Господь – опорою життя мого./ 7. Оберни лихо на моїх супостатів./ Знищ їх по Твоїй правді./ 8. Охоче принесу я Тобі жертву,/ прославлю Твоє ім'я, Господи, бо воно добре!». Таке твердження є і в Шевченка, що зберігає загальнолюдську допомогу Бога для кожного з молільників і тоді свідчить перед своїм народом: «А Бог мені помагає/ Мене заступає», як кожну людину, молитву якої вислуховує, «І їм правдою Своєю/ Вертає їх злая», і «правдою», тобто справедливістю за зло заплатить злом винуватцям, – цю суть український геній доносить до свідомості свого вірного і молитовного

народу (як це робить ненька Україна «рано до схід сонця: (...) Молилася, турбувалась,/ день і ніч не спала./ Малих діток доглядала,/ Звичаю навчала» («Розрита могила»), бо терпіла ж ярмо «Великого льоху» Росії, свідчить одноіменна поема.

Кобзар Шевченко – серце й совість українського народу – вибирає святий зразок молитви «благання та подяки» для себе і, певне, для свого народу, якого любив більше ніж самого себе, розп'ятого за слово: «Помолюся Господеві/ Серцем самотнім» за себе і свій народ, та й за ворогів своїх, яких теж треба любити, як людей: «І на злих моїх погляну/ Незлим моїм оком». Не можна славити Господа та «ім'я Його, бо воно добре!» і приносити у жертву молитву «благання й подяки», та нехтувати ближнім, навчає Св. пророк і псаломспівець Давид, як це чітко відчував Шевченко і доводив своєю творчістю та цілим своїм мученицьким життям у відданості Богу, неньці Україні та «і мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні...», щоб і через два століття залишатися нашим духовним сучасником і апостолом прозріння свого народу.

ПСАЛОМ 81:
«МЕЖ ЦАРЯМИ-СУДІЯМИ...» –
ПЕРЕСПІВ ПРО «ДОЛЮ НЕСПРАВЕДЛИВИХ СУДДІВ»

*Меж царями-судіями
На раді великій
Став земних владик судити
Небесний Владика.
«Доколи будете стяжати
І кров невинну розливать
Людей убогих? А багатим
Судом лукавим помагать?
Вдові убогій допоможіте,
Не осудіте сироти
І виведіть із тісноти
На волю тихих, заступіте
Од рук неситих». Не хочять
Познать, розбити тьму неволі,
І всує Господа глаголи,
І всує плачеться земля.
Царі, раби – однакові
Сини перед Богом;
І ви вмрете, як і князь ваш
І ваш раб убогий.
Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих.
На всім світі Твоя правда,
І воля, і слава.
(Т. Шевченко, 81. «Меж царями-судіями...»)*

*Псалом 82 (81) Доля
несправедливих суддів
1 Бог стоїть серед Божої громади,
серед богів він судить:
2 «Докіль судитимете не по правді
й потуратимете безбожникам?
3 Судіть по правді бідного й сиротин,
визнайте правду вбогому й бідоласі
4 Визвольте бідного й сіромаху,
з руки грішників порятуйте!»
5 Вони не знають, вони не розуміють,
у темряві блукають;
хитаються усі землі основи.
6 Я мовив: «Ви – боги
й сини Всевишнього усі ви.
7 Однак, помрете, як усі люди,
і впадете, як кожний князь».
8 Устань, Боже, судити землю,
бо Ти народами усіма володієш.*

Книга третя Псалмів (73-89) часто звертається до теми долі/ недолі праведних та неправедних, як ознайомлює нас вступний Псалом 73 (72): «Справді добрий Бог для правих,/ Господь для чистих серцем!/ 2. А в мене сливе захитались ноги,/ майже схибили мої кроки./ 3. Бо я заздрив несправедливим,/ дивившись на щасливу долю грішних». Отакою буває людина, яка не раз заздрить щасливій долі багатих і несправедливих, а коли опам'ятовується, тремтять ноги зі страху в її падінні у гріховність, бо, якщо «безбожні на цьому світі – щасливі», тоді «їхнє щастя нетривке», тому що тільки «праведні ж осягнуть славу», – як можна синтезувати Псалом 73 (72). Укінці цього псалма: «25. Кого, крім Тебе

мав я на небі? І коли я з Тобою нічого на землі не хочу?/ 26. Тіло моє і моє серце знемагають/ Бог – скеля мого серця і повіки моя доля» – впізнаємо і пророче духовидіння з Псалма 81 про прихід Ісуса Христа, що докоряє книжникам і фарисеям за їхню несправедливість перед віруючим народом (див.: Cv. Eftimie Zigaben și Sf. Nicodim Aghioritul «Psaltirea în tâlcuirea sfinților părinți», p. 158/ «Псалтир у тлумаченні святих патристів...»).

Тарас Шевченко переспівує Псалом 81 для своїх земляків, щоб представити «долю несправедливих суддів»: Бог стоїть серед Божої громади, серед богів. Він докоряє: «Докіль судитимете не по правді/ Й потуратимете безбожникам?». Грізну несправедливість викриває сам Господь Ісус Христос на землі, зійшовши до своїх віруючих з Божої громади судити богів людських, що зневажають своїх ближніх. Бог Правди викриває і засуджує злобних суддів прямим докором, щоб не судити «не по правді» на користь «безбожникам», а судити по правді убогих, нічийних людей без притулку: «3. Судіть по правді бідного і сиротину,/ визнайте правду вбогому й бідоласі. 4. Визвольте бідного й сіромаху,/ з руки грішників порятуйте!» Згідно з Новим Завітом, саме з роду царя Давида, пророка-духовидця і псалмоспівця, через двадцять вісім поколінь (Євангеліє від Матвія, Мт. 1:7-16) вийшов Месія, Син Божий Ісус Христос, Спаситель наш, вперше як захисник Правди на землі, захисник убогих та сиріт і всіх бідолах, визволитель з рабства, бо немає гіршого злочину, ніж поневолення людини людиною.

У Тараса Шевченка переспів набирає спочатку ширшої експозиційної форми присутності Небесного Владики між сучасними йому актантами царської неправди:

Меж царями й судіями
На раді великій

Став земних владик судити
Небесний Владика: «Доколі будете стяжати
І кров невинну розливать
Людей убогих? А багатим
Судом лукавим помагать?
Вдові убогій допоможіте,
Не осудіте сироти
І виведіть із тісноти
На волю тихих, заступіте
Од рук неситих».

Найбільшими винуватцями в неправді для колишнього невольника Шевченка і його батьків були пани, царські сатрапи в Україні. Так, у вірші «Як би ви знали, паничі» поет засуджує соціальну нерівність, панщину – те земне «пекло і неволю», що так рано забрали у нього і матір, і батька, зробивши круглим сиротою:

Мені аж страшно, як згадаю
Оту хатину край села!
Такії, Боже наш, діла
Ми творимо у наших раї
На праведній Твоїй землі!
Ми в раї пекло розвели...

Захист Небесного Владики дозволяє Шевченкові сказати правду, незважаючи на царську цензуру, ще й своєю українською мовою, словами Св. Письма з гострими докорами за потоптану правду і зневагу Божих Заповідей, щоб зупинити рабство кріпаччини. Доки будете проливати «кров невинну... людей убогих? А багатим/ Судом лукавим помагать?» – звучать слова Бога Правди й Любові Ісуса Христа, що докоряє за уярмлення невинного, бідного народу, за суд лукавий на користь багатіїв, щоб одночасно лагідною порадою навчати земних володарів та суддів заступництва й любові до ближ-

нього, врятувати їх з біди і віддати їм волю тихого життя між рівними без гнобителів:

«Вдові убогій допоможіте,
Не осудіте сироти
Виведіть із тісноти
На волю тихих, заступіте
Од рук неситих».

На землі, усяди, як навчав з самих початків Св. Письмом Мойсей (див.: Второзаконня), має панувати справедливість, над якою пильнуватимуть судді, бо вони за свої вчинки відповідатимуть перед Господом: «16. Вислуховуйте справи ваших братів і судіть справедливо між будь-ким і його братом та чужинцем. 17. Коли судите, не зважайте на лице; вислухайте як малого, так і великого; нікого не страхайтеся, бо суд – Божий. А коли справа для вас занадто тяжка, передайте її мені, я її вислухаю (1:16-17). У свій час Пророк Давид скаржитися Богові і дякує молитвою за те, що Всевишній «чинить благо йому», та просить «...ласки й правди, бо Я лежу серед левів,/ Що пожирають синів людських» (Псалом 57 (56) - (1; 5), ганить лукавих суддів і благає Господа покарати їх, щоб «8. ...Щезли, мов вода розлита (...). 11. Зрадіє праведник, коли побачить відплату» (Пс. 58 (57), через це Псалом 81 називає їх нерозумними, бо «вони не знають, вони не розуміють, у темряві блукають; хитаються усі земні основи», тобто через їхню темноту хитаються земні основи Правди, але й сповіщають неминучу і грізну небесну кару за несправедливість. У шостім і сьомім стихах «6. Я мовив: Ви – боги й сини Всевишнього усі ви. 7. Однак, помрете, як усі люди, і впадете, як кожний князь» є паралель із словами Ісуса Христа: «Я сказав: Ви – боги?» (Іоан, 10:34), бо ж народились як «сини Всевишнього» і «були званими Християнами й богами не з природи, а по

честі й славі» – свідчить божественний Кирил (див. Cuv. Eftimie Zigaben și Sf. Nicodim Aghioritul «Psaltirea în tâlcuirea Sfinților Părinți», p. 162/ «Псалтир у тлумаченні Святих Патристів»), хоч нікому не уникнути смерті, ні князям, ні суддям. Останній стих благає Бога, єдиного Володаря неба й землі, звершити суд Господній.

Т. Шевченко в тій же структурі звертає увагу на соціальну нерівність та несправедливість земних суддів:

...Не хочать
Познать, розбити тьму неволі
І всує Господа глаголи
І всує трепетна земля.

Бо вони творять рабство людське, зневажають ім'я й слово Боже та Закон Божий на землі. Їм треба зрозуміти Св. Письмо, де сказано, що всіх людей жде однаковий смертний кінець: «Царі, раби – однакові/ Сини перед Богом;/ І ви вмрете, як і князь ваш, і ваш раб убогий», бо Всевишній судитиме землю й народи за Святим Писанням:

Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих.
На всім світі Твоя правда,
І воля, і слава.

Українського Кобзаря найбільше боліла душа через зневагу земних володарів до беззахисного люду – убогих, сиріт і вдів – поневолених на своїй рідній землі, саме за них поет страждав і молився, щоб здобути їм волю й повагу людську і рівні права не тільки помирати, але й жити.

Як і в біблійному псалмі, автор просить Господа відплатити жорстокою карою суддям-безбожникам за їхні злочини проти волі людини та проти Божих Законів, Шевченко теж звертається до Господа, благаючи зважити вчинки «судей лукавих», а свідченням про їхню несправедливість і безбож-

ність стає увесь його «Кобзар» та його власне невольницьке життя страждальника й невтомного борця за правду і волю свого беззахисного, мирного народу, борця й благальника за рівноправність і братолюбіє всіх народів, як навчає Св. Письмо і як закликає Євангеліст любові Йоан Богослов жити за заповідями Отця нашого: «5. ...любимо одні одних! 6. Любов же в тому, щоб жити за Його заповідями. А заповідь ця, як ви то чули від початку: щоб ви в любові жили» (II Послання).

ПСАЛОМ 93:
«ГОСПОДЬ БОГ ЛИХИХ КАРАЄ...»,
БО ЗУХВАЛІСТЬ – НЕПРОСТИМА

*Господь Бог лихих карає —
Душа моя знає.
Встань же, Боже, Твою славу
Гордий зневажає.
Вознесися над землею
Високо, високо,
Закрий славою Своєю
Сліпе горде око.
Доки, Господи, лукаві
Хваляться, доколи
Неправдою? Твої люди
Во тьмі і неволі
Закували... Добро Твоє
Кров'ю потопили,
Зарізали прохожого,
Вдову задавили
І сказали: «Не зрить Господь,
Ніже тее знає».
Умудрітесь, немудрії,
Хто світ оглядає,
Той і серце ваше знає
І думи лукаві.
Дивіться ділам Його,
Його вічній славі.
Благо тому, кого Господь*

Карає меж нами,
Не допуска, поки злomu
Ізриється яма.
Господь любить свої люди,
Любить, не оставить,
Дожидає, поки правда
Перед ними стане.
Хто б спас мене од лукавих
І діющих злая?
Якби не Бог поміг мені,
То душа б живая
Во тьмі ада потонула,
Проклялась на світі.
Ти, Господи, помагаєш
По землі ходити.
Ти радуєш мою душу
І серце врачуєш,
І перебудет Твоя воля
І труд Твій не всує.
Вловлять душу праведничу,
Кров добру осудять.
Мені Господь пристанище,
Заступником буде,
І воздасть їм за діла їх
Кроваві, лукаві,
Погубить їх, і їх слава
Стане їм в неславу.
(Т. Шевченко, 93. «Господь Бог
лихих карає...»)

- 1 О Боже, відплати, Господи;
о Боже, відплати, явися в сяйві!

- 2 *Встань, судде землі,
відплати гордим по заслuzі!*
- 3 *Доки безбожні, Господи,
доки безбожні будуть торжествувати?*
- 4 *Доки будуть базікати,
нахабно теревенити і вихвалятись усі,
що творять беззаконня?*
- 5 *Топчуть, о Господи, народ твій,
гноблять твою спадщину.*
- 6 *Удовицю й захожого вбивають,
та й сиріт зводять зо світу.*
- 7 *І кажуть: «Господь не бачить,
Бог Якова не примічає».*
- 8 *Збагнуть, дурні в народі! Безглузді,
коли вам розум проясниться?*
- 9 *Чи ж той, хто насадив вухо, не чує?
Хто око створив, – не бачить?*
- 10 *Той, що повчає народи, не буде карати?
Він, що навчає розумну людину?*
- 11 *Господь знає думки людини,
що вони марні.*
- 12 *Щасливий чоловік, Господи,
що його перестерігаєш
і у твоїм законі навчаєш,*
- 13 *щоб дати йому спокій
за лихої години,
поки викопується грішникові яма.*
- 14 *Господь свого народу не відкине
і спадщини своєї не полишить.*
- 15 *Бо право повернеться до правди
і всі щирі серцем стоятимуть за нею.*
- 16 *Хто встане за мене проти злісних,*

**заступиться за мене
проти злочинців?**

**17 Якби Господь та не прийшов
мені на допомогу, ще трохи,
і моя душа жила б у мовчанні.**

**18 Коли я кажу: «Хитається
нога моя», –
ласка твоя, о Господи,
підтримує мене.**

**19 Коли сила турбот у моїм серці, –
твої втіхи розвеселяють мою душу.**

**20 Чи ж може бути в тебе
спілка з престолом погибелі,
що коїть зло під виглядом закону?**

**21 Вони збираються
проти душі праведника,
засуджують кров неповинну.**

**22 Але Господь – мій захист,
мій Бог – скеля прибіжища мого.**

**23 Він наведе на них їхню безбожність,
в їх власній злобі їх погубить, –
погубить їх Господь, Бог наш.**

(Псалом 93 (94))

У щирих молитвах із дитинства й до кінця свого мученицького життя Тарас Шевченко благав у Господа заступництва за себе та за свій уярмлений, знедолений, безсильний народ, з низів якого він піднявся, щоб орати перелоги і сіяти ниву словом з надією на волю та кращу долю:

Орися ж ти, моя ниво/.../
Та засійся, чорна ниво,
Волею ясною!

Та полийся добрим житом,
Долею полийся!/.../
Розвернися ж на всі боки/.../
Та посійся не словами,
А розумом, ниво!

(«Не нарікаю я на Бога», 1860)

Убогу ниву своєї долі Шевченко сів словом, благаючи в Бога того, що найдорожче людині на землі – волі, долі й мудрості, бо це найперші із таємниць сутності життя, яких український геній постійно шукав у Св. Письмі, в Псалтирі, вкладав їх у свій «Кобзар» увічненням, напуваючи його живим-мудрим словом, щоб служив духовному зросту свого народу, закиненого у тьму пекельну земними лиходіями, яких Господь ніколи не любив.

Усі псалми протиставляють обличчям до обличчя праведних, убогих, віруючих та неправедних, багатих, безбожників, яких Бог картає за їхню сліпоту й безумність. Цю гірку Правду, що висловлює, наприклад, Псалом 93, Шевченко обрав за зразок безпощадного ставлення Небесного Владики до невіруючих, злих людей, «лихих», через їхню безбожність, сліпоту та злобу. Псалми «Книги четвертої» прославляють велич Господа і визначають, що Бог – Цар Всесвіту, Всевишній і Всемогутній (91, 92, 93). Він – милосердний і добрий, як вічне пристанище (90, 91, 103), любить праведників і рятує душі своїх вірних: «2. ...Правда і справедливість – підвалини Його престолу. 3. Вогонь іде поперед ним і палить Його ворогів навкруги» (97), бо «Господь творить правосуддя і суд усім прибитим» (93:6), а «17. Милість же Господня від віку й до віку над тими, що Його бояться; і справедливість Його над дітьми дітей тих» (103). Одне слово, Господь – велич, краса, страх і радість, що зароджують у нашій совісті духовні мотиви постійного прославлення Творця неба й землі та всіх нас:

«1. Ликуйте перед Господом уся земле! /.../ 3. Знайте, що Господь, то Він—Бог; Він створив нас, і ми Йому належимо» (100). Шевченко вибором Псалму 93-го подав своїм побратимам перестереження жити в любові до Бога і до ближніх, праведних людей, яких і сам Господь любить, бо вони терплять беззаконня зухвалих, що топчуть убогих та обездолених, бо ж через глупість та їхню короткозорість зневажають Божі Закони і викликають гнів небесний, як закликає псалмоспівець, стаючи на захист Божого народу: «2. Встань, судде землі, відплати гордим по заслугі!», бо вони «5. Топчуть, о Господи, народ Твій, гноблять Твою спадщину. 6. Удовицю й захожого вбивають та й сиріт зводять зо світу». Біль убогих, удовиць і сиріт Шевченко відчував вповні, будучи круглим сиротою та кріпаком в часи царського насильства в Україні, щоб після викупу з кріпацтва переспівувати Господнє милосердя і правосуддя над долею немічних і нічийних його земляків:

Встань же, Боже, Твою славу
Гордий зневажає.
Вознесися над землею
Високо, високо,
Закрий славою своєю
Сліпе, горде око.
Доки, Господи, лукаві
Хваляться, доколи
Неправдою? Твої люди
Во тьмі і неволі
Закували... Добро Твоє
Кров'ю потопили,
Зарізали прохожого.
Вдову задавили
І сказали: «Не зрить Господь,
Ніже теє знає».

Подібне ставлення з елементами інвективи зустрічаємо в Шевченкових переспівах псалма 12-го, благанням до Бога, щоб не сміявся «ворог лютий» з убогих, віруючих людей із зухвальством «Я його подужав», або 43-го псалма скарги-ламентації про людське дикунство на землі: «І вороги нові/ Розкрадають, як овець нас/ І жеруть», нагадуючи варварську жахливу сцену безумних людоджерів-безбожників, що не визнають Бога і «їдять люди, замість хліба» (Пс. 52), що служить мотивом закликати на захист Бога, Ісуса Христа – Суддю землі, як свідчить Св. Письмо та Св. Патристи: «Встань же, Боже, суди землю/ І судей лукавих» (Пс. 81), що допускають масове винищення невинного люду і творять світовий жах, засуджений цим переспівом Псалма 93-го: «...твої люде/.../ Закували... добро твоє,/ Кров'ю потопили,/ Зарізали прохожого,/ Вдову задавили/ І сказали: «Не зрить Господь/ Ніже теє знає». В опозиції з неправедними, праведники знаходять пристанище тільки в Бозі: «А Бог мені помагає,/ Мене заступає» (Пс. 53) від неправди й божевілля зухвалих, що не зрять Бога. Правдивий і добрий Господь не покине праведних, «бо право повернеться до правди, і всі щирим серцем стоятимуть за нею». І в тому ж 93-му псалмі із старозавітного Псалтиря стверджується: «Якби Господь та не прийшов мені на допомогу, ще трохи, і моя душа жила б у мовчанні». Тому Шевченко звертається до «лукавих» відверто й правдиво, з порадою жити в любові до Господа і ближнього свого, зичити від мудрості Господньої, радіти й славити Бога за ділами Його: «Умудрітеся, немудрі» та «Дивітеся на діла Його,/ Його вічній славі», та не боятися навіть заслуженої кари прижиттєвої, зате охоронної від «ями» гріховників:

Господь любить свої люди,
Любить, не оставить,
Дожидає, поки правда

Перед ними стане.
Хто б спас мене од лукавих
І діющих злая?
Якби не Бог поміг мені,
То душа б живая
Во тьмі ада потонула,
Проклялась на світі.

Господь праведних «любить, не оставить», бо Господь – вічна Любов, Правда і Спаситель наш від лукавства, єдиний Спаситель душі нашої.

Псалом 93 подає приклад чудової літературної інвективи, а Шевченко, хоч посилює її, висловлюючи злобні вчинки лукавих, безбожних і немудрих людей на землі, сприймає з тією ж любов'ю блаженства Господні, щоб завжди звертатися до Бога за допомогою і добрим настроєм при кожному болю: «19. Коли сила турбот у моїм серці – Твої втіхи розвеселяють мою душу. 20. Чи ж може бути в Тебе спілка з престолом погибелі, що коїть зло під виглядом закону?» Господь – добро і правда, Він ніколи не порушить свої закони, завжди стане за праведних «скелею прибіжища», а злих і безбожних «23. ...в їх власній зlobі їх погубить, – погубить їх Господь, Бог наш». З тією ж впевненістю переспів Шевченка прославляє Господа за життя і щасливість, за Господню допомогу праведним: «Ти, Господи, помагаєш/ По землі ходити,/ Ти радуєш мою душу/ І серце врачуєш» та виручаєш занапащених і їх «душу праведничу», бо «Господь пристанище,/ Заступником буде» праведним, а «лихим» людям «...воздасть їм за діла їх,/ Кроваві, лукаві,/ Погубить їх, і їх слава/ Стане їм в неславу». Тобто вони будуть покарані і осміяні з покоління в покоління. Якщо у висновку цього псалма звернена увага на Божу кару безбожників, яких погубить Господь у «власній зlobі», це не значить, що Бог – мстивий, як натякають деякі «коментатори»

біблійних текстів, бо Господь любить правду і людей своїх праведних і їм допомагає, а зло картає й карає, як свідчить і народна приказка, очевидно, також євангельського походження, яка навчає людей: «Добре робиш, добре маєш, зле робиш, зле маєш». У Шевченка, колишнього кріпака і поета, розіп'ятого за слово, теж наголошується на Божій карі – згубі безбожників «за діла їх/ Кроваві, лукаві», вказуючи одночасно на жахливість наслідків пролиття невинної крові, за що відповідатимуть цілі покоління, зазнавши кари Божої і ставши посміховиськом людським: «Погубить їх, і їх слава/ Стане їм в неславу», бо так звана слава, що базується на злобі самодержавства й соціального гніту, приречена Господом на згубу і неславу, бо парадокс – слава зухвалих стане посміховиськом і ганьбою в історії людства.

Тарас Шевченко переспівом «Псалмів Давидових» відкриває свою правду і біль за гірку долю свого народу, духовні валентності українського народу та всього людства, щоб жити в любові до Бога і свого ближнього, за Законом, щоб зберігати чистоту серця й душі, остерігаючись не тільки Суду, а навіть прижиттєвої кари, для майбутнього спасіння і слави Господньої, як навчає п'ята «Книга Псалмів» і шевченківські переспіви 132, 136 та 149 псалмів, бо ж немає нічого кращого на світі, «як укупі жити» (Пс. 132) і це, певно, як праведники – у любові до Бога і своїх ближніх.

ПСАЛОМ 132:
«ЧИ Є ЩО КРАЩЕ, ЛУЧЧЕ В СВІТІ...»,
або БРАТНЮ ЛЮБОВ МІЖ БЛАГИМИ ЛЮДЬМИ
І ГОСПОДЬ ЛЮБИТЬ

*Чи є що краще, краще в світі,
Як укупі жити,
Братам добрим добро певне
Пожити, не ділити?
Яко миро добровонне
З голови честної
На бороду Аарону
Спадає росою
І на шитії омети
Ризи дорогої;
Або роси Єрмонської
На святії гори
Високії Сіонської
Спадають і творять
Добро тварям земнородним,
І землі, і людям, —
Отак братів благих своїх
Господь не забуде,
Воцариться в дому тихім,
В сім'ї тій великій,
І пошле їм добру долю
Од віка до віка.*

(Т. Шевченко, 132. «Чи є що краще,
лучше в світі...»)

1. Висхідна пісня Давида.

***Глядіть, як добре і як люблю,
коли брати живуть укупі!***

**2. Немов на голові найліпше миро,
що на бороду стікає,
бороду Арона,
на комір його шат стікає.**

**3. Немов роса хермонська,
що спадає на сіонські гори:
бо там Господь
зсилає благословення,
життя повіки.**

Великі й незабутні слова лунають і сьогодні від краю до краю України і українським світом поза її межами: «Він був кріпаком – і став велетнем у царстві людської культури», або «Він був сином мужика – і став володарем у царстві духа». Їх мовив Іван Франко, возвеличуючи постать українського генія Тараса Шевченка, найбільшого друга свого народу, на сторожі якого поставив слово і пожертвував своє життя за його долю, за справедливість, за єдність, волю й красу свого далекого краю, що в любові до Бога проживає – признавався в сльозах арештант, молячись за Господню допомогу і братолюбство:

Не для людей, тієї слави,
Мережані та кучеряві
Оці вірші віршую я.
Для себе, братія моя!
Мені легшає в неволі,

Як я їх складаю.
З-за Дніпра мов далекого
Слова прилітають

І стеляться на папері,
Плачучи, сміючись,
Мов ті діти. І радують
Одинокую душу
Убогую. Любо мені.
Любо мені з ними,
Мов батькові багатому
З дітками малими.
І радий я, і веселий,
І Бога благаю,
Щоб не приспав моїх діток
В далекому краю.

(«Не для людей, тієї слави», 1848)

Турбота Шевченка за долю його народу визначається його «думами», його милими «дітками», до яких звертається з батьківською любов'ю:

Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти.
Виростав вас, доглядав вас –
Де ж мені вас діти?
В Україну ідіть діти!
В нашу Україну
Попідтинню сиротами,
А я – тут загину.
Там знайдете щиру правду,
А ще, може, й славу...
Привітай же, моя ненько,
Моя Україно,
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину.

(«Думи мої, думи мої», 1839).

Так писав поет тільки через рік після його викупу із кріпацтва, з далекої Академії художеств, уболюючи за долю своїх закріпачених земляків, благаючи в Бога і для них волі та братньої любові між людьми, і за зразком свого предтечі Григорія Сковороди продовжив засівати в народ Євангельське зерно у своїм проекті «Три літа» (1843-1845) рукописних віршів і відомих поем, у яких умістив звертальні молитви і окремі переспіви десяти «Давидових псалмів» (про які згадувалось раніше) з наміром служити своєму народу в молитвах до Бога за його спасіння та спасіння всього людства й, очевидно, за волю і кращу долю України. А найбільший вплив на позитивні зміни народу і царської Росії мало тільки Св. Письмо, валентності якого відкриваються в текстах чарівного «Кобзаря»

Шевченків переспів псалма 133 (132), який майже тожний за кількістю рядків в оригіналі (22/ 9), закликає до «Братньої любові». «Глядіть, як добре і як любо,/ коли брати живуть укупі!», – спонукував Давид до братолюбія, бо найдорожче людям, коли вони сповідують віру перед Богом, поважають Закони і живуть, як браття, в любові до Бога і свого ближнього – навчав по-християнськи Ісус Христос. Святи Патристи розбирають прихованість ще інших сенсів, бо жити «укупі»,/ в любові і розумінню, «зиче більшості бути одним духом» (Хрисостом), або «єдністю ума, як у монахів, що живуть причащеними» – свідчив Св. Нікіта про Давида, що предвіщав спільне життя монастирське – («Псалтир в тлумаченні Св Патристів/ Psaltirea în tâlcuirea Sf. Părinți», Vol., II., р. 690), а єдність Шевченко розглядає теж як розуміння й любов, але й, не без іронії, як спільне добро, яке не треба ділити (за класовими інтересами!): «З братом добрим добро певне/ Пожить, не ділити?». Порівняння Давида з ритуалом посвячення первосвящеників святим доро-

гоцінним миром – на знак радості і щастя, – яке стікало з голови на бороду першого богопомазаника євреїв Аарона, потім «на комір його шат», мов купель небесна «роси єрмонської» на «сіонські гори:/ бо там Господь зсилає благословення,/ життя повіки», символізуючи щасливість життєвих змін на землі, як в природі пустині Ізраїлю, так і в народі, що впізнає помазаного духовника. У Старому Завіті давали ягня на всепалення як жертву Богові і піднімались чудові запахи до неба, а у Новому Завіті «Христос Агнец Божий миром обожнював людину, щоб піднялась у небо» (Гр. Богослов, там само, с. 691), а про це свідчить євангеліст Матвій, описуючи, як до Ісуса у Витанії підійшла «7. ...жінка з алябастровою плящиною, повною вельми дорогого мира, і виляла йому на голову, як він сидів при столі». Після дорікань учнів 10. «Ісус зауважив це і сказав їм: «Чому ж ви докучаєте цій жінці? Вона зробила добре діло для мене 11. Завжди бо бідних маєте з собою; мене ж не завжди маєте», ісповідуючи цим свій кінець» (Матей 26:7; 10-11). Про практику миропомазання і Св. Максим каже: «Миро – дух Святий, а голова – розум, а борода Арона – міркування, яке віддаляє пристрасті і сповідує Богу добрі діла; а Божя милість спадає по краю одежі, тобто філософська практика стає моральною, бо краї одягу визначають кінець духовного удосконалення» (Псалтир у тлумаченні Св. Патрістів, с. 691).

У Шевченка з тією ж релігійною символікою текст поширюється описом дорогоцінного одягу – «ризидорогії» з оздобленими краями/ «ометами» посвячених в його часи первосвященників:

Яко миро добровонне
З голови честної
На бороду Аароню
Спадає росою

І на шитії омети
Ризи дорогії;
Або роси Єрмонськії
На святії гори
Високії Сіонськії
Спадають і творять
Добро тварям земнородним,
І землі і людям...

Те ж ароматна, літургійн олія – «миро добровонне» з небесного престолу «спадає росою» Божого натхнення, напуваючи Святим Духом помазаника, укріплює його Божою милістю й досконалістю, подібно до «єрмонських рос», що довкола гір Сіону рятують небесною росою життя у пустині, землю, тварин і людей, щоб раділи Господньою милістю і дарували у свою чергу багаті роди. Оце Боже благословення, свідчить псалмоспівець Давид, що спадає з неба Духом Святим в практиці миропомазання первосвящеників літургіями в церквах, благословенням Господнім під час християнських ритуалів, якими з милості Божої удосконалюються отці і віруючі духовними валентностями в єдності й любові до ближнього, за Божою подобою «життям повіки». Тарас Шевченко у висновку переспіву лицьового псалма наполягає на євангельській ідеї сімейної єдності, братолюбія та блаженності, які любі Господу-Богу:

Отак братів благих своїх
Господь не забуде,
Воцариться в дому тихім,
В сем'ї тій великій,
І пошле їм добру долю
Од віка до віка.

Походження словосполучень сімейної єдності та братолюбія відомі всім теж із Св. Письма про багатодітні сім'ї,

якщо розглядаємо родоводи Адама і його синів та дочок, родоводи Ноя та його синів, Авраама, Ісаака, Якова й інших засновників Св. Землі, можемо зрозуміти сімейну єдність та справжнє братолюбіє і Боголюбство, їхню відповідальність за виконання Господніх обов'язків, як згадує Давид у цьому псалмі (132): «Глядіть, як добре і як любо,/ коли брати живуть укупі!» із самого початку, і симетрично вкінці, бо «там», на Святій землі, де Сіонські гори, «Господь зсилає благословення/ життя повіки», там, як пише Св. Теодоріт, «...де спадає роса Св. Духа життєдайна, що впала на Св. Апостолів, для глибоковіруючих завершується вічним благословенням Господнім; бо серце й душа їхня ототожнюються з милістю Духа Святого та найбільшим завдатком всього добра і життя їхнього вівіки-віків» (див.: Cv. Eftimie Zigabenui și Sf. Nicodim Aghioritul, «Psaltirea în tâlcurile Sf. Părinți»/ «Псалтир в тлумаченні Св. Патристів», pp. 692-693). Так, «Господь любить свої люде,/ Любить не остане», переспівує не вперше Шевченко життєдайну потіху з Псалма 94 (93-ого), що в прозі оригіналу звучить подібно: «Господь свого народу не відкине/ і спадщини своєї не полишить». І корисно згадати Давидові псалми 46 (45): «Бог з нами – чого нам лякатись? 2-4; він – наша сила та прибіжище 5-12;» і 47 (46) «Господь – цар Ізраїля 1-7; І цар усесвіту 8-10», що відгукуються у Шевченка, який знав напам'ять весь Псалтир ще з дитинства, а своїми переспівами десяти псалмів творить чудовий синтез і возвеличує небесного царя, Всемогутнього і Всеохоронного Бога Світла, Правди й Любові – єдиного, що ніколи не покине праведників:

Отак братів благих своїх,
Господь не забуде,
Воцариться в дому тихих,
В сім'ї тій великій,

І пошле їм добру долю
Од віка довіка.

Пригадаймо діалог між Авраамом та Господом про Содому й Гомору та грішних і праведних, коли Господь обіцяє, що простить грішним і місту, хоч були б там не менше десяти праведників! (Буття: 23-33). Значить, любов Господня до благих/ блаженних людей не має краю, і тому закінчує свій переспів Тарас Шевченко, торжествуючи, як і псалмоспівець Давид, щоб упевнити свій народ, що тільки праведність перед небесним Владикою забезпечить Його захист у їх «домі» – в Україні, «В сім'ї тій великій/ і пошле їм добру долю/ Од віка до віка» – всьому Його віруючому народу.

ПСАЛОМ 136:
«НА РІКАХ КРУГ ВАВИЛОНА...»,
або СМУТОК, ПЛАЧ І ТУГА ЗА РІДНИМ КРАЄМ

*На ріках круг Вавилона,
Під вербами в полі,
Сиділи ми і плакали
В далекій неволі
І на вербах повішали
Органи глухії,
І нам стали сміятися
Едомляне злії:
«Розкажіть нам пісню вашу,
Може, й ми заплачем.
Або нашу заспівайте,
Невольники наші».
Якої ж ми заспіваєм?..
На чужому полі
Не співають веселої
В далекій неволі.
І коли тебе забуду,
Ієрусалиме,
Забвен буду, покинутий
Рабом на чужині.
І язык мій оніміє,
Висохне, лукавий,
Як забуде пом'янути
Тебе, наша славо.
І Господь наш вас пом'яне,*

**Едомські діти,
Як кричали ви: «Руйнуйте,
Руйнуйте, паліте
Сіон святий!..» Вавилоня
Дщере окаянна!
Блаженний той, хто заплатить
За твої кайдани!
Блажен, блажен! Тебе, злая,
В радості застане
І розіб'є дітей твоїх
О холодний камень.**

(Т. Шевченко, 136. «На ріках
круг Вавилона...»)

**137 (136) Туга вигнанців
за рідним краєм**

**1 Над вавилонськими ріками,
там ми сиділи й ридали,
як згадували Сіон.**

**2 На вербах, серед нього,
повісили ми наші гусли.**

**3 Бо там пісень у нас просили ті,
що в неволю нас забрали,
просили радости у нас тії,
що мук нам завдавали:
«Співайте нам пісень сіонських!»**

**4 Як нам пісень Господніх
на чужій землі співати?**

**5 Якщо тебе, Єрусалиме, я забуду,
нехай забудеться моя десниця!**

6 Нехай прилипне язик мій до піднебіння,

*коли тебе я не згадаю,
коли Єрусалим я не поставлю
понад найвищу мою радість!
7 Згадай, о Господи, день Єрусалиму
 синам едомським,
що кричали: «Руйнуйте, руйнуйте
 його аж до підвалин!»
8 О дочко вавилонська, руїннице!
Щасливий, хто тобі відплатить те,
 що ти нам зробила.
9 Щасливий, хто, захопивши дітей твоїх,
розіб'є їх об скелю.*

Переспів Псалма 137 (136) українським генієм нагадує про потрясаючий історичний факт в історії Ізраїлю – завоювання Навуходоносором II між 605-586 рр. до н. е., коли євреї були забрані у вавилонський полон, де вони страждали майже сім десятиліть (!), не забуваючи свій рідний край, святий Сіон та Господа-Бога, не втрачаючи надії повернутися з тяжкої неволі та відновити свою державу і релігію. Саме ця ідея релігійно-національної свідомості єврейського народу, віра у свою, обіцяну Богом святую землю і прославлення героїчного минулого цього народу у визвольній боротьбі за незалежність, послужили Шевченкові зразком нескореності, бо все, що Господь наділив народам – землю, державу, мову і релігію, – треба зберігати, мов святиню, через смuteк-плач і тугу, ізраїльтяни.

З цього приводу поетична проза псалмоспівця Давида, крім релігійних валентностей, містить основи неперевершених патріотичних текстів, що служили й служитимуть завжди обездоленим народам у їхній боротьбі за волю й незалежність. Так, стихи 1-6 зображують тугу поневолених євреїв

над вавилонськими ріками Тигр і Євфрат, де вони «ридали», згадуючи домашній Сіон, а інструменти (гуслі/ органи), якими вони славили Бога, теж були смутними і висіли «на вербах», хоч вороги вимагали у них радості й співу: «3. Бо там пісень у нас просили ті,/ що в неволю нас забрали,/ просили радості у нас тії, що мук нам завдавали: „Співайте нам пісень сіонських!“». Але полонені каялись і відмовлялись від такого глуму між невірними вавілонцями зі сподіванням на волю Єрусалиму: «5. Якщо тебе, Єрусалиме, я забуду,/ нехай забудеться моя десниця! 6. Нехай прилипне язик мій до піднебіння,/ коли тебе я не згадаю,/ коли Єрусалим я не поставлю/ понад найвищу мою радість!»

У переспіві Шевченка після перших двох стихів, які висвітлюють смутну атмосферу, плач і ридання невольників поміж розкиданими і нічийними «органами глухими», звертається увага на братній народ ізраїльтян – едомлян, які походили від Ісава, що відмовився від права першородства на користь меншого брата Якова, щоб позбутися Господнього передбачення 400-річної неволі, через що Бог назвав його Едом, тобто червоним, і так народ Якова звався ізраїльтянами, а Ісава – едомлянами. З тих часів біснுவаті едомляни відступили недалеко від Вавилону та люто ворогували проти своїх братів і навіть допомагали гнобити їх у вавілонському полоні: «І нам стали сміятися/ Едомляни злії: „Розкажіть нам пісню вашу,/ Може, й ми заплачем./ Або нашу заспівайте,/ Невольники наші“». Через непримиренну ворожнечу їх прозвали ще ідумеями – спорідненими братами євреїв, які не тільки насміхались, але через заздрість і злобу намагались знищити Єрусалим і свою рідню проти волі Божої. Таким браттям-ворогам євреї не могли дати потіхи та слухняності, бо в їхнім серці, як свідчить псалмоспівець Давид, рідний край та Єрусалим – незабутні, вони і є одночасно найвищою

їхньою радістю. Переспівом Св. Письма Шевченко висвітлює ідею національно-релігійної свідомості, яка вимагає від людини у жодних умовах не забувати свій рід, свою землю та славу рідної землі, бо хто стає «Рабом на чужині» – пропащий навіки:

І коли тебе забуду,
Ієрусалиме,
Забвен буду покинутий
Рабом на чужині
І язик мій оніміє,
Висохне лукавий,
Як забуде пом'янути
Тебе, наша славо!

Недаремно в половині грудня, за кілька днів перед датуванням «Псалмів Давидових» (20 грудня 1845 р. Шевченко дарує у спадок своєму народові славне послання «І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє», немов би відчував, що «Псалми Давидові» побачать світло друку аж вкінці його мученицького життя), щоб український народ ніколи не забував Господа, свою рідну землю, славу свого народу, рідну мову і хату/ державу та жив у братерстві:

Подивіться на рай тихий,
На свою країну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну,
Розкуйтеся, братайтесь!
У чужому краю
Не шукайте, не питаєте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі.

В своїй хаті своя й правда
І сила, і воля.

Поет заповідав завжди бути гідними та зберігати, як святиню, свою совість, рідну мову і свідомість роду, завжди знати свою історію й пам'ятати козацьку славу і пролиту кров батьків своїх, не бути «рабами, подножками і гряззю Москви», ані «варшавським сміттям», щоб не розпинати свою матір Україну, як признається з невиліковною тугою у серці безсмертний Кобзар:

Доборолась Україна
До самого краю.
Гірше ляха свої діти
Її розпинають.

І заповідає своїм землякам, і мертвим, і живим, і ненарожденим святим вічним словом, що кружляє сьогодні всіма меридіанами світу, де проживають українці:

Учітесь, читайте
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь,
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають.
Чужі люди проганяють,
І немає злomu
На всій землі безконечній
Веселого дому.

Чуже треба поважати і «навчатись», а своє материнське – благодать Господню – і гріх «цуратись» та забувати. У фіналі поет закликає всіх до любові й братерства та єдності в народі:

Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

За Божою волею, а не людською, злою й руйнівною, як попереджає псалмоспівець Давид у згаданому попередньому Псалмі: «7. Згадай, о Господи, день Єрусалиму/ синам едомським,/ що кричали: „Руйнуйте, руйнуйте його аж до підвалин!“ 8. О дочко, вавілонська руйниці! Щасливий, хто тобі відплатить те, що ти нам зробила». Пророк Давид попереджає синів едомських, що настане час відплати за їхні руйнівні вчинки над Єрусалимом, над святим Сіоном, і «дочка вавілонська руйниці» (Вавілон – символ безпорядку і хаосу!) одержить Господню відплату, як передбачав псалмоспівець, тому що перський цар Кирій Великий захопив Вавілон у 539 році до н. е., звільнив євреїв, які в більшості переселяться в Єрусалим, чого і сподівався духовидець Давид, зобразивши у тексті свого псалма, і про що сповіщали пророки-сучасники Єремія та Єзекиїл. Останнім трьом стихам святого тексту (7-8-9) Шевченко приділяє окрему увагу, щоб пригадати зрадникам едомлянам, які палили і руйнували Єрусалим, що Господь їх «пом'яне» подібною долею, бо «Вавилоня/ Дщере окаянна», і Єзекиїл попереджав таким словом про зруйнування Едому: «Так говорить Господь Бог: 3. Ось я проти тебе, Сеїр-горо! Я простягну мою руку проти тебе й зроблю тебе безлюдною пустинею. 4. Міста твої оберну в руїну, і сама ти станеш пустинею, і визнаєш, що я – Господь» (35: 3-4).

Висновок оригіналу і переспіву однакові, тут вказано на обов'язках кожного із нас знати й поважати Св. Письмо та Божі Закони, незалежно від сили людської на землі, чину, як свідчить Псалом 1: «1. Блажен чоловік, що за порадою безбожників не ходить,/ і на путь грішників не ступає/ і на засіданні блюзнів не сідає, 2. але в Господа законі замилування має,/ і над його законом день і ніч розважає». Отож і Давид, і Шевченко підкреслюють, що праведник завжди житиме в Божім законі і не творитиме зла, а хто творить зло – кайдани

і руїни, – як «дочка вавилонська», той кайдани і руїни матиме, бо Господь завжди таких карає, як свідчить і переспів:

Блаженний той, хто заплатить
За твої кайдани.
Блажен, блажен! Тебе злая
В радості застане
І розіб'є дітей твоїх
О холодний камінь!

Кобзар має на увазі царське ярмо в Україні, тим більше, що його закинув північний брат, і був певним, що винуватці і гнобителі вільних людей потерплять у свою чергу і у свій час Господню кару, бо за пролиття крові і гріхи всі відповідають.

Текст цього псалма відкриває справжню валентність своєї релігійної символіки, на яку постійно звертали увагу псалмо-співець Давид та пророчі книги зокрема Єремії та Єзекіїля, що постійно слухали Бога і навчали свій народ покинути розпусту і пролиття крові, бо кара Господня – немінуча: «8. ... За те, що ви не слухали моїх слів, 9. пошлю й зберу всі племена північні – слово Господнє – навколо Навуходоносора царя вавилонського, мого раба, і приведу їх на цю землю й на її мешканців та на всі сусідні народи і вигублю їх дощенту, а й зроблю їх страхом, сміховищем та вічною наругою. 10. Я знищу в них голос радощів і голос веселощів... 11. Уся ця земля стане пустинею і руїною, і служитимуть ці народи вавилонському цареві 70 років» (Єремія 25: 8-11). Ось і уточнення пророка Єзекіїля, що дев'ятого року десятого місяця і числа Навудохоносор оточив Єрусалим: «21. Скажи домові Ізраїля: Так говорить Господь Бог: Ось я віддаю на опоганення мою святиню, вашу зухвалу гординю, утіху очей ваших, одраду душі вашої. Сини ваші і дочки ваші, що ви позоставляли, поляжуть від меча... 23. Ви не будете лементувати й плакати. Ви будете нидіти у злочинах ваших, і одні з одними будете стогнати»

(24: 21; 23). Світло Св. Письма виключає інші коментарі, крім історичного, який стає доказом, що воно справді так і було, а для людства залишається безсумнівний факт, про який свідчить Св. Ієронім, що «Хто упав у гріховність, сплакує тільки своє падіння і ні в якому разі не прославляє Бога», а Св. Іоан Лествичник вважає «Чужу землю» місцем покаяння, почерез яке перейшов єврейський народ, спокутуючи свої гріхи. Цікаве тлумачення подає авва Доротей про символіку Вавилону та дочки його, бо якщо перший визначає падіння в хаос/духовний безпорядок, тоді «вавілонська дочка» пропонує «ворожнечу». Це значить, що коли душа впаде у гріх, грішник стає ворогом її своєю злобою. Фінальна метафора засвідчує несподівану для світських людей розв'язку: «9. Щасливий, хто вхопивши дітей твоїх/ розіб'є їх об скелю» (Давид), або «Блажен, блажен! Тебе злая/ В радості застане/ І розіб'є дітей твоїх/ О холодний камінь!» (Шевченко). Це значить що, коли людина «розіб'є» об «камінь» віри Христової, церкви Його, і очиститься від думок лукавих та не дозволить їм зростати у велике зло, вона залишиться праведною (див. Примітки, «Біблії/ Святого Письма», редактованої архієпископом Бартоломеєм Валерієм Ананія, Клуж-Напока, 2009, Пс. 136, с. 773-774). Апостол Павло у «Посланні до Римлян» пояснює, що віра – Божий скарб, яким визнаємо за правду те, що Бог об'явив, а оправдання, або примирення з Богом відбувається прощенням гріхів, коли «З неправедника людина стає праведною – дитиною Божою» (див.: 3: 30; 4: 9-12; 5:1-4; 8-11).

Переспів Псалма 136-го Тарасом Шевченком, крім історичної канви, запрошує до морального й духовного зцілення людини в межах Великої та Малої Біблії – Святого Письма.

ПСАЛОМ 149:
«ПСАЛОМ НОВИЙ ГОСПОДЕВІ...» –
ТРІУМФАЛЬНИЙ ГІМН ПРОСЛАВЛЕННЯ БОГА
ЗА ВОЛЮ І ДУХОВНЕ ОЧИЩЕННЯ

*Псалом новий Господеві
І новую славу
Воспоєм честним собором,
Серцем нелукавим;
Во псалтирі і тимпані
Воспоєм благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає.
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радуються, славословлять,
Хвалять ім'я Боже,
І мечі в руках їх добрі,
Острі обоюду,
На отмищеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізніє пута
І їх славних оковами
Ручними окрутять,
І осудять губителів
Судом своїм правим.*

***І вівіки стане слава,
Преподобним слава.***

**(Т. Шевченко, 149. «Псалом
новий Господеві...»)**

(148) Триумфальний гімн

1 Алилуя.

***Співайте Господеві нову пісню,
а хвалу йому на зборі праведників.***

***2 Нехай Ізраїль своїм Творцем радіє,
нехай своїм царем
сини Сіону веселяться!***

***3 Хай хвалять його ім'я танком,
при бубні
й при гарфі хай йому співають.***

***4 Господь бо благоволить
народові своєму,
оздоблює перемогою покірних.***

***5 Хай торжествують праведні славі,
на своїх ложах хай ликують.***

***6 Хай хвала Божа буде на устах у них
і двосічний меч у руці в них,***

***7 щоб між народами вчинити відплату
між племенами – покарання;***

***8 щоб їх царів забити у кайдани,
а їхніх вельмож – у залізні пута,***

***9 щоб суд написаний над ними учинити.
Це слава всіх його преподобних!***

Алилуя.

Триумфальний гімн «Псалом 149» належить до серії псалмів-гімнів прославлення Бога (8, 19, 29, 33, 35, 67, 68, 85,

100, 103, 104, 111, 113, 114, 135, 136, 145, 146, 147, 148, 149, 150). Патристика вважає даний псалом присвяченням звільненню євреїв з-під 70-річного вавілонського ярма після Божої кари за повторні гріхи обітованого народу, бо тільки тяжкі страждання і душевний біль на чужій землі загарбників можуть створити нову людину, що і спонукало Св. Хрисостома і Григорія Теолога присвятити цей псалом християнам, що прославляють Господа за Новим Завітом, бо вони «одягнуть-ся у нову людину» (Григорій Теолог) і співатимуть нові псалми у своїм краї вільними та очищеними після гріхів рабства, пережитого у Вавілоні, як свідчать Псалми 96 (95) та 149: «Співайте Господеві нову пісню/ співайте Господеві, уся земле» та «Співайте Господеві нову пісню, а хвалу йому на зборі праведників». Той же Хрисостом вважає, що праведники віддано прославляють Господа і словом, і ділом: «Недостатньо віддячитись словом, але й заслугою діла (Cv. Eftimie Zigaben și Sf. Nicodim Aghioritul - «Psaltirea în tâlcuirile Sfinților Părinți/ Псалтир в тлумаченні Святих Патристів», прим. 97: Хрисостом с. 833), а «хвала-подяка Богу возноситься собором, тобто всеголосно церквою» (Там само). Псалом 33 (32) навчає кожного із нас, що значить сила і провидіння Господнє, і тому: «8. Нехай шанує Господа вся земля; нехай його боятися всі, що живуть на світі! 9. Бо він сказав і сталося; він повелів і постало». Отож, не треба забувати застереження псалмоспівця: «18. Ось очі Господа на тих, що його боятися, що уповають на його ласку; 19. щоб рятувати їхнє життя від смерті і жити їх у голоднечі». Ідея хвали Господньої та уповання на ласку Божу і надію порятунку споріднюють псалми-гімни і доводять за тим же псалмом, що «12. Щасливий народ, Бог якого – Господь, народ, якого вибрав він собі у спадщину», а заслуга ця для єврейського народу завдячується праведним предкам-патріархам Аврааму та

Якову-Ізраїлю, за яких ликує псалмоспівець Давид: «2. Нехай Ізраїль своїм Творцем радіє, нехай своїм царем сини Сіону веселяться! 3. Хай хвалять його ім'я танком при бубні і при гарфі, хай йому співають. 4. Господь бо благоволих народові своєму, оздоблює перемогою покірних. 5. Хай торжествують праведні у славі, на своїх ложах хай ликують». Під Господньою всемогутньою охороною потерпілий новий народ Ізраїлю радіє «своїм Творцем», як справжні «сини Сіону», яких недаремно Христом вважає обраними синами Нового Завіту: «Вони запалюються сильним бажанням і палаючою любов'ю, якими пробуджують народ в його безкраїм лику до Господа людинолюбця, хвалі Його танком і співами, «одноголосною» оздобою покірних праведних і переможних синів» (Там само, прим. 100)», в прямому і переносному значеннях – фізичної і духовної витривалості семи десятиліть вавилонської каторги та їхньої заслуги на спасіння. Господь не забуває праведних, що потерпіли у своїх ложах, бо вони «у них і радітимуть», – запевняє псалмоспівець та святі патристи (Там само, прим. 102).

У Шевченка тріумфальний гімн одягається теплою поетичною мовою праведників, що «честним собором» оспівують Господеві нову визвольну пісню і спасальну славу у любові до потерпілого людства:

Псалом Господеві
І новую славу
Воспоєм честним собором
Серцем нелукавим;
Во псалтирі і тимпані
Воспоєм благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає.
Преподобнії во славі
І на тихих ложах

Радуються, славословлять,
Хвалять ім'я Боже.

Запримічаємо, що національний поет України переносить нестримну радість ізраїльтян-синів Сіону у прославленні Бога на загальнолюдську користь народів, що звільнились з-під ярма беззаконня й тиранії, і тріумфальний гімн спрямовується одночасно Господеві та чесному соборові, що з «серцем нелукавим» возвеличує Господню всемогутність і всесправедливість у Його любові до праведників, яких захищає від неправих: «Воспоєм благая,/ Яко Бог кара неправих,/ Правим помагає». Давид наголошує, що Бог «благоволить народові своєму», а собор праведників Шевченко піднімає на символічний рівень взаємолюбові між Богом і людиною, з якої народжується на землі очікувана довгождана щасливість на земних ложах страждальників і, очевидно, спасальна на небі: «Преподобнії во славі/ І на тихих ложах/ Радуються, славословлять,/ Хвалять ім'я Боже», бо Господь не забуде праведних:

Воцариться в дому тихих,
В сем'ї тій великій
І пошле їм добру долю
Од віка до віка (Пс. 132).

У другій частині «Псалма 149» (стихи 6-9) Давид звертає увагу на «двосічний меч» Правди Господньої, яку не можна приховати і з якою Господь чинитиме Великий Суд: «7. Щоб між народами вчинити відплату,/ між племенами – покарання; 8. щоб їх царів забити у кайдани,/ а їхніх вельмож у залізні пута,/ 9. щоб суд написаний між ними учинити./ Це слава всіх його преподобних!/ Алилуя». Меч правди й справедливості Божої – «підвалини Його престолу» (Пс. 97/ 96). «2. Господь явив своє спасіння/ перед очима народів, явив Він свою справедливість. 3. Згадав про свою милість і свою

вірність...» (Пс. 98/ 97)», якими покарав безбожників й лукавих людей на «славу всіх Його преподобних! Алилуя», – вигукує псалмоспівець Давид у попередніх псалмах хвали Господньої.

У Шевченка правда і справедливість описується вже звичними для нас словами, поет звертаючись до Бога та Св. Божої Матері вживає епітети й метафори та біблійні вирази не лише у переспівах, а й у всьому «Кобзарі»:

І мечі в руках їх добрі
Гострі обоюду
На отмщеніє язикам
І в науку людям
Окують царей неситих
В залізнії пута
І їх славних оковами
Ручними окрутять,
І осудять губителей
Судом своїм правим,
І вовіки стане слава,
Преподобним слава.

Мученик України відчував, як ніхто інший, гірку кріпосницьку долю поневоленого свого народу і був впевнений, що лукаві народи, царі та вожді і злобне панство заплатять за гріховність поневолення і безвір'я, бо «мечі обоюду» двосічні відплатять «...язикам/ І в науку людям», щоб було всім на духовну запоруку. Тему суду над царями і судіями лукавими та прихильниками зла Кобзар переспівує у «Псалмі 82/ 81»:

Доколи будете стяжати
Кров невинну розливать
Людей убогих?

Тут згадаємо і Псалом 75/ 74 Давида, де в ім'я Господнє попереджується. «Усі роги беззаконних позбиваю,/ а роги

праведника піднесуться вгору», – обіцяє «Господь – суддя народів», що слідує приниження нахабників і возвеличення праведників. Як підкреслює 8-ий стих Давида, «щоб їх царів забити у кайдани,/ а їхніх вельмож у залізні пута». Шевченко збагачує свій текст відомими епітетами: «царей неситих», «залізні пута». «І їх, славних, оковами... окрутять,/ І осудять губителей/ Судом своїм правим» – слова-«мечі обоюди» Господньої правди й справедливості, безпощадної кари «губителей» вільного народу та спасіння його волею і «вовіки славою» небесною «Преподобних», яких «Господь любить/ І любить не оставить» вовіки-віків, – писав вдячний Богові Шевченко. Тільки, на жаль, люди не вміють любити свого ближнього, бо лише через два роки (1847) царські сатрапи закинуть поета на десятирічну каторгу в азіатську пустиню під суворий нагляд, щоб розпі'яти його за правду.

У підсумку відзначимо, що свої переспіви «Давидових псалмів» Шевченко пише 19 грудня 1845 р., за тиждень до Різдва Христового, коли був тяжко хворим і якраз у Святвечір складає відомий всім «Заповіт» з присвятою Україні, для якої благає у Бога волі – святої воленьки, обітниці Господньої для всіх народів і кожної людини зокрема, а Псалми загалом демонструють саме тріумф Божої волі, як свідчить сама назва даного тексту і багато-багато інших. Бо немає нічого дорожчого на світі, ніж воля людини, яку сам Господь дарує і захищає всіх нас від рабства спонукою наслідувати в житті завжди дорогу праведників – віру, любов, доброту, щоб уникати зла і свавілля.

Діла добрих обновляться,

Діла злих загинуть, –

стверджує поету перспіві псалма 1 про Блаженного мужа. Відданий цілям свого народу молодий борець за волю завжди у підтекстах переспівів приховував національні політидеї

про незалежність України та її народів, про самостійність української держави, рівноправ'я, заклик до боротьби проти лукавства з надією на тріумф Божої волі у рідному краї, істинної віри й любові до Господа з непохитним довір'ям в Його всемогутність, всеохоронність та всепереможність, що забезпечуються праведникам, які поважають Святі Заповіді. Так золота десятка переспівів Малої Біблії висвітлює в синтезі образ Бога-Вседержителя як символу Правди, Волі, Любові і Слави, Господа людинолюбця вседоброго і правдивого: «Отак братів своїх/ Господь не забуде./ Воцариться в дому тихих/ В сем'ї тій великій/ І пошле їм добру долю/ Од віку до віку» (Пс. 132).

Національна проблематика у Шевченка набирає загальнолюдського характеру, бо присутність і ласка Божя схиляються однаково до всього людства, як і Суд Божий, що судитиме правдиво, не відрізняючи князів від убогих, від сиріт та людей тихих. Тому згадую метафоричний образ Великого Суду Євгена Сверстюка: «Біблійні гори великим та заможним – недосяжні, а відкриваються вони тим, що піднімаються терням, тобто блаженним, готовим померти та бути гнаними за правду, за прикладом долі, яку сповіщав Ісус своїм апостолам. Без сумніву, переспіви «Псалмів Давидових» Тараса Шевченка спрямовували та підсилювали духовно сучасників поета і нині спрямовують і підсилюють нас, щоб жити за Святим Письмом, поважати Божі Заповіді та молитися до Бога Всевишнього і благи-благати постійно прощення гріхів, порятунку рідного краю та всього людства, за якими настільки уболівав ще молодий і «вічний, як народ» (Іван Дзюба) Тарас Шевченко – мученик українського народу.

Тарас Шевченко, Церква всіх святих у Києво-Печерській лаврі.
Папір, сепія. Київ [IV – IX 1846]

Тарас Шевченко, Аскольдова могила.
Сепія, акварель [Київ]. [IV – IX 1846]

Тарас Шевченко, Почаївська лавра з півдня.
Папір, акварель [Почаїв]. [Х 1846]

Тарас Шевченко, Почаївська лавра зі сходу.
Папір, акварель [Почаїв]. [Х 1846]

Тарас Шевченко, *У Васи́лівці*.
Акварель [Жовтень 1845]

Тарас Шевченко, *Воздвиженський монастир у Полтаві*.
Папір, сепія, акварель, туш. Полтава [Серпень 1845]

РОЗДІЛ III

МОЛИТВИ- СКАРГИ ТУГИ Й ПЛАЧУ ЗА ГЕТЬМАНЩИНУ І СКОРБНИЙ НАРОД НЕНЬКИ УКРАЇНИ

1. Заплакала Мати Божа
Сльозами святими,
Заплакала милосерда
Неначе за Сином
(«Іржавець»)

2. Скорб'ящих радосте! Пошли,
Пошли мені святее слово
Святої правди голос новий!
(«Неофіти»)

**1. «БОЖЕ МІЙ, З ТОБОЮ!/ МІЙ КРАЮ ПРЕКРАСНИЙ...» –
ПРИСЯЖНА МОЛИТВА, СКАРГА ТУГИ І ПЛАЧУ КОЗАКІВ
ЗА ГЕТЬМАНЩИНОЮ (ЗА ПОЕЗІЄЮ «ІРЖАВЕЦЬ»)**

*Заплакала Матер Божя
Сльозами святими,
Заплакала милосерда,
Неначе за сином.
І Бог зглянувся на ті сльози,
Пречистії сльози!*

*Боже мій з тобою!
Мій краю прекрасний, розкошний, багатий!
Хто тебе не мучив? Якби розказать
Про якого-небудь одного магната
Історію-правду, то перелякать
Саме б пекло можна. А Данта старого
Полупанком нашим можна здивувать.
І все то те лихо, все, кажуть, од Бога!
Чи вже ж йому любо людей мордувать?
А надто сердешну мою Україну.
Що вона зробила? За що вона гине?
За що її діти в кайданах мовчать?*

(Т. Шевченко, «Іржавець»)

Поема «Іржавець» датується червнем-груднем 1847 р.
У цей час Тарас Шевченко знаходився в Орській фортеці на
початку його заслання внаслідок царського вироку розп'яти

геніального поета-борця за волю і слово правди. Цей десятирічний період був найгіршим у його мученицькому житті не так через кайдани тяжкої неволі, як через заборону писати, постійно спілкуватись своїми думками з Богом, Україною, зі своїми друзями-мефодіївцями та земляками, признається майже безнадійно молодий поет тюремним циклом «В казематі», вагаючись, чи пощастить йому колись зустрітись із ними, щоб «З Дніпра укупі» води пити, але, поки настане довождання воля, радить всім жити в братській любові і в любові до Бога:

Любіться, брати мої,
Україну любіте
І за неї безталанну,
Господа моліте.
(«Згадайте, братія моя...»)

У цьому темному царстві Шевченко продовжує сіяти волю-недолю, як радив робити і союзникам, звідки подарує людству найсвітлішу поезію волі на чолі з чудовою-пречудовою перлиною-піснею «Садок вишневий коло хати», яку не міг не хвалити великий Лев Толстой. Вищезгаданий цикл, як і вся поетична творчість Шевченка у темному царстві солдатчини, демонструють, що марною була царська спроба викорінити поета з-між свого малоруського народу із материнської землі України, з якою він постійно жив у душі, писав до неї і про неї та відвідував її, як сповідається заключним віршем (XII) «Чи ми ще зійдемося знову?», яким заповідає своїм землякам поважати волю Господню, любити понад все Бога і неньку Україну, щоб пригорнути назавжди свій народ і жити щасливими:

Смиріться, молітесь Богу
І згадуйте один другого,
Свою Україну любіть,

Любіть її... Во врем'я люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

Міф віруючого Шевченка ніхто ніколи не згасить і не приховає, бо любов до Бога, до України та свого бездоленого народу для нього були справжньою релігією. Поет переживав синівську драму розлуки із своїм народом і рідною землею, доля яких – лейтмотив постійного благання в Господа охорони і прощення цієї мирної землі, на яку зазіхали не тільки нехристиянські народи, але й сусіди-християни, слов'яни-побратими.

Історія неволі-недолі України містить безліч антиукраїнських випадків з боку різних ворогів, що затоптали не Київську Русь та славу Гетьманщину разом із Запорізькою Січчю, знищення яких призвело до тяжкого уярмлення вільних синів України. Гіркі роздуми про криваві сторінки згину Гетьманщини, єдиної надії незалежності України, поет відобразив у поемі «Іржавець». А сталося це, – розповідає Шевченко, – після розгрому шведського війська Карла XII-го і гетьмана Мазепи, що востаннє старався звільнити Україну з-під російського ярма, коли Петро I під Полтавою (1709 р.) прогнав своїх опонентів, руйнуючи славу Запорізьку Січ та Гетьманську державу.

Молитва-присяга возвеличення Бога та Божої Матері виявляє смуток і плач не тільки козаків-переселенців до суворого ханства, але й національну тугу українського народу, перелиту в пісні кобзарів і старожилів, – свідчить Шевченко у прямому і непрямому стилі, – щоб суворо обвинуватити жорстокість царського гніту Петра I та його прихильників, самодержавство і земне пекло, яке розвів грізний цар на землі, винищуючи козацтво на болотах Неви, побудуючи величну столицю Санкт-Петербурга на костях рабів, в тому числі і козаків, славних і незабутніх співвітчизників поета

Боже мій з Тобою!
Мій краю прекрасний, розкошний, багатий!
Хто тебе не мучив? Якби розказать
Про кого-небудь одного магната,
Історію-правду, то перелякать
Саме б пекло можна. А Данта старого
Полупанком нашим можна здивувать.
І все то те лихо, все, кажуть, од Бога!

Так, козацька молитва відкривається прямим зверненням до Господа та Його всеохоронної присутності на землі: «Боже мій з Тобою!», де все ж таки діються жажливі пекельні закоти обраними людьми над мирними народами й краями «прекрасними, розкошними, багатими».

Поет говорить з відкритою гострою іронією, маючи на увазі свою Гетьманщину, пригнічену й розбиту якимсь-то «магнатом»-«полупанком», що своїми звірячими вчинками міг би «перелякать саме пекло» і здивувати старого Данте Аліґ'єрі – велетня італійського Відродження, автора «Божественної комедії». Вставна молитва обривається в риторичному стилі захисною інтерogaцією до Господа-Бога Всемилотивного. Але поет надіється, що колись настане той час розплати Божої для сатрапів, хоч люди кажуть, що «все то те лихо... от Бога!»:

Чи вже ж Йому любо людей мордувать?
А надто сердешну мою Україну.
Що вона зробила? За що вона гине?
За що її діти в кайданах мовчать?

Вірний Богові та своєму народові, автор переспіву «Давидових псалмів» голосом кобзарів згадує жахливу пекельну історію, яку творять брати слов'яни разом з кримськими татарами:

Розказали кобзарі нам
Про війни і чвари,
Про тяжкеє лихоліття,

Про лютії кари,
Що ляхи нам завдавали, –
Про все розказали.
Що діялось на шведчені!
То й вони злякались!
Оніміли з переляку,
Сліпі небораки.
Отак її воєводи,
Петрові собаки,
Рвали, гризли... І здалека
Запорожці чули,/ .../
Як погнали на болото
Город будувати.
Як плакала за дітками
Старенькая мати.
Як діточки на Орелі
Лінію копали
І як у ті Фінляндії
В снігу пропадали.
Чули, чули запорожці
З далекого Криму,
Що конає Гетьманщина,
Неповинно гине.

Не уявив би й славний Данте пекельні муки, які творили цар та його «полуп'янки», дріб'язні щербаци/ прихильники, або ханські мурзи з невинним народом, мордуючи його до скону, що навіть Сама Матір Божа-Всеохоронниця плакала за ними, як стверджує автор поеми і наше мотто:

Заплакала Матер Божа
Сльозами святими.
Заплакала милосерда
Неначе за сином.

І Бог зглянувся на ті сльози,
Пречистії сльози!

Саме ці рядки Шевченка доказують, що Бог – Абсолютна Правда, Він ніколи не забуває про нас і разом з Божою Матір'ю завжди допомагають і рятують нас.

Тарас Шевченко з іронією та інвективною звертає увагу своїх співвітчизників та ворогів на те, що Господь-Бог покарав Петра наглою смертю в дорозі, а не в царському ліжку, і залишив його на призволяще, як дичину, як останнього ката:

Побив Петра, побив ката
На наглій дорозі.
Вернулися запорожці,
Принесли з собою
В Гетьманщину той чудовий
Образ Пресвятої.
Поставили в Іржавиці
В мурованім храмі.
Отам Вона й досі плаче
Та за козаками.

Певне, Шевченко використовує канву народних джерел, бо тільки «народ скаже, як зав'яже», щоб всі покоління знали, яким був Петро І в опозиції простих і вірних Богові козаків-малоросів, що повернулись зі смертельної каторги кількома у 1784 р., як євреї із 70-літнього вислання з Вавилону (див.: Псалом 136, Давида, та переспів Шевченка), певне, з подібними наслідками душевних ран, як представляє Шевченко та інші автори або історія України. Але після семи десятиліть з розбитими домівками та сім'ями козацтво в Криму притулиться до своїх та до образу Пресвятої Охоронниці, щоб вибрати нарешті з ханських наметів і поставити в «мурованім храмі», де плаче й плаче за козаками, за їхньою долею і долею української землі, яка й зараз гуляє на Сході України

поблизу Криму, бо той же «братній» ворог розпалив загарбницьку війну, де загинуло протягом чотирьох років поверх десяти тисяч людей, а сотні і сотні тисяч страждаючих нащадків невинного народу блукають світом, або плачуть вдома над своїми невигойними ранами ХХІ століття!

Запримічуєм у Шевченка, що дієслово «плаче» вжито у теперішньому часі, а це час історичної постійності. Бо ж плакала чудотворна ікона Богоматері тоді, плакала Вона в часи Шевченка і плаче зараз над долею всього українського народу, що терпить насилля свого таки так званого «старшого» брата, який не поважає Божий Закон рівності між людьми, між народами й державами. Ось чому так гостро засуджував поет Петра І та самодержавство, чому вимагав український мученик від царського уряду у свій час скасувати автократизм та кріпацтво, чогму вимагав волі і «своєї хати» для своїх земляків («І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє»). І ми зрозумієм силу його пророчого слова, яким вимагає й сьогодні волі для свого народу та справжньої незалежності. Тому поет в темному царстві неволі пише крадьки свої чисті-пречисті думи про життя свого народу та його болючу історію, щоб усвідомили її всі земляки і вимагали, щоб ніхто не «мордував» «сердешну Україну», ні її «дітей в кайданах», а жили б у любові до Бога та свого ближнього.

Любов до Бога і неньки України була і залишається стійкою релігією, і тому поет-мученик, як стверджує у вірші «О думи мої! О славо злая!», пожертвував своїм життям, бо знав, що його обтяжені каторгою думи несуть у рідний край потіху Божої волі, світла й добра :

О думи мої! О славо злая!

За тебе марно я в чужому краю

Караюсь, мучуся... але не каюсь!

Люблю, як щиру, вірну дружину,
Як безталанну свою Україну!
Роби, що хочеш, з темним зо мною,
Тільки не кидай, в пекло з тобою
Пошкандибаю...

Більше самовідданості і самопожертвування, за неньку
Україну та народ її як у Перебенді-Шевченка, і не знаю! На землі
з Богом розмовляв своїм Кобзарем молитвами й псалмами і
зараз, певне тим же словом, з Богом розмовляє...

**2. «ЯКІ Ж МЕНЕ, МІЙ БОЖЕ МИЛИЙ,
ДІЛА ОСУДЯТЬ НА ЗЕМЛІ?» –
МОЛИТВА-СКАРГА ЗА ДОЛЮ НЕВОЛЬНИКІВ
ТА СИРІТ УКРАЇНИ**

*Один у другого питаєм,
Нащо нас мати привела?
Чи для добра? Чи то для зла?
Нащо живем? Чого бажаєм?
І, не дознавшись, умираєм,
А покидаємо діла...*

*Які ж мене, мій Боже милий,
Діла осудять на землі?
Коли б ті діти не росли,
Тебе, святого, не гнівили,
Що у неволі народились
І стид на Тебе понесли.
(Т. Шевченко,
«Один у другого питаєм...»)*

Через сім років після викупу з кріпацтва (1838 р.) у своїх переспівах «Давидових псалмів» (Псалми 81 та 93) Тарас Шевченко засуджує перед світом самодержавство, неправду і людську тиранію, яких тільки Господня Правда Великим Судом зупинить, коли «Небесний Владика» судитиме «царів і судіїв» за їхні злочинства проти бідного народу, за тьму неволі, насильство та лукавство земного суду

над убогими і сиротами, щоб скасувати назавжди тиранію людини над людиною. Псалом 81 захищає людську рівність перед Богом, наголошуючи, що «Царі, раби – однакові/ Сини перед Богом» і Суд буде немилостивим над земними «владиками», які проливають «кров невинних», убогих людей, а «багатих» лукавим судом захищають. Ідея абсолютної Волі, Правди і Любові на землі звучить у Псалмі 93, щоб панували гармонійне життя між людьми та Боже заступництво за убогих і праведних перед злобою неправедних, бо «Господь любить свої люде,/ Любить, не оставить» стверджує Шевченко у переспіві.

Переслідування поета, члена Кирило-Мефодіївського товариства, розпинання його за слово правди десятирічною каторгою в пустелях Азії і суворий нагляд не могли зламати волю арештанта і примусити його відмовитись писати вірші, бо він любив «безталанну Україну», як «щиру, вірну дружину», і продовжував у темному царстві мережити «захалявні» вірші про світлу волю свого народу, слати йому свої думи про велич Гетьманщини, про Господню правду і любов, із вставними молитвами, щоб не приспати в народі прагнення до волі – Божої благодаті, як свідчить вірш «Мені однаково» із циклу «В казематі:

Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять лукаві, і в огні
Її окраденую збудять...
Ох не однаково мені.

Так вірші-думи з тяжкої неволі злітають «у темний садочок на Україну» ув'язнену («Сонце заходить...»), де рідне «село почорніло» («Мені тринадцятий минало...»), туди, де молитва й плач старого козака на Трахтемирівській горі нагадує про скін Гетьманщини й козацтва через «проклятих»

гетьманів-зрадників, що запродали «Божий рай», «монастирі святі», землю і «гори отдали» («Сон» – «Гори мої високії»), туди, де «Людей закували/ Та й мордують... Ой, ой пани,/ Пани християни!..» свої таки, а з ними ляхи й москалі (Там само). Після славної Гетьманщини вчинили горе Запоріжжю і винищили козацтво на будівництві Санкт Петербургу Петром І, як свідчить по досі плач Матері Божої (див.: «Іржавець»).

Романтик Тарас Шевченко сповідує свої думи, переповнені не тільки національним болем за слов'ян, а й за цілим світом між небом і землею, молитвами легендарного Семена Палія (Гурка – помер 1710 р. у монастирі), що боровся проти гніту сусідніх християн – ляхів та москалів, потім у монастирі ченцем жалівся Богу на свою долю: «Для чого я на світ родився,/ Свою Україну любив?» («Чернець»).

Подібний контекст трагічності долі українського народу подає Шевченко молитвою-скаргою «Які ж мене, Боже милий», виплакуючи національний біль гіркої столітньої неволі неньки України, як свідчить перша секстина прологу-мotto:

Один у другого питаєм:
Нащо нас мати привела?
Чи для добра? чи то для зла?
Нащо живем? чого бажаєм?
І, не дознавшись, умираєм,
А покидаємо діла...

Драма-трагедія майже кожного українця, зокрема убогих невольників та сиріт поверх двох століть від Богдана та Мазепи визначає найболючіший період занепащеного народу, його чорної безперспективної долі, його мучеників-невольників, які жаліються перед Господом, що народились для мук спокутувати лукавство земних «владик» і, не пізнавши життя за Божою волею, покидають світ і «діла».

Незгасний та неविгойний трагічний біль веде до справжніх гріхів і нестримних обвинувачень через пекельне життя на землі, де людина не може радіти Божою волею і людським добром, не знає чого живе й чого бажає, не сповнює Боже веління на землі. Жакливо, якщо у своїх молитвах люди запитуються в Господа:

Які ж мене, о Боже милий,
Діла осудять на землі?

Боівних, кріпаків, народжуються і ростуть діти-невольники, що можуть гнівити Бога через те, що вони не рівні з іншими, що на «стид» Божий з'явилися на світ уярмленими:

Коли б ті діти не росли,
Тебе святого не гнівили,
Що у неволі народились
І стид на Тебе понесли.

Здається, що гіршої вини на світі немає, ніж обмеження Божої волі, життєдайності та обмеження Правди Господньої.

Людина має народжуватися вільною, жити вільною і сягати своїми бажаннями-цілями Господа та ближнього свого, жити і працювати для свого духовного зросту, на благо свого народу, в першу чергу, і на благо всіх народів, не жити в кайданах кріпаччини зі своєю сім'єю, ані у муштрах на каторзі, як оце Шевченко та безліч патріотів, що вимагали волі своєму народові, не тратити життя безнадійно за велінням «царів та суддєй» лукавих, як свідчить дана молитва-скарга та майже всі тексти шевченківського «Кобзаря». Так, наприклад, поет-невольник скаржиться своєму другові А. О. Козачковському в одноіменній поемі, що плакав у бур'янах дитиною, круглою сиротою із кріпацької сім'ї та на старість знову лежить і плаче в бур'янах через те, що писав вірші-думи для свого народу та благав волі у Бога і земних «владик». Розчарований поет не

може зрозуміти свої провини і просить друга заповідувати своїм дітям, щоб не вчилися віршувати, аби потім не карались до скону на чужих землях в пустелі, як оце він, який не знав волю шанувати. Усе ж таки Тарас Шевченко плекає надію на звільнення:

Минають літа молодії,
Минула доля, а надія
В неволі знову за своє,
За мною знову лихо діє
І серцю жалю завдає.
А може, ще добро побачу?
А може, лихо переплачу?
Води Дніпрової нап'юсь,
На тебе, друже, подивлюсь.
(«А. О. Козачковському»)

Коли такі глибокі почуття через пережиту драму ранять і розбивають серце однієї людини, хоч ця людина і є генієм України, то що казати про те, коли в царській Росії гинули найкращі сини України в кайданах, в пустелях, в Сибірі, до Шевченка і після... розстріляні покоління аж до Василя Стуса, недалеко наших днів, тоді, певне, вже не назвем життя в Україні від «славних» царів до «червоної стихії» радянщини драмою, а трагедією-трагедій дюдства, і тоді зрозумієм, чому національний поет Тарас Шевченко терпів як справжній мученик свого народу, викривав і гостро засуджував винуватців перед Богом і цілим світом, благав Божої благодаті і життєдайності – Волі, Правди і Любові між людьми за Св. Письмом та переспівами «Давидових псалмів».

Велика надія поета після десяти років мучеництва сповнилася, поет вернувся на волю, але з підірваним здоров'ям прожив до 10 березня 1861 року і додав до свого «Кобзаря» деякі розбиті проекти. Помер, на певеликий жаль, саме пе-

ред виходом царського указу про скасування кріпаччини і був перепохований в Каневі його друзями в кінці травня. А український народ та світ вже два століття віддають йому найбільшу шану, яку можна виразити людині помертню.

Недаремно вважають, що Шевченко – Україна, а Україна – Шевченко. Тому найбільших письменників України щорічно нагороджують Національною премією імені Тараса Шевченка.

**3. «БОЖЕ МИЛИЙ,/ ДЕ Ж ЗАХОВАТИСЯ МЕНІ?» –
МОЛИТВА-СПОВІДЬ
КАТОРЖНИКА-ПОЕТА Й МАЛЯРА ШЕВЧЕНКА**

*Мов за подушне, оступили
Оце мене на чужині
Нудьга і осінь. Боже милий,
Де ж заховатися мені?
Що діяти? Уже й гуляю
По цім Аралу; і пишу.
Віршую нищечком, грішу,
Бог зна колишнії случаї
В душі своїй перебираю
Та списую; щоб та печаль
Не перлася, як той москаль,
В самотню душу. Лютий злодій
Впирається-таки, та й годі.
(Т. Шевченко,
«Мов за подушне, оступили...»)*

Вірш «Мов за подушне, оступили», що містить вставну молитву Тараса Шевченка «Боже милий,/ Де ж заховатися мені?», належить до косаральського періоду 1848 року, на перший погляд, найщасливішого періоду каторги поета-маляра, якого Господь обдарував світлою дружбою з Бутаковим, що тимчасово обрав його для наукової експедиції вивчення флори і фауни ареалу Аральського моря, де Шевченкові довелося змальовувати прибережні краєвиди, рослини і тварини на користь дослідникам екосистеми аральського географічного

простору. Після однорічної муштри каторжною солдатчиною поет, звільнений від психофізичного тиску чужої землі, азіатської пустелі, «нудьги» і «осінніх» неприємних днів, що «оступали» душу, мов нещасних кріпаків за подушне, відчуває солодкий життєдайний смак ілюзійної волі. Поет не знає, як віддячити Богу за небесне благословення, що спонукує його до молитви-сповіді перед Отцем Вседержителем, тим більше, що на палубі корабля літнє сонце пустелі немилосердно пече і завдає арештанту мук, гірших за неволю-недолю. Дізнаємось про це з листів-скарг Шевченка до своїх добродійників Василя Жуковського та Варвари Репніної, в яких поет описує, як його виснажує літня спека на Аральському морі разом із строгою заборonoю писати і малювати, хоч Шевченкознавець Юрій Івакін доводить, що поет в Косаральський період написав більше віршів, ніж в інші періоди його творчості, і створив навіть прекрасні любовні вірші («Нотатки шевченкознавця», 1986 р.), а капітан Аральської експедиції А. І. Бутаков у своєму щоденнику стверджував, що Шевченко створив картини й малюнки з «надзвичайною силою і талантом» («Дневные записки плавания А. И. Бутакова по Аральскому морю в 1848-1849 гг., Ташкент, 1953»), а це явний доказ новопожертвування поета-маляра і порушення ним заборони, через що до кінця експедиції він буде знову арештований за зневагу царського рішення. Можливо, поет-маляр передбачав свою долю-недолю і благав Господа допомогти йому захватися де-небудь у цім вільнім куточку світа, щоб більш не страждати невільникom:

Боже милий,
Де ж захватися мені?
Що діяти? Уже й гуляю
По цім Аралу; і пишу.
Віршую нищечком, гришу,

Бог зна колишнії случаї
В душі своїй перебираю...

Молитва-сповідь поета-маляра набирає духовного змісту радості і самовдоволення перед Господньою блаженністю, перетворюючись одночасно у самозасудження через нові гріхи, яких набирає далеко від царської підозри, гріхи, за які тяжко постраждав. У душі поета зароджується невиліковна драма, печаль, і він, самоаналізуючись, не знає, які з давніх гріхів, «колишніх случаїв», призвели до муштри десятилітньої каторги, а логіка виваження душевного болю, спричиненого гріховністю пережитих печалей впродовж 24-х закріпачених літ та 10-ти років волі після викупу поета і царським вироком заслання в Азіатську пустелю із суворою заборонаю виконувати поетичний і малярський поклики, приголомшили його, прирекли на згубу нудьгою, що хмарами «преться» в душу, «як той москаль», і дум гірких не міг ніяк зупинити, бо лізли силоміць «в самотню душу», – відкрито признається поет перед Господом про приховані «зло і печаль», що невпинно мучили його невинну душу:

Та списую; щоб та печаль
Не перлася, як той москаль,
В самотню душу. Як той злодій
Впирається таки, та й годі.

Запримічаємо, що у Шевченка невпинна злодійська печаль прирівнюється тільки до злобної нахабності москалів, як свідчить усна народна творчість та історія України протягом століть від Богдана Хмельницького і досі, бо навіть у наші дні «Лютий злодій/ Впирається таки, та й годі», мордує волю невинного побратима-українця. Відкритість душі і серця Шевченка у молитві-сповіді «Боже милий,/ Де ж заховатися мені?» набирають справді нечуваного драматизму, коли він благає Господа поради і милості, щоб

уникнути московського нещастя ідесь подітися на землі від москаля, що зацькував волю, бо навіть киргизи убогі, хоч голі, зате живуть вільними, а малоросів притоптав і винищує північний брат-християнин (див.: «Кавказ», «Думи мої, думи мої, ви мої єдині» та ін.).

Тарас Шевченко залишається, перш за все, неперевершеним співцем волі, бо волю по-справжньому може оцінити той, хто народився поневоленням у кріпаччині, чи той, хто втратив її і живе безнадійно, невпинно благаючи Божого милосердя. Драма людини сягає найвищої межі болю, коли неволя обмежує долю.

Немає гірше, як в неволі
Про волю згадують. А я
Про тебе, воленько моя,
Оце нагадую..., –

зізнається поет Ганні Закревській у вірші «Г. З.». І в цьому випадку лише мольба до Бога дає можливість надії зійти «рожевою зорею», і, певне, лише так «легшає в неволі», коли:

З-за Дніпра мов далекого
Слова прилітають.
І стеляться на папері,
Плачучи, сміючись,
Мов ті діти. І радують
Одинокую душу
Убогую. Любо мені.
Любо мені з ними.
Мов батькові багатому
З дітками малими».

(«Не для людей, тієї слави»)

Постійний уявний діалог думами-дітками з ненькою Україною вигоює усамітнену душу поета, прибиту нудьгою, допо-

магає жити й творити для рідного краю і земляків своїх, хоч про десятирічного «Кобзаря» немає жодної вісті, а ця скарбниця є духовним виміром його любові до України, як з болем зізнається поет-невольник в далекій чужині:

Для кого я пишу? для чого?

За що я Україну люблю?

Чи варт вона огня святого?..

(«Хіба самому написать»)

Закоханий навіки у свій народ та неньку-Україну Тарас Шевченко невпинно дописував у неволі свій «Кобзар» і благав у Господа кращої долі своїм побратимам-землякам, благав їхнього очищення «огнем святим» і спасіння для повернення колишньої козацької Гетьманщини. Тільки благальною книжкою в «євангельських ключі» (Є. Сверстюк), молитовним стилем поет-невольник з надією ніч і день щиро просив Всеохоронного Бога кращої долі для свого краю і народу, бажав, щоб його любов до України ніколи не забувалась в народі і жила з покоління в покоління.

**4. «ДАЙ ДОЖИТИ, ПОДИВИТИСЬ,
О БОЖЕ МІЙ МИЛИЙ!» –
МОЛИТВА-ПРИСЯГА ГОСПОДЕВІ ТА НЕНЬЦІ УКРАЇНИ**

*Ось для чого мушу
Жити на світі, волочити
В неволі кайдани!
Може, ще я подивлюся
На мою Україну...
Може, ще я поділюся
Словами-сльозами
З дібровами зеленими!
З темними лугами!*

*...Дай дожити, подивитись,
О Боже мій милий!
На лани тії зелені
І тії могили! А не даси, то донеси
На мою країну
Мої сльози; бо я, Боже!
Я за неї гину!
Може, мені на чужині
Лежать легше буде,
Як іноді в Україні
Згадувати будуть!
Донеси ж, мій Боже милий!
Або хоч надію
Пошли в душу... бо нічого,
Нічого не вдію*

**Убогою головою,
Бо серце холоне,
Як подумаю, що, може,
Мене похоронять
На чужині, – і ці думи
Зо мною сховать!..
І мене на Україні
Ніхто не згадає!**

**А може, тихо за літами
Мої мережані сльозами
І долетять коли-небудь
На Україну... і падуть,
Неначе роси над землею,
На щире серце молоде
Сльозами тихо упадуть!
І покиває головою,
І буде плакати зо мною,
І може, Господи, мене
В своїй молитві пом'яне!**

**(Т. Шевченко,
«Лічу в неволі дні і ночі...»)**

Існує в Шевченка всеохопний біблійний лейтмотив любові до Господа і свого ближнього, до рідного краю та своїх земляків, сторінки невмирущого «Кобзаря» засіяні думками-дітками його серця й душі, щирими і теплими думками поета-каторжника, що ніколи не каювся за те, що марне мучився в далеких пустелях, пишучи свої чисті-пречисті думи, переповнені любов'ю до Бога та рідного краю, «Безталанної України» та обездолених і поневолених побратимів своїх, за яких молився і благав у Бога кращої долі – волі,

правди, єдності і любові, тому що серце поета пукало від невиліковного болю через знущання царських сатрапів над поневоленим народом, що походив із славних князів та колишніх середньовічних гетьманів Козацької доби:

Скрізь на славіній Україні
Людей у ярма запрягли
Пани лукаві... Гинуть! Гинуть!
У ярмах лицарські сини.
(«І виріс я на чужині»)

У порівнянні з неволею в пустелі, спомини про рідне село свідчили про справжнє пекло на землі:

Аж страх погано
У тім хорошому селі,
Чорніше чорної землі
Блукають люди, повсихали
Сади зелені, погнили
Біленькі хати, повалились,
Стави бур'яном поросли,
Неначе люди подуріли,
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть
(Там же)

Зображення пекельного життя на закріпаченій Україні відкриває перед світом Господнім картини людського беззаконня – багатих над убогими, через що поет засуджував царський уряд і боровся за волю своїх побратимів-кріпаків, бо любив «святую правду» і не міг терпіти пасивного ставлення: «Дивитись, плакати і мовчати» (Там же). Тому великий роман-тик презентував антитезу несправедливості людського світу перед вічною красою Господнього світу на Україні милій:

А як не бачиш того лиха,
То скрізь здається любо, тихо,

І на Україні добро.
Меж горами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,
Красується, любить
На всю Україну.

(Там же)

Косаральський період все ж таки не був таким гірким, як оренбурзький, зізнавався зі щирістю поет перед Господом:

І хочеться сповідатись,
Серце розповіти,
І хочеться... Боже милий!
Як хочеться жити,
І любити Твою правду,
І весь світ обняти.
(«Ми восени такі похожі»)

В Оренбурзі після чотирьох років тяжкої неволі поет-ка торжник продовжує мережити «кров'ю та сльозами» вірші-думи про долю-недолу свого краю, і хоч глибока самотність зароджує в душі поета безвихідний страх, недовіру, спустошення, віра у Бога переможе: «Немає слів, немає сльоз,/ Немає нічого./ Немає навіть кругом тебе/.../ Великого Бога» («Лічу в неволі дні і ночі»). Від драми духовного падіння поет рятується молитвами і тісним, невідступним зближенням до Бога, до незбагненої Божої краси рідної землі та своїх обездолених земляків, бо тільки віра у Божу Всемогутність замінить його душевну пригніченість силою незбагненого терпіння і любові до життя та Божої істини, щоб гідно жити і жити незалежно від перепон, щоб не погубити душу:

Ось для чого мушу жити,
Жити на світі, волочити

В неволі кайдани!/.../
Може, ще подивлюся
На мою Україну,
Може, я поділюся
Словами-сльозами
З дібровами зеленими!/ .../
Гуляв би я понад Дніпром
По веселих селах
Та співав би свої думи,
Тихі, невеселі.

(Там же)

Своїм прологом до благальної молитви-присяги, як свідчить і обране мотто, Тарас Шевченко якраз визначає свою непохитність духу і відданість Богу та прекрасній землі неземного рідного краю і народу, відданість силі слова, думам його «тихим невеселим»:

Дай дожити, подивитись,
О Боже мій милий!
На лани тії зелені,
На тії могили!А не даси, то донеси
На мою країну
Мої сльози, бо я, Боже!
Я за неї гину!

Поет благає Господа змилюватися над ним, щоб дожити до дня, коли побачить Україну з її чарівною красою та могилами предків, або хоч донести на рідну землю його «сльози» – неспокій та бездонну любов до України: «бо я Боже!/ Я за неї гину!». Саме з цієї любові Шевченко пожертвував життям і прийняв тяжкі муки каторги і, хоч йому було строго заборонено писати й малювати, він не каюся, бо відчував потребу спілкуватись своїми думами-«сльозами» зі своїми земляками, за долю яких заступався і боровся за волю та

рівноправ'я, ризикував новим арештом в Косаралі і тому невпинно благав Господа, щоб після його смерті в неволі «на чужині», хоч ознайомити земляків-побратимів з його щирими думами-«сльозами» чистої любові до рідного краю та своїх ближніх:

Може, мені на чужині
Лежать легше буде,
Як іноді в Україні
Згадувати будуть!
Донеси ж, мій Боже милий!
Або хоч надію
Пошли в душу... бо нічого,
Нічого не вдію
Убогою головою,
Бо серце холоне,
Як подумаю, що, може,
Мене похоронять
На чужині, – і ці думи
Зо мною сховають!..
І мене на Україні
Ніхто не згадає!

Шевченківська молитва є драмою поета-невольника, який боїться, що його життя, творчий талан і думи-сльози будуть даремними, коли Господь не допоможе донести на Україну милі йому вісті та засадити в душу земляків святі слова правди й любові до своєї нації. Тільки непохитна віра в Божу милість залишалася єдиною надією на порятунок Небесним Владикою духовності поета во ім'я любові до своїх побратимів-земляків, щоб не забували його думи та хоч пом'янули б їх молодії покоління «незлим, тихим словом», як свідчив його «Заповіт», написаний на саме Різдво 1845 року, коли поет, будучи тяжко хворим, благав побратимів жити «В

сем'ї вольній, новій», і щоб згадували його пожертвування за долю рідного краю і народу. Цікаво зрозуміти духовний зріст Шевченка на основі «Заповіту», в якому на першому плані була та ж незрадлива і життєдайна любов до рідного краю, де бажав собі і могили «Серед степу широкого/ На Україні милій!», але бажав і звільнення своїх побратимів з ярма кріпаччини, за яких молитиметься Богу. Якщо тоді поет закликав народ до боротьби: «Кайдани порвіте/ І Вражою злою кров'ю/ Волю окропіте», за таку позицію «радянська критика прищепила Шевченкові ярлик атея», як відзначала Магдалина Ласло-Куцюк («Творчість Шевченка на тлі його доби», Бухарест, 2002), то на засланні поет-невольник проживав у молитвах, і його єдина надія була тільки на Бога, перед яким людина зовсім немічна:

Донеси ж, мій Боже милий!
Або хоч надію
Пошли в душу... бо нічого,
Нічого не вдію
Убогою головою.

Вставна молитва поеми «Лічу в неволі дні і ночі» має наполегливо благальний характер, немічний поет звертається до Господа із трьома проханнями: побачити свій рідний край, а як ні, то хоч донести на землю милої України «сльози» його любові, або засадити в душу своїх земляків надію і спогад про його жертвне життя на землі, що було присвячене «словами-сльозами» їм, побратимам, бо може:

І долетять коли-небудь
На Україну... і падуть,
Неначе роси над землею,
На щире серце молодеє
Сльозами тихо упадуть!
І покиває головою,

І буде плакати зо мною,
І, може, Господи, мене
В своїй молитві пом'яне!

Найбільше страшить поета-невольника забуття народу, за якого він пожертвувався і якому присвятив всі думи-«зорі» («Невольник»: «Раю мій, покою,/ Моя зоре досвітняя,/ Єдиная думо/ Пречистая!..»), зорі Божественної Правди, Волі і Любові, прославлені поетом у віршах «святим словом», якого благав у Божої Матері:

Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!
(«Неофіти»)

Благальна молитва-присяга Господеві та рідній землі є унітарна, мов триптих, в якій поет тричі умоляє Небесного Владику зберегти хоч творчість його щирій молоді :

1. Дай дожити, подивитись,
О Боже мій милий!
На лани тії зелені
2. І тії могили! А не даси, то донеси
На мою країну
Мої сльози, бо я, Боже!
Я за неї гину!/ .../
3. Донеси ж, мій Боже милий!
Або хоч надію
Пошли в душу...бо нічого
Нічого не вдію./ .../
І долетять коли-небудь
На Україну і падуть
Наче роси над землею
На щире серце молодеє./ .../

І, може, Господи, мене
В своїй молитві пом'яне!

Порятунок-надія – з нових поколінь, якщо з Божою допомогою падатимуть «росами» і «сльозами» думи-«зорі» святими словами волі і рівноправ'я, що стояли «на сторожі» і «возвеличували» «Малих отих рабів німих» («Подражаніє 11 псалму», 1859).

Елегія «Лічу в неволі дні і ночі» – автобіографічна, як і багато інших віршів, але структурою вона подібна до поеми, тому що після прологу його переживань до вставної молитви поет включає також епілог про його готовність не кається і «мережати» далі «білії листи», як відданий син свого милого краю, гідний поет і борець за правду і волю побратимів та вірний слуга Господній, покликаний талантом прославляти Божу благодать на землі.

Поетична невольницька творчість Шевченка зберігає народний та релігійний стилі, чіткість і простоту мови, але позначена ще й мистецькою красою рідкісної метафоричності, що визначають високу майстерність і духовність національного поета, який зумів пригорнути своїх земляків істиною Святого Письма, любов'ю до Бога та свого ближнього, любов'ю до рідного краю та українців з усіх-усюд, що жили, живуть і житимуть на землі, як свідчить шевченківське єдине у світі вітання «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє» зі щирим побажанням жити в єдності й любові:

Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата, –
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати./ .../
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

На релігійну течію «Кобзаря» Тараса Шевченка і його християнську істину у світлі Св. Євангелія звертав увагу митрополит Іларіон (Іван Огієнко), який радив українським священикам, щоб черпали після кожної із літургій слова та науку шевченківського катехизису.

Із 200-літньої ретроспективи сьогодні всі переконуємося, що Господь вислухав молитви Шевченка і благословив поета повернутися з 10-літньої каторги на Україну (1857) і завершити деякі поетичні проекти до смерті (С. Петербург, 1861; тоді ж скасовується і кріпаччина!), через три місяці бути похованим своїми друзями у Каневі на рідній землі, де щорічно українці з усіх-усюд несуть на могилу квіти й щирий поклін та читають вірші на спомин геніального поета світової величини, що став національним символом України, якому письменники, літературознавці та мистецтвознавці складають наукові дослідження монументальної шевченкіани.

**5. «БЛАГОСЛОВЕННАЯ В ЖЕНАХ/
СВЯТАЯ ПРАВЕДНАЯ МАТИ...» –
БЛАГАЛЬНА МОЛИТВА ДО БОЖОЇ МАТЕРІ
ЗА «СВЯТЕЄ СЛОВО/СВЯТОЇ ПРАВДИ» («НЕОФІТИ»)**

*Благословенная в женах,
Святая праведная Мати
Святого Сина на землі.
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марне тратить.
Скорблящих радосте! Пошли,
Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки, море
Сльози кровавої лила,
Так, як і Ти. І прийняла
В живу душу світ незримий
Твого розп'ятого Сина!..
Ти Матер Бога на землі!
Ти сльози матері до краю,
До каплі вилила! Ридаю,
Молю ридаючи, пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,*

Щоб людям серце розтопило.

І на Україні понеслось,

І на Україні святилось

Те слово, Божеє кадило,

Кадило істини. Амінь.

(Т. Шевченко,

«Неофіти»)

Євангельська тема образу Богоматері якнайповніше виявляється у Тараса Шевченка після заслання, в останній період його творчості 1857-1861 рр. («Неофіти» – 1857 і «Марія» – 1859), хочесьь «Кобзар» Шевченка написаний в Євангельським ключі (Є. Сверстюк), а вільні молитви до Бога та переспіви «Давидових псалмів» з постійними звертаннями до джерел Св. Письма дарують нам духовне світло Божої благодаті – волі, правди й любові. Варто зазначити, що Шевченко є глибоким мислителем-інтерпретатором Біблії для народу в поетичній формі та одним із перших у світовому письменстві творців літературної маріології. Дослідники Євген та Оксана Нахліки (Національний університет ім. Івана Франка, Львів) зазначають, що Т. Шевченко поемою «Марія» вводить в українське письменство жанр літературних євангелій, які поширяться в європейських літературах ХХ століття (див. збірник «Taras Şevcenko – un apostol al neamului ucrainean/ Тарас Шевченко – апостол українського народу» – Бухарест, 2013).

Поему «Неофіти» (8 грудня 1857 р.) Шевченко присвячує своєму другові Михайлові Семеновичу Щепкіну, славному актору із Москви, який прибуває на зустріч із поетом у Новгород після його звільнення із заслання. Зустріч відбулася напередодні самого Різдва (24 грудня 1857 р.) і була такою гарячою, що сам губернатор-наглядач зворушився до плачу, спостерігаючи за давніми друзями, а добрий Щепкін пізніше

навіть влаштовує Шевченкові кілька гастрольних вистав, між якими і «Москаль чарівник» Івана Котляревського (див.: «Шевченко за спогадами сучасників», Київ, 1958, с. 206).

В основі поеми «Неофіти» сюжет про жахливе життя перших християн у Римі за часів тиранії Нерона, хоч, зрозуміло, що це Шевченкова алегорія на «розпинателів» Царської Імперії, між жертвами яких зачислявся сам поет і безліч борців-християн за правду та волю, які гинули в азіатських пустелях та в Сибіру. Алегоричний текст висвітлює ідеал нового борця під впливом Святого Письма та християнської традиції, його пошуком Бога і біблійної основи земного буття та світобудови на земних і небесних координатах, де визначальним стає єдиний духовний зв'язок між Богом і людиною, оснований на Божих Законах, що, на жаль, часто грубо зневажалися людьми.

Поема складається із 14 розділів і відкривається прологом із символічним зображенням розп'яття Назорея Ісуса Христа, якого поет-невольник бачить через вікно тюрми на хресті, запитує, чого серце ридає:

І плаче серце, оживає
І в Тебе, Боже, і в святих
Та праведних Твоїх питає:
Що зробив Він їм, той святий,
Той Назорей, той Син єдиний
Богом ізбранної Марії?
Що зробив він їм?
За що Його мордували й розп'яли?

Це – найболючіше питання всіх поколінь християнства Нового Завіту, і тому Шевченко во ім'я Святої Правди на землі благає Божу Матір не допустити між людьми смертельного беззаконня, ані кривавої муштри, щоб пропадали найкращі борці за правду і волю святую, не дати гинути «летучим»

молодим і убогим невольникам, а як Всезахисниця земних страждальників послати виручальне «святее слово»:

Благословенная в женах,
Святая Праведная Мати
Святого Сина на землі,
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марне тратить.
Скорбящих радосте! пошли,
Пошли мені святее Слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!

Вільна молитва поета набирає елементів акафісту: «Благословенная в Женах», «Святая Праведная Мати/ Свято Сина на землі», «Скорбящих радосте», і сочиться з глибини душі поета-невольника, що молиться наполегливо з любов'ю та християнською відданістю до «Праведної Матері» Сина Божого Ісуса Христа, щоб захистила «Скорбящих» народу і обдарувала радістю та надією на вільне щасливе життя його земляків та невольників християнства і покарала категоричним обмеженням злобних гнобителів.

Поет-невольник благає Богоматір послати йому «святее Слово/ Святої правди голос новий!», щоб розказати «людям горе» Святої Сім'ї:

Як тая Мати ріки море
Сльози кровавої лила.

А це можливо тільки силою святого Слова і «голосом новим» «Святої правди» Сина Божого, що заснував нову християнську віру на великих самопожертвуваннях, разом із святими апостолами, як визначає книга Нового Завіту. Цікаво згадати з цієї точки зору працю академіка Миколи Жулинського «Тарас Шевченко – повернення „святого слова“», якою автор

підкреслює «невмирущість Шевченкового слова, його Боже-
ственный поклик у просторі двох століть силою слова – слова
волі і правди, яке успадкував український народ від Божої
Матері, бо святее Слово – дух сили, очищення і просвітлення,
як свідчить поема «Неофіти» у молитві бувшого невольника»...
(див.: І. Кідешук, *Літературно-культурні орієнтири*, Буха-
рест, 2015, с. 38 – рецензія: *Шевченкознавство збагачується
виданням книги «Taras Şevcenko – un apostol al neamului ucra-
inean/ Тарас Шевченко – апостол українського народу»*).

Справді, Шевченко як мученик за волю і правду відчував
потребу сили «святого Слова» і своєю молитвою благав, ри-
даючи, благословення у Владичиці Неба і Землі, щоб усві-
домити трагедію людства – «Твого розп'ятого Сина», і без-
краю біль Божої Матері, що виливала сльози «до краю» си-
лою неперевершеної розпуки до нестями, щоб прийняти «в
душу світ незримий», світ незнайомого розривного болю всіх
матерів:

Ти Матер Бога на землі!
Ти сльози матері до краю,
До каплі вилила! Риду, риду,
Молю риду, риду: пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило
Те слово, Божеє кадило,
Кадило істини. Амінь.

Тарас Шевченко, десятилітній невольник і мученик за
рівноправ'я на землі, відчуває безмежний біль Богоматері і
всіх страждаючих матерів світу та свого народу, як відчував
серцем біль молодий поет всіх мучеників, постраждалих від
царизму, скупаних у сльозах і крові беззаконня:

В сльозах удов'їх. А дівочих,
Пролитих тайно серед ночі,
А матерних гарячих сльоз!
А батькових старих, кровавих,
Не ріки – море розлилось,
Огненне море!

(«Кавказ»)

У поета волі, правди і християнської любові серце й душа завжди ридали за скорбящим людом, а їхнє горе й печалі – як присягає поет у своїй молитві до Матері Божої – тільки Вона Покровителька знає та вигоює своєю милістю, надією і світлом істинної любові Божого Сина:

Як тая мати ріки, море
Сльози кровавої лила
Так, як і Ти. І прийняла
В живу душу світ незримий
Твого розп'ятого Сина!..

З художньої точки зору запримічаєм подібності між метафорами пролитих сліз закріпаченого народу – удов'їх, дівочих, матерних і батькових гарячих сльоз... «кровавих/ Не ріки – море розлилось/ Огненне море» («Кавказ»), що наповнюють «Огненне море» гніву народного, яким молодий поет інвективою засуджував самодержавство, та зовсім в іншій художній образності є світобачення молільника-Шевченка у «Неофітах», що ридає перед Богоматір'ю і смиренно благає обдарувати його силою святого Слова і святої Правди:

...Ридаю,
Молю ридаючи: пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило.

Це визначає шире бажання поета стати народним месником, черпаючи сили із Божого Слова, щоб душа його «огненно заговорила» людям, щоб огненне світле слово сіяло в їхніх серцях «пламенем», і щоб його гаряча правда їм «серце розтопила», бо лише так розуміє поет свою місію стояти на «сторожі» словом «рабів німих отих», яким служитиме до смерті, як зізнається в попередній молитві «Дай дожити, подивитись,/ О Боже мій милий!», в якій поет благає Господа, щоб його вірші «мережані сльозами» долетіли «коли-небудь/ На Україну», сподіваючись, що вони «На щире серце молодеє/ Сльозами тихо упадуть» («Лічу у неволі дні і ночі»). У кожній із своїх молитов до Бога Шевченко благав захистити долю України, як і в даній молитві до Богоматері поет мріє, щоб «І на Україні понеслось,/ І на Україні свяtilось/ Те слово, Божее кадило,/ Кадило істини. Амінь». З аксіологічної точки зору лексеми *правда* та *істина* – синонімічні, як доказував полоніст Ростислав Радишевський у своїй праці «Топіка правди в поезії Тараса Шевченка і польських романтиків», де дані два терміни вживаються 587 разів, а слово *Бог* і споріднені з ним у «Кобзарі» є ключовими, – зауважував митрополит Іларіон, – тому що Шевченко постійно намагався бути в діалозі з Господом, щоб втілити словом Євангельську Правду. У даній молитві для поета вагомість Святого Слова і Святої Правди сягає апогею, бо справжній поет-месник живе для людства і, зокрема, для свого народу та матінки України, для яких визначальним стає святе Слово – Бог, свята Правда/ Істина – Бог, присутності яких поет-мученик завжди бажає у власному духовному житті, на своїй рідній землі, у житті своїх земляків, щоб обдарувати їх святою волею і святою правдою, щоб вони святились на Україні Божим «Кадилом Істини» Христової церкви.

Світогляд молитов Тараса Шевченка широкомасштабний і далекоглядний, поет-молільник постійно переймається тра-

гізмом людського життя і завжди вважає його залежним від небесних координат, від Бога, що забезпечує на землі Законами Св. Письма гармонію між людьми, бо їхня зневага веде до нещастя, страждань й негараздів, яких Шевченко критикує, щоб людина ніколи не відхилялася від волі Господньої і не нехтувала Божими Законами, бо відповідатиме за все на Великому Суді. Поет завжди плекав ідеї соціальної рівності та національної перемоги над ворогами, ідеї Божого благословення та духовного зростання людини, зокрема, і земляків своїх, як запримічуєм із даної молитви до Матері Божої.

Поема «Неофіти» представляє картини жахливих жертв неофітів – перших християн у часи Нерона, які були переслідувані за їхню відданість вченням Ісуса Христа. Вони тікали в катакомби за апостолом Петром, що буде страчений першим, а решта християн-борців на чолі з молодим Алкідом будуть арештовані і співатимуть 149 псалом-гімн, прославляючи Бога: «Псалом новий Господеві/ І новую славу/ Воспоєм честним собором,/ Серцем нелукавим./ Во псалтирі і тимпані/ Воспоєм благая,/ Яко Бог кара неправих,/ Правим помагає». Неофітів стратили, натравивши на них диких звірів, а їхні тіла кинули в Тибр на корм рибам, але це не тільки не настрашило християн, а навпаки, з любові до Бога їх ряди збільшувались, про що свідчить сьогодні чисельність християнської світової церкви. Недаремно поет-мученик поставив до своєї поеми мотто із пророка Ісаї, щоб служило на пам'ятку людям: 56. 1. Так говорить Господь: «Пильнуйте суду і чиніть справедливість, бо моє спасіння готове прийти відкритися – моя справедливість!»

Національний геній України Тарас Шевченко як справжній поет-християнин міцно зблизився з рідним народом біблійними темами і молитвами в любові до Бога та ближнього, а також через невмирущий «Кобзар» прищепив своїм співвітчизникам патріотичні почуття.

**6. «ВСЕ УПОВАНІЄ МОЄ НА ТЕБЕ,
МІЙ ПРЕСВІТЛИЙ РАЮ...» –
«ТИ ОХОРОНА ДІВАМ, БОГОРОДИЦЕ ДІВО,
ТА Й ДЛЯ ВСІХ ТИХ, ЩО ДО ТЕБЕ ВДАЮТЬСЯ» (ІКОС 10)**

*Все упованіє моє
На Тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє Твоє,
Все упованіє моє
На Тебе, Мати, возлагаю.
Святая сило всіх святих,
Пренепорочная, Благая!
Молюся, плачу і рידаю:
Воззри, Пречистая, на їх,
Отих окрадених, сліпих
Невольників. Подай їм силу
Твого мученика-Сина,
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого, самого краю.
Достойно петая! Благаю!
Царице неба і землі!
Вонми їх стону і пошли
Благий кінець, о Всеблагая!
А я, незлобний, воспою,
Як процвітуть убогі села,
Псалмом і тихим, і веселим
Святу доленьку Твою.
А нині плач, і скорбь, і сльози*

Душі убогої – убогий

Остатню лепту подаю.

(Т. Шевченко, «Марія»)

Важливий цикл літературних молитов і переспівів «Давидових псалмів» Тараса Шевченка вливається в тисячолітню традицію релігійно-християнської поезії як один із найкращих і найсильніших зразків цього жанру, тим більше, що вони, і не тільки вони, а й багато-багато інших вільних рефлексій Святого Письма про відданість і любов до Всемогутнього Бога, Ісуса Христа Спасителя нашого та Матері Божої Всеохоронниці людства та опікунки українського народу дають «Кобзареві» українського генія той євангельський ключ, за Є. Сверстюком, який поціновує увесь народ України вже близько двох століть, мов найдорожчу після Біблії книжку для душі українця.

Отже, в християнському тонусі Євангельської Правди в кінці свого циклу невольник Шевченко присвячує останні дві молитви Божій Матері «Благословенная в женах Святая Праведная Мати» («Неофіти», 1857) і «Все упованіє моє на Тебе, мій пресвітлий раю» («Марія», 1859), якими благає «сили Святого Слова/ І Святої Правди голос новий», щоб «оживити» і просвітити людям «Світ незримий/ Твого розп'ятого Сина», пожертвованого за Правду на землі, і благає Богом «ізбранну» «Пренепорочную» матір Марію захистити своєю силою і милосердям народ від тяжкої гріховності і страждань. Обидві молитви вирізняються безмежною любов'ю до Божої Матері, що обдарувала поета «огненным словом/ пламенем», «щоб людям серце розтопило» й очистило, «і на Україні святилось/ кадило істини» Божої правди та охорони («Неофіти»). Благання поета-невольника і колишнього кріпака в молитві плачу і ридання до «Пренепорочної» Божої Матері, «Святої сили всіх святих» звертаються до її милосердя з «упованієм» незгасної

надії захистити страдальників, «отихокрадених, сліпих/невольників», щоб і вони були в силі донести до кінця хрест неволі:

Святая сило всіх святих,
Пренепорочная благая!
Молюся, плачу і ридаю,
Возри пречистая на їх,
Отих окрадених, сліпих
Невольників. Подай їм силу
Твого мученика Сина,
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого, самого краю.

Доля бідного і нещасного закріпаченого народу, спричинена беззаконням царських сатрапів, які пережив десятилітній каторжник Шевченко, невольник і мученик за волю і правду своїх земляків, породжує оцей молитовний шедевр до «Святої святих», Пренепорочної Богородиці, як свідчить Ікос 10-ий обраного акафісту, бо поет, як кругла сирота, пізнав гірку, пекельну долю і постійно жалів долю своїх матері і батька, що зарано в гріб лягли через панщину, жалів долю закріпачених людей, що гори горя переживали:

В сльозах удові'їх. А дівочих,
Пролитих тайно серед ночі!
А матерних гарячих сльоз!
А батькових старих, кровавих,
Не ріки – море розлилось,
Огненне море! Слава! Слава!
Хортам і гончим і псарям
І нашим батюшкам-царям.
Слава!

(«Кавказ»)

Оцей образ людської нужди і страждань, що метафорично набирає жажливих космічних масштабів, переслідував Шев-

ченка ціле життя, а незгасний біль його серця ніколи не вигоювався, і тому незламний поет не переставав казати правду і бичувати сарказмом царя і його сатрапів, за що й був закинутий в пустелю на десятилітню каторгу, що теж його не «вилікувало», бо перша після звільнення із заслання велика поема «Неофіти» далі гостро засуджує беззаконня тих самих винуватців царського самодержавства.

У змісті всього «Кобзаря» виділяємо соціально-політичну тему, в якій народ, немов у дзеркалі, бачив свою долю і відчував душевну теплоту свого захисника, що пожертвував життям за правду і волю побратимів. В її рамках геній українського народу трактує тему національної єдності, державності і незалежності, так званої Шевченком по-народному «української хати», яку можна збудувати тільки любов'ю до рідного краю та гідністю і тільки українським народом. Паралельно з ними піднімається релігійна колона глибоко душевних благань, якою трибун старався навчати своїх земляків любові до Бога, до Святих Законів Святого Євангелія і для цього благав Матір Божу, «Святую Святих», щоб послала йому «Святеє Слово/ Святої Правди голос новий», щоб зігріти серця і душі обездоленого народу. До неї належить тема трагічної долі сиріт, гіркого наймитування, матерів-страдальниць, дівчат-покриток тощо, яку поет пізнав зарані, ще до тяжкої неволі та переслідувань за правду.

Шевченко, як і всі великі романтики, був переконаний, що людські земні мрії-надії залежать від гармонії духовного співжиття між небом і землею, від Божої благодаті, і тому підпорядковував релігійній структурі земне життя, яке кипіло в пекельній несправедливості через зневагу і знущання заможних над убогими, що спричиняє небесний гнів Владики і картання земних владик-судіїв: «Доколи будете стяжати/ І кров невинну розливать/ Людей убогих? А багатим/ Судом

лукавим помагать?/ Вдові убогій допоможіте,/ Не осудіте сироти/ І виведіть із тісноти/ На волю тихих, заступіте/ Од рук неситих» (переспів псалма 81).

У своїй молитві поет із смиренністю і відкритістю душі благає і надіється, що Всеохоронниця зглянеться і вислухає його прохання та обдарує всіх страдальників «благим» кінцем:

Достойно петая! Благаю!
Царице неба і землі!
Вонми їх стону і пошли
Благий кінець, о Всеблагая!
А я, незлобний, воспою,
Як процвітуть убогі села,
Псалмом і тихим, і веселим
Святу доленьку Твою.
А нині плач, і скорбь, і сльози
Душі убогої – убогий
Остатню лепту подаю.

Важко зустріти в літературних молитвах таке палке і гаряче благаання, як у молільника Шевченка, який сам пережив долю «скорблящих» кріпаків, будучи круглою сиротою, молодим кріпаком, викупленим з кріпацтва у 24 роки, підозрюваним поетом любові та борцем за волю і правду свого народу, розп'ятим десятилітньою каторгою за ідеали своїх занапащених кровавою кріпаччиною побратимів і після звільнення підозрюваним до кінця свого фізично підірваного життя. Але що – неймовірно! – лише посилило його духовну поетичну незламність, яка проявилася в останніх молитвах (молитва-триптих), подражаніях (11-му псалму, Ісаїї, Іезекїїлю, Осії) та поемах («Неофіти», «Марія», «Юродивий», «Плач Ярославни», «Саул» тощо) у світлі любові до Бога Правди і духовної єдності («єдиномислія і бра-

толюбія»). У них ідеться про історію-мачуху, що з давніх часів лукавила проти українського народу, скривдженого царським самодержавним беззаконням і розбещеністю своїх представників-безбожників, а найважливіше – чітко звучить надія на Божу допомогу, на встановлення рівноправ'я між людьми.

Автор поеми «Марія» був носієм національного болю своїх обездолених побратимів, він піклувався їх долею при житті, щоб Господь допоміг їм донести «до самого, самого кінця» хрест неволі, що виразно звучить у першій частині молитви до Матері Богородиці. А в другій частині він із щирогарячим благанням просить щасливої смерті, щоб потішити їх щасливою посмертною долею там, у «пресвітлім раю» небеснім.

Кінець вступної молитви до поеми символічний своєю антитезою: нещасний світ тяжкої неволі, в якому жили сучасники Шевченка, визначається жакливим горем всеохоплюючої метафори: «А нині плач, і скорбь, і сльози!». Таким убогим людям поет-невольник і щирий християнин дарує, як та бідна біблійна вдова «остатню лепту», а зображення жакливого і наболілого життя протиставляється уявному, догожданому, щасливому і вільному світу, який здійсниться Божою благодаттю, коли «процвінуть убогі села», і саме той щасливий час Божого милосердя поет готовий славити «псалмом і тихим, і веселим», щоб лунав до неба.

Фінал пояснюється ще з перших рядків молитви до Матері Божої: «Все упованіє моє/ На Тебе мій пресвітлий раю». У ній поет у світлі «Акафісту Пресвятії Богородиці» висловлює надію на те, що небо прислухається до наших молитов, що ніколи не є даремними, бо: «Ти охорона дівам, Богородице Діво, та для всіх тих, що до Тебе вдаються». Про це свідчить той же Ікос 10, що послужив Шевченкові до обраного мотто

до поеми, яке в перекладі на українську мову звучить так: «Радуйся, бо Ти відродила нас у грісі зачатих». Він не звертається до молитви-прологу, а має на увазі весь зміст поеми «Марія», що своїм сюжетом виглядає запереченням молитви і релігійно вважається неканонічним.

Поет-мученик Шевченко дуже добре знав Св. Євангеліє і створив свій «Кобзар» у цьому ж ключі, прославляючи Св. Письмо. Цього відхилення поет боявся з початку самого задуму поеми «Марія», як зізнавався у листі від 1 січня 1850 р. до Варвари Репніної: «Єдина моя втіха є читати Святе Євангеліє». І далі: «Колись-то я думав аналізувати серце матері по життю Святої Марії Непорочної Матері Христової, але тепер се буде взято мені за злочин». Задум поеми «Марія» здійсниться після тяжкої каторги у Санкт-Петербурзі (1859), де Шевченко змальовує свій життєвий замріяний образ матері-страдальниці за святою моделлю Матері Богородиці, але поет замінив євангельський варіант апокрифічним з думкою визначити долю Ісуса – Сина Чоловічого як людини, народженої природно у Вифлеємі, де буде визнаний пастирями за Месію. Він буде врятований від Ірода Марією в Єгипті, а при поверненні стане благовісником Царства Небесного, Сином Божим, що стане причиною його розп'яття юдеями за богохульство.

Доля матері-страдниці Марії, яка переживає грізні муки свого Сина, закінчиться і для неї болісною смертю недостойно. Між Євангельським та апокрифічним варіантами є багато суперечностей, але зображений мотив святої жертви заради людства і його валентності свідчать, що духовна модель «Акафісту Благовіщення Пресвятої Богородиці» та мотто «Радуйся, бо Ти відродила нас у грісі зачатих» з гарячим і наполегливим благанням вступної молитви обновили від гріховності матерів-страдниць і покриток, пожертвованих

разом зі своїми дітками, у беззаконні осмішеними дикунством царського автократизму.

Молитва до поеми «Марія» – шедевр шедеврів релігійної поетики Шевченка, а сама поема вважається однією із найбільших поетичних вершин поета, одним із найкращих зразків сублімації образу матері у світовій літературі. Релігійним світоглядом і мистецькою витонченістю, красою народного стилю і простотою мови та поетики поема «Марія» незрівнянна.

7. «МОЛИТВА» – ТРИПТИХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: РІВНОПРАВІЄ, ЄДИНОМИСЛІЄ І БРАТОЛЮБІЄ

Співайте Господеві нову пісню,
а хвалу Йому на зборі праведників
(Пс. 149).

Царям, всесвітнім шинкарям,
І дукачі, і таляри,
І пута кутії пошли.

Робочим головам, рукам
На сій окраденій землі
Слою ти силу ниспошли.

Мені ж, мій Боже, на землі
Подай любов, сердечний рай!
І більш нічого не давай!
(24 травня 1860 р.)

Царів, кровавих шинкарів,
У пута кутії окуй,
В склепу глибокім замуруй.

Трудящим людям, Всеблагий,
На їх окраденій землі
Свою Ти силу ниспошли.

А чистих серцем? Коло їх
Постав Ти ангели свої,

Щоб чистоту їх соблюли.

**Мені ж, о Господи, подай
Любити правду на землі
І друга щирого пошли!**

(25 травня 1860 р.)

**Злочинаюущих спини,
У пута кутії не куй,
В склепи глибокі не муруй.**

**А доброзичдущим рукам
І покажи, і поможи,
Святуу силу ниспошли.**

**А чистих серцем? Коло їх
Постави ангели свої
І чистоту їх соблюди.**

**А всім нам вкпі на землі
Єдиномисліє подай
І братолюбіє пошли.**

(27 травня 1860 р.).

В Україні за часів древньої держави Київської Русі після хрещення русичів князем Св. Володимиром Великим (988 р.) поява в Києві славних монастирів і церков на перехресті першого і другого тисячоліть – Печерської Лаври, Феодосіївського монастиря, Видубицького монастиря, Софіївського монастиря, Свято-Михайлівського монастиря та ін. – збережених до сьогодні, свідчать про українське православ'я віруючим усіх континентів безперестанними молитвами в

печерах та в церквах, гуртуючи в душі любові до Бога український народ та всіх віруючих, що загощають помолитися сюди, до українського Єрусалиму. Славні князі, ченці та цинітелі віри – письменники, починаючи від Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, перших представників староукраїнської літератури Іларіона Київського, літописця Нестора, послань Івана Вишенського, Мелетія Смотрицького, Лазара Барановича, Григорія Сковороди, Івана Котляревського, Тараса Шевченка та ін. створили дійсну тисячолітню традицію історичної та релігійно-філософської літератури засадивши їхні найтонші почуття віри у молитву (див.: В. Антофійчук, „Антологія української літературної молитви”, Бухарест, 2004). Так, Іларіон Київський вважав, що молитва з роду в рід турбується за долю України, і тому йому жаль, що всі люди клопочуться життєвими потребами, а не молитвою. Тому він молиться і просить порятунку своєму народові, щоб врятувати його (Антологія української літературної молитви, с. 12), а Олександр Кониський, сучасник Тараса Шевченка, у своїй «Молитві за Україну» також запевняв, що молитвами забезпечуємо Божу охорону України. І справді, так чинили від часів хрещення України і чинять досі ченці, глибоко віруючі письменники та віддані Богу українці вже понад тисячоліття, молячись за долю й майбутнє свого занапащеного народу, якого тільки молитвою можна врятувати. Для цього Григорій Сковорода навчав, що віра у Бога залежить від самопізнання, бо лише тоді, коли відкриємо Господа в собі, можемо віддатись Йому і жити в Законі Божім, щоб воскреснути із смерті, як Ісус (Там же, Пісня 7-ма – «Воскресінню Христовому», с. 56).

Тарас Шевченко створює синтез всієї молитовної літератури до нього, надаючи молитовний характер своєму «Кобзареві», спорідненому з біблійними псалмами, кантами,

акафістами, тропарями, кондаками, молебнями, як зауважує В. Антофійчук (Антологія української літературної молитви, с. 6 – 7).

Треба відзначити, що дитиною Шевченко навчився від свого батька та діда молитися, а потім круглою сиротою з малих літ, коли бездоленним хлопчиком служив у «п'яного дядка» в науці, любив читати Псалтир і завчив його майже весь напам'ять, читаючи по домах убогих та осиротілих людей, щоб потішити їм душу. Сам молився «у бур'яні», як пас ягнята за селом, і завжди молитва робила дитину-сироту щасливою:

Уже покликали до паю
А я собі у бур'яні молюся Богу
(«Мені тринадцятий минало»).

Визволившись із кріпацтва у 24 роки і після закінчення Академії мистецтв у Санкт-Петербурзі, поет-романтик і маляр, глибоко віруючий у Бога, завжди сподівався на народне прозріння наукою Св. Письма, вірив у відродження української нації і тому його Кобзар/ Перебендя, в образі якого виступає сам автор, що оспівує життя і Божі небеса, розповідає святу правду людям, навчає їх мудрості і любові до Бога. Слова *Бог і Свята Правда* – ключові у Шевченка, бо глибока соціальна нерівність і кривда на українській «окраденій землі» пригнічували колишнього кріпака, відтак тяжка десятилітня каторга переконали поета, що тільки сам Бог може принести святу правду на землю України і спасти його нещасний народ від кріпацтва та подарувати йому довгожданну волю, правду й добро. Так, у його творчості після заслання зростає кількість біблійних пророків в образах Давида, Ієремії, Іезекіїля, Ісаї, за допомогою яких поет намагається просвітити незрячих людей правдою Св. Письма, спонукаючи їх постійно молитись за довгожданне рівноправ'я:

Молітесь Богові одному,
Молітесь правді на землі,
А більше на землі нікому
Не поклоніться.

(«Неофіти»)

Вірші Шевченкового «Кобзаря» написані у «молитовному ключі», як справедливо вважає Євген Сверстюк. І саме в цьому полягає вічно жива таємниця його поезії, любові народу до неї, її актуальність, бо вона ототожнюється з народними чеканнями волі, правди і доброзичливості між людьми.

Великий Кобзар українського народу, автор переспівів «Давидових псалмів» (1845) переносить на скривджену землю України основні мотиви псалмів біблійного царя Давида, під його таки іменем, щоб ніхто й не вагався у «Святій Правді», яку він відкрито представляє перед Господом і перед світом, бо всі ми під чистим небом – раби Його – живемо з вічної щедрості Божої, а Божа благодать явилася спасенною всім людям і навчає нас, щоб ми зреклися нечестя та грішних бажань цього світу, жили тверезо, праведно і благочестиво, чекаючи блаженної надії і славної появи великого Бога й Спаси нашого Ісуса Христа, який видав себе самого, щоб викупити нас від усякого беззаконня та щоб очистити собі народ, що був би його власний, ревний до добрих діл (II Павлів Заповіт; До Тита, 11-14). Як вірний син свого народу, Тарас Шевченко старається всіма зусиллями допомогти йому жити по Божій волі, бо вона, каже Святе Письмо, «святість ваша», а для цього поет готує «псалом новий» Богові, як і Давид у псалмі 149 про праведний суд на землі:

Воспоєм благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає./.../
Окують царей неситих

В залізнії пута./.../
І осудять губителів
Судом своїм правим
І вівіки стане слава
Преподобним слава.

Даний псалом стане основою «Молитви» Шевченка, написаної через 15 років після ганебного заслання. І не тільки він єдиний, бо всі «Давидові псалми» побудовані на ідеї рівноправ'я між людьми перед Богом, а про цю святую правду свідчить таки «тріумфальний гімн» із 149 псалма Давида:

Співайте Господеві нову пісню,
а хвалу йому на зборі праведників./.../
Хай торжествують праведні у славі./.../
Щоб між народами вчинити відплату,
між племенами – покарання;
щоб їх царів забити у кайдани,
а їхніх вельмож у залізні пута,
щоб суд написаний над ними учинити.
Це слава всіх його преподобних!
Алилуя!

Після десятилітнього заслання Шевченко не змінив свої погляди про людський світ неправий і перед своєю близькою смертю, змучений тяжкою недугою, благає Господа здійснити суд правий над людьми, щоб жили за Божим Законом, про що свідчить триптих «Молитва». Перша його частина звернена до Бога з проханням покарати «царів, всесвітніх шинкарів», які вершать долю людства. Їм, дошкульно іронізуючи, поет бажає як найбільше «дукачів і талярів» – срібних і золотих монет, але й кайданів: «І пута кутії пошли», щоб наситити їх багатством і, мабуть, тягарем відповідальності за грабіж убогих.

У другій терцині молитви поет просить у Бога допомоги убогим, працюючим і окраденим людям:

Робочим головам, рукам
На сій окраденій землі
Свою ти силу ниспосли...

Бо тільки витривалість, мудрість і любов ошчасливить їх і возвеселить.

Остання терцина першої молитви вміщує власне благання поета, який для себе нічого не хоче, крім любові:

Мені ж, мій Боже, на землі
Подай любов, сердечний рай!
І більш нічого не давай!

Любов погоджує все і всіх на світі, гріє ближнього і весь народ словом, яким звертатиметься псаломщик, щоб створити отой «сердечний рай» між людьми. Запримічуємо антитезу між класовою структурою народу, царі разом з шинкарями й багатіями та убогий, робочий люд, яким поет благає заслужену заплату у своїй молитві, як просив і цар Давид, знаючи, що Господь строго карає залізними путами царів та ненаситних багачів, а праведних захищає своєю любов'ю і славою. За православним вченням, Шевченко вважається поетом любові та сердечного раю на землі, тому що весь текст «Кобзаря» просвітлений аксіологічним православним знаком любові і святої правди, тими християнськими цінностями, які народний трибун-поет старається пересадити у свідомість свого обездоленого народу його ж рідною мовою.

Наполегливе благання поета продовжується у другій частині молитви в плані духовності, проникнуте тими самими ідеями про ненаситних, кровавих царів і трудящий люд із чистим серцем та поета – захисника народної духовності. Впевнений в Господнє право грізного покарання злочинців-царів, він сподівається, що, крім тяжких кайданів, їх треба замурувати «в

склепах глибоких», темних разом з їхнім багатством, якого не потрібно чесному народу. В опозиції до кровавих злочинств, поет для убогих, чесних, окрадених людей благає сили любові та мудрості, тобто істинної любові, яка, за словами Григорія Сковороди, не знає жодних перепон, вона милує і підкорює все, але без Божої мудрості і віри людей з «чистим серцем», яких «ангели свої» бережуть, неможливо захистити святі слова Святого Євангелія. Щоб вірно служити своєму народові, поет благає у Господа небесного покликати «любити правду на землі» і «друга щирого» – чесного ближнього, незрадливого, бо існують і друзі з «медоточивими устами» (див.: «Подражаніє 11 псалму»), що ждуть бачити «брата в домовині». Саме для «малих отих рабів німих» Шевченкове слово стоятиме «на сторожі коло їх», святе слово правди й любові, натхненне Богом:

...словеса
Твої, о Господи, такії.
Розкинь же їх, твої святіє,
По всій землі. І чудесам
Твоїм увірують на світі,
Твої малі, убогі діти!

Лише так «пониचे,/ Неначе стоптана трава» – неправда, тому що без сили і краси святої правди перед народом поет – нікчемний, непотрібний нікому. Таке благання, включає, мабуть, і мистецький акт рецепції писаного слова, що ґрунтується на духовному взаємозв'язку між поетом і народом.

Остання молитва з триптиху відкриває категорію грішних початківців, «зло-начинающих», що не мордують народ, як злобні й кроваві царі. І за це поет благає Бога запобігти й спинити їх ласкою небесною. Протиставиться їм знову чистий народ «добррозиздущих рук», тобто доброзичливих, працьовитих рук,

для яких поет – посередник до Бога благає сили витривалості і фізичної допомоги, духовної підпори ангелів, щоб людей з чистим серцем і чистою душею підтримати.

Остання терцина молитовного триптиха закінчується християнським універсальним благанням про братолюбство:

А всім нам вкупі на землі

Єдиномисліє подай

І братолюбіє пошли.

Під ним розуміємо благання «сердечного раю» – душевної чистоти і любові правди, щоб жити в єдності, братолюбію та єдиномислію, тобто мирно, в любові до своїх ближніх, до Бога. Недаремно Шевченка вважають апостолом свого народу, бо він був обдарований провидінням і, хоч пожертвував своїм життям в боротьбі з грізним царизмом за волю своїх співвітчизників, убогих і чистих духом людей, переконався на схилі віку, після тяжкої десятилітньої каторги в пустинях Азії, що тільки «святою правдою» та Божою любов'ю можна гармонізувати людський світ – єдиномислієм і братолюбієм, якого, на жаль, не існувало в його часи на Україні та не існує і зараз. Бо такий розбрат занапащує його рід не раз в історії, і навіть сьогодні, бо Україна страждала і страждає зараз якраз через відсутність духовної єдності, відсутність справжнього братерства і спільної державної думки. Геніальний поет хотів бачити колишню славну Київську Русь і сильну козацьку державу як заможну Україну, з багатим, вільним і незалежним народом, господарем на своїй землі. Ось чому такий дорогий українському народові «Кобзар», ось чому така важлива його молитва, що нагадує велич і смиренність Шевченка, покірного Богові і своєму народові.

Радянська критика намагалася переконати, що найбільший поет України – атеїст. Це сприймається як брудні наклепи на глибоковіруючу і непохитну у своїх релігійних пере-

конаннях і вчинках людину, якою насправді був Тарас Шевченко. Адже національний поет України настільки любив Бога і Україну, що був готовий віддати за них життя. За неньку Україну грішив перед Богом у своєму «Заповіті», пишучи, що поки не бачитиме «кров ворожу» в синьому морі, доти не знатиме Його. Тобто буде чекати, щоб здійснилася «свята правда» Божа, покарання гнобителів його нещасного народу, за долю, якого молився постійно і благав у своїй останній «Молитві»-триптиху благословління Господнього для рідного народу і для себе самого.

Існували видання «Кобзаря», які включали до «Молитви» і вірш «Тим неситим очам», що був написаний кількома днями пізніше – 31 травня 1860 р. На перший погляд він видається продовженням «Молитви», але його форма, зміст і стиль не ті ж самі, хоч зберігається звертальна форма до Всевишнього, Творця неба й землі. Вірш складається з чотирьох шестирядкових строф, насичених дошкульною іронією проти царів, «земних богів» – «дрібненьких богів», а водночас перейнятий лагідною теплою серця, адресованою «роботящим умам», «роботящим рукам». Поет з винятковою щирістю благає Господа, щоб оцим «добросердим-малим», «тихолюбцям-святим» подарувати «долгоденствіє» на цій світі і «рай небесний» – «на тім», а «неситим очам», «богам тим – царям» віддати «всі добра землі», щоб врешті просити благословління Божого своїй долі:

Моя любо!.. а нам –

Нам любов меж людьми.

І, очевидно, це бажання любові у власному житті (див. також: «Ликері», 5 серпня 1860 р.) надає молитовному віршеві самостійності, з якого дізнаємося про надію поета жити в любові і подружжі з коханою жінкою, але, на жаль, цього не сталося. Можна припустити також, що це варіант узагальнен-

ня поетом власного розуміння сенсу людського буття. Його суть – у щасті родинного затишку, узвичаєного за традиційними народними законами і християнськими цінностями.

Глибока віра Шевченка закорінена в його молитовних звертаннях до Бога як найвищої справедливої сили. Поет став своїм словом, словом Святої Правди, не тільки на захист українського народу і себе самого, а й усього людства, яке потребує жити за Божим Законом у рівноправ'ї, єдиномислїї і братолюбїї. Це, сказати б, не романтичні уявлення і не містика, а Свята Правда – святі почуття, які Тарас Шевченко, борець-мученик за волю, правду і любов до свого народу та всього людства, висловив перед Богом і залишив їх нам як вічний взірець нашого земного буття. Правда, кажуть, що романтик Шевченко став пробудником своєї нації, яку старався підняти по-християнськи перед Богом і перед усією людською спільнотою за законами рівноправ'я. Але його замордували каторгою і переслідуваннями, як мученика того «розп'яли» за слово правди і волі, святої воленьки Господньої. Тому Шевченко-Кобзар – не тільки носій історичної пам'яті, а й носій святого слова, святого пророцтва і Божого провидіння, на якому побудував свій невмирущий «Кобзар». У його молитвах старозавітне і новозавітне вчення поєднуються в одне ціле з благанням кари і страху Божого, бо лише так зупиниться на землі злочинство і відбудеться очищення роду людського, а благання любові й жертвовності відкриє надію на довгожданне спасіння.

Найголовнішими аргументами нашого висновку щодо віри Шевченка в Бога, у свій рідний край та народ, щодо його любові до ближнього, щодо актуальності «Кобзаря» та, зокрема, його літературних молитов і псалмів, оснований на ідеях Святого Письма, послужать нам свідчення славетного духовного провідника Митрополита Іларіона (Івана Огієнка), який у творчості

Шевченка не знаходив нічого антиправославного, а навпаки, як доводить Юлія Готв'янська, стверджував її пророчий, апостольський, провідницький характер: «Так, Шевченко був проповідником і вмів ним бути. Він постійно навчав так, ніби говорив в церкві. Більшість Шевченкової науки можна повторювати в церкві на проповідях... І треба тільки жаліти, що українське духовенство так рідко цитує «Кобзаря» для проповідей. З нього можна брати обома руками! (...) Шевченко, як проповідник і оборонець правди Божої, був усе життя послідовний і незмінний. І за свою оборону правди Божої і життя своє віддав» (див.: «Тарас Шевченко і українське православ'я»/ / Блоги – події та люди. 9.03.2010).

Безперечно, Тарас Шевченко – наш духовний сучасник і взірець української нації. Ці найвищі людські чесноти він підтвердив своїм мученицьким життям і синівською відданістю Св. Трійці, рідному народові, Україні і всім добрим людям, за яких щиро молився Богові, щоб бачити їх щасливими між народами світу :

Отак братів благих своїх
Господь не забуде,
Воцариться в дому тихих,
В сем'ї тій великій,
І пошле їм добру долю
Од віка до віка.

(Псалом 132)

Із серії
«Притча про блудного сина»
(1856 – 1857 рр.)

**Тарас Шевченко,
*Програвся в карти.***

*Папір, туш, бістр
[XI 1856 – 10.V 1857]*

**Тарас Шевченко,
*У шинку.***

*Папір, туш, бістр
[XI 1856 – 10.V 1857]*

Із серії
«Притча про блудного сина»
(1856 – 1857 рр.)

**Тарас Шевченко,
У хліві.**

*Папір, туш, бістр
[XI 1856 – 10.V 1857]*

**Тарас Шевченко,
У в'язниці.**

*Папір, туш, бістр
[XI 1856 – 10.V 1857]*

Із серії
«Притча про блудного сина»
(1856 – 1857 рр.)

**Тарас Шевченко,
На кладовищі.**

Папір, туш, бістр
[XI 1856 – 10.V 1857]

**Тарас Шевченко,
Кара колодкою.**

Папір, туш, бістр
[XI 1856 – 10.V 1857]

Із серії
«Притча про блудного сина»
(1856 – 1857 рр.)

**Тарас Шевченко,
*Серед розбійників.***

*Папір, туш, бістр
[XI 1856 – 10.V 1857]*

**Тарас Шевченко,
*Кара шпіцрутенами.***

*Папір, туш, бістр
[XI 1856 – 10.V 1857]*

РОЗДІЛ IV

ШЕВЧЕНКО ТА ЙОГО ДУМИ-РОЗДУМИ НА ТЛІ МОЛИТОВ І ПСАЛМІВ

...О Господи!

Дай мені хоч глянуть

На народ отой убитий,

На тую Україну!

(«Заросли шляхи тернами...», 1849)

1. РОЗДУМИ ПРО ДОЛЮ, ЖИТТЯ І ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ:

Лицем в лице вірші

«Колись дурною головою...» (1859)

та «Минають дні, минають ночі...» (1845)

*Колись, дурною головою,
Я думав, – горенько зо мною!
Як доведеться в світі жити?
Людей і Господа хвалить?
В багні колодою гнилою
Валятись, старітись, гнить,
Умерти й сліду не покинуть
На обікраденій землі...
О горе! горенько мені!
І де я в світі заховуюсь?
Щодень пілати розпинають,
Морозять, шкваряють на огні!
(Т. Шевченко,
«Колись, дурною головою...»)*

*Минають дні, минають ночі,
Минає літо, шелестить
Пожовкле листя, гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить,
І все заснуло, і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже не плачу й не сміюсь...*

**Доле, де ти! Доле, де ти?
Нема ніякої,
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!
Не дай спати ходячому,
Серцем замирати
І гнилою колодою
По світу валятись.
А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні... то проклинать
І світ запалити!
Страшно впасти у кайдани,
Умирать в неволі,
А ще гірше – спати, спати
І спати на волі,
І заснути навек-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого, однаково,
Чи жив, чи загинув!
Доле, де ти, доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої! злої!**

**(Т. Шевченко,
«Минають дні, минають ночі...»)**

Кобзар України Тарас Шевченко, невольник і мученик свого народу, пізнав життя в його найтяжчих і найтемніших проявах, бо світлих сонячних днів у нього було дуже мало. Хіба що в дитинстві – разом з матір'ю і батьком в убогій хатині, у квітнику перед хатиною, в прогулянках садами рідних Мо-

ринців та в сусідній Кирилівці, коли намагався побачити далеко на горизонті край неба, де, як гадав малий Тарас, воно було підперте залізними стовпами. Тоді його і врятували від блукань чумаки, що підвезли щасливого хлопчика додому. На жаль, першого удару долі Тарас зазнав ще дитиною, коли померла його мати, а згодом і батько, яких занадто рано панщина у гріб загнала, і хлопчик остався круглим сиротою, змушеним служити за кусень хліба. Багатіям пас ягнята з Псалтирем у руках і молився Богу, поринаючи не раз у щасливі сни, а пробуджуючись, жалів, що не його ці ягнята, хати теж не має, і розпач виливався болісним плачем, а біль той згоювала дівчина, що плоскінь вибирала, цілуючи і втираючи хлопцеві сльози («Мені тринадцятий минало»).

Пізніше місцевий поміщик Енгельгардт візьме хлопця за козачка, і талановитий Тарас, що змалку навчився від дяка письма, бо допомагав йому читати Псалтир, буде ночами ховатися від пана і крадьки писати та малювати. Потім він служитиме синові Енгельгардта, з яким переїде до Вільна, а згодом до Петербурга. Запримітивши здібності козачка, пан віддасть його учитися до маляра Ширяєва. Ночами, у вільний від роботи час, він ходитиме до Літнього саду, де буде змальовувати статуї і краєвиди. Пізніше познайомиться із художником Брюлловим, який докладе зусиль, аби викупити із кріпацтва 24-річного Шевченка, та посприє його вступу до Академії мистецтв. Але Шевченко не задовольниться тільки малярством і стане видатним поетом, створивши невмирущий «Кобзар» (1840 р.) – золоту пророчу книгу української нації.

Тарас Шевченко – глибоковіруюча і високоморальна людина, він ніколи не ставив під сумнів Божу волю, незалежно від життєвих обставин, але й не каювся перед жорстоким царизмом та людською зловивістю, які гостро засуджував во

ім'я правди і волі Господньої. Уже будучи каторжником, не дорікав за вирок десятилітньої неволі, яка підірвала його здоров'я, бо вважав, що така його доля, як зізнається через рік після звільнення:

Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою,
Ходімо ж, доленько моя!
(«Доля», 1858)

Як справжній християнин, будучи тяжко хворим, молився і благав Бога: «Дай дожити, подивитись,/ О Боже мій милий!» (див.: «Лічу в неволі дні і ночі...»), щоб Господь загоїв його найболючішу душевну рану – тугу за рідним краєм, і дав можливість побачити Україну і сивий Дніпро, лани і могили, «А не даси, то донеси/ На мою країну/ Мої сльози, бо я, Боже!/ Я за нею гину!» (Там же). Тому протягом десятиріччя у Косаралі тільки молитва до Бога рятувала поета від нищівної душевної спраги й самоти:

Думи душу осідають,
І капають сльози,
І хочеться сповідатись,
Серце розповити,
І хочеться...Боже милий!
Як хочеться жити,
І любити Твою правду,
І весь світ обняти!

Запримічаємо, що немає краю щирій любові Шевченка до Бога і до життя, до рідного краю та народу і всього людства («Ми восени такі похожі»). Цей вірш пробуджує наші думки про належність і залежність до Бога і від Бога, бо:

Ми восени такі похожі
Хоч капельку на образ Божий

Звичайне, що не всі, а так

Хоч деякі...

Поет був певний, що Господь Всесправедливий вирівнює за святою Правдою і долю людини, яка для поета була провідною «небесною зорею»:

Ти не лукавила зо мною,

Ти другом, братом і сестрою

Сіромі стала...

Тобто стала безталанною сім'єю, за яку поет смиренно прославляв її і Господа-Бога: Мій друже вбогий нелукавий!

Ходімо далі, далі слава,

А слава – заповідь моя.

Світогляд Шевченка після мученицького періоду життя змінився в цілому у світлі Св. Письма, як зізнається поет у короткому роздумі про долю і життя в суспільстві:

Колись дурною головою

Я думав, – горенько зо мною!

Як доведеться в світі жить?

Людей і Господа хвалить?

В багні колодою гнилою

Валяться, старітись, гнить,

Умерти й сліду не покинуть

На обікрадений землі...

О горе! горенько мені!

Люди не раз забувають про Бога та убогих побратимів і кепкують над ними замість того, щоб любити Бога і свого ближнього, як самих себе. Цей роздум Шевченко ставить у продовженні свого поетичного кредо у творі «Минають дні, минають ночі», написаному 1845 року до збірки «Три літа», яка не побачила світло друку, хоч пробудила хвилю нової української совісті, яку породив шевченківський «Кобзар» за такий короткий час у тонусі згорань за новий духовний світ

своїх обездолених земляків, які дрімають, і поет прагне стати їхнім будителем:

Заснули думи, серце спить,
І все заснуло, і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже не плачу й не сміюсь...
Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої! злої!
Не дай спати ходячому,
Серцем замирати
І гнилою колодою
По світу валятись.
А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні... то проклинать
І світ запалити!..

Молодий Шевченко знав Св. Письмо, але бунтарем не був, хоч не відчував покірності й смиренності віруючого у старших літах через перенесені життєві драми: 24-річне кріпацтво, переслідування царською цензурою через те, що засуджував царизм, засуджуючи його за гірку кріпацьку долю своїх побратимів, які «мов німі на панщину йдуть і діточок своїх ведуть», щоб жити поневоленими, смутними й обездоленими. Це і є основний мотив скарги поета, що хотів би отямити своїх земляків, як не кращою долею, тоді хіба «злою, злою», щоб не терпіли несправедливе ярмо ні вони, ні поет, бо життя минає, а людина потребує залишити творчі сліди, жити і жити в любові до ближнього, а ні, то боротись за права і гідність, «І світ запалити!», бо всім треба розуміти, яке

то пекельне життя, коли людина почувається не людиною, а зрізаним деревом, що схне і «гнилою колодою» паде без листя, без цвіту, без плодів і без даного Господом права на волю й життя: «Над водою посаджене/ Дерево зеленіє,/ Плодом вкрите. Так і муж той/ В добрі своїм спіє,/ А лукавих, нечестивих/ І слід пропадає» (переспів псалма 1). Найгірше для людської долі – це інертність при житті та посмертно:

А ще гірше – спати, спати
І спати на волі,
І заснути навік-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого, однаково,
Чи жив, чи загинув!
(Там же)

Ламентация поета перед Господом набирає безмірної трагічності людини, що марнує життя без елементарного даного Богом права – жити, залишити на світі слід своїм ділом, розумом і «талантами», які Отець дарує кожному із нас, щоб примножувати їх протягом життя (див. «Притча про таланти»). На думку молодого Шевченка, не допустити людину жити і викинути її із життєвого кола живим трупом, мов «гнилу колоду», – це найбільша несправедливість, від якої треба захищати во ім'я Бога і людської гідності:

Чи Ти мене, Боже милий,
Навік забуваєш...
...Спаси мене,
Спаси мою душу,
Да не скаже хитрий ворог:
«Я його подужав».

(Переспів псалма 12)

Шевченко у переспівах розрізняє ворогів своїх від чужих і благає Бога во ім'я свого народу благословити його волею:

Розкрадають, як овець, нас
І жеруть!.. Без плати
І без ціни отдав єси
Ворогам проклятим.
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам.../ .../
Чужим Богом не молимося,
А Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги.../.../
Смирилася душа наша,
Жить тяжко в оковах!
Встань же, Боже, допоможи нам,
Встань на ката знову.

(Переспів псалма 43)

Шевченка, мученика за волю своїх земляків, болить душа через окови царської кріпаччини, і хоч він вільний, проте не знає, куди йому подітися на світі, в якому людей мордують і розпинають, як Пілат Сина Божого:

І де я в світі заховаюсь?
Щодень пілати розпинають,
Морозять, шкварять на огні!

Шевченко ніколи не приховував правду, і в цьому роздумі засуджує злочинців-пілатів, які віддали на смерть самого Ісуса Христа, Сина Божого, що прийшов врятувати людство від гріхів, але, на жаль, Його не признав навіть обраний єврейський народ і віддав на розп'яття. Син Божий прийняв таку долю від людства, тому й сучасні «пілати» продовжують на землі свої беззаконня, «морозять, шкварять на огні!» та розпинають бідний і невинний народ, закований жорстоким свавіллям.

Ламентаційним роздумом про долю і гідність людини за Божою волею на тлі молитов і псалмів Шевченко, замість

висновку, подає зображення відкритої сваволі пілатів у вої часи. І, на жаль, ця сваволя існує і в наші дні, коли той же лукавий сусід забирає землі України, розв'язує несправедливу загарбницьку війну проти мирного народу, не боячися Бога. Тому й написав Шевченко весь свій «Кобзар» у ключі Св. Письма, щоб допомогти своїм співвітчизникам «І мертвим, і живим, і ненарожденним» жити за Божими Законами праведно, бо не любить Бог неправедних, лукавих супостатів: 5. «Бо Ти не такий Бог, що любить беззаконня; лукавому немає місця в Тебе, 6. і нечестиві не встояться перед очима в Тебе. Ти ненавидиш усіх лиходіїв, 7. вигублюєш всіх тих, що неправду кажуть. Господеві осоружні кровожерні і лукаві» (Давида, Псалом 5).

Безперечно, тільки Святе Письмо і слово Шевченка, національного поета України, в любові до Бога, святої воленьки і святої правди вже близько двох століть стоїть і стоятиме на сторожі праведного українського мирного народу, захищає його долю, життя і гідність між народами світу, будучи заповукою майбутнього сподіваного існування в історії людства.

**2. ТІЛЬКИ ЖИТТЯМ У ТВЕРЕЗОСТІ Й МОЛИТОВНОСТІ
ДО БОГА ЙДЕМО ДОРОГОЮ СПАСІННЯ:**

Лицем в лице вірші «Росли укупочці, зросли» (1860)

і «Чи ми ще зійдемося знову?» (1847)

**Чи ми ще зійдемося знову?
Чи вже навіки розійшлись?
І слово правди і любові
В степи і дебрі рознесли!
Нехай і так. Не наша мати,
А довелося поважати.
То воля Господа. Годіть!
Смиріться, молитесь Богу
І згадуйте один другого.
Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.**

**(Т. Шевченко,
«Чи ми ще зійдемося знову?..»)**

**Росли укупочці, зросли;
Сміялись, гратись перестали.
Неначе й справді розійшлись!..
Зійшлись незабаром. Побрались;
І тихо, весело прийшли,
Душею-серцем неповинні,**

***Аж до самої домовини.
А меж людьми ж вони жили!***

***Подай же й нам, всещедрий Боже!
Отак цвісти, отак рости,
Так одружитися і йти,
Не сварячись в тяжкій дорозі,
На той світ тихий перейти.
Не плач, не вопль, не скрежет зуба –
Любов безвічну, сугубу
На той світ тихий принести.***

***(Т. Шевченко,
«Росли укупочці, зросли...»)***

Тарас Шевченко протягом свого короткого і нужденного життя серцем і душею був відданий Господеві і рідному народові. Попри жорстокість долі завжди благав Всевишнього змилюватися над його бездоленими земляками, щоб їх добрих-нелукавих обдарувати волею та правдою небесною:

Господь любить свої люди,
Любить, не оставить,
Дожидає, поки правда
Перед ними стане.
Хто б спас мене од лукавих
І діющих злая?
Як би не Бог поміг мені,
То душа б живая
Во тьмі ада потонула,
Проклялась на світі
Ти, Господи, допомагаєш
По землі ходити,

Ти радуєш мою душу
І серце врачуєш...

(Переспів псалма 93)

Таким зверненням пророк Давид стає духовним посередником народів і гарантом незрадливої вічної отцівської любові до людства, зокрема до убогих праведників, які завжди відчують і відчуватимуть захисне крило Божої всемогутності, що рятує з полону печалі їхнє серце і душу благодаттю правди і волі та світла небесного. Шевченко, колишній кріпак і невольник, невпинно шукає те рятівне світло Божого милосердя – любові, правди та волі – як у власній долі, так і в долі своїх земляків та неньки України, за яких він пожертвував і був розіп'ятий царськими сатрапами. Тому велич його слова народжувалась разом з євангельським вченням «Кобзаря» (1840) та просвітительською підпільною працею в Кирило-Мефодіївському товаристві. Цикл «В казематі» (1847) висвітлює невиліковний біль за мученицьке життя закріпаченого народу і довгу-предовгу неволю України, про що поет сповіщав Богові і всьому світу у своїх молитовних благаннях:

Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окрадену, збудять...
Ох, не однакові мені.

(«Мені однаково, чи буду...»)

Поет був упевненим, що з Господньою допомогою для убогих і праведників настане час правди і волі, що Бог «душу/ І серце врачує», буде їм «пристанище», а лукавих «погубить їх, і їх слава/ Стане їм у неславу» (Псалом 93). Позбавлений волі за слово правди, Шевченко нікого не збинувачує, а жаліє тільки про розпад їхньої «братії»-союзників, яких просить,

щоб жили в любові до Бога і ніколи не забували святих ідеалів народної волі, щоб молилися за рідний край для здійснення їхніх бажань:

Любіться, брати мої,
Україну любіте
І за неї, безталанну,
Господа моліте.

(«Згадайте, братія моя...»)

Необхідно, щоб любов до Бога і до свого народу та краю стала справжньою релігією, бо Всевишнього треба прославляти в єдності з цілим народом, щоб заслужити небесну благодать на землі і спасіння на небі.

Характерною для творчості Шевченка є духовна турбота про долю свого народу в контексті молитов і псалмів, як свідчить і вірш «Чи ми ще зійдемося знову?...» (XII-ий у циклі «В казематі»). Ним поет намагається прихилити своїх земляків до Господніх щедрот, щоб врятувати життя від гріховності і дбати згідно з наукою Ісуса Христа та жити в духовній єдності і любові. Також у Св. Письмі відкриваємо тісно пов'язану зі святими обов'язками ідею рідної землі, народу й держави, які потрібно зберігати, незважаючи на жертви. Так, як зумів це зробити єврейський народ боротьбою проти всіх загарбників, в тому числі і проти вавилонян навіть після сімдесяти років полону, щоб повернутися і відновити свої рідні землі («На ріках круг Вавилона...», псалом 136, переспів Шевченка). Тільки так можна зрозуміти постійні святі обов'язки кожного народу перед Богом – зберігати у вічній любові святість свого роду, мови й землі, Богом подарованих, а заповітні слова підкреслюють важливість божественної спадщини, святого громадянського обов'язку:

Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,

В останню тяжку минуту
За неї Господа молить.

Саме ці заповітні слова, які академік Микола Біляшівський відновив на першому надгробному хресті поета (в Каневі), послужили у 1939 році епітафією на могилі українського генія, але комуністична влада, що вважала їх бунтівливими, дозволила, на жаль, поставити хрест лише при вході до музею, далеко від гробу, що суперечило не тільки звичаям православних християн, а й було виявом неповаги до сотень тисяч українців і туристів, які щорічно йдуть на поклін до могили національного поета України.

Людина ніколи не сміє занепадати духом через щоденні турботи, бо відхилення від святого Катехизису веде до духовного блуду, від якого застерігає нас Шевченко своїм іншим передсмертним віршем-роздумом «Росли укупочці, зросли» (1860), де звертає увагу на найбільше міжлюдське марнотратство, що зводить ближніх пустою звичкою щоденних справ, які завжди у народі розв'язуються крок за кроком і рік за роком заради матеріальної користі, а не духовної:

Росли укупочці, зросли,
Сміялись, гратись перестали,
Неначе й справді розійшлись!..
Зійшлись незабаром. Побрались;
І тихо, весело прийшли,
Душею-серцем неповинні,
Аж до самої домовини.
А меж людьми ж вони жили!

Цим передмолитовним прологом поет пояснює пасивність людини її звичністю так званого щасливого життя у міжлюдському колі, де все проводиться в іграх веселого дитинства, «укупочці» сімейної єдності і материнської любові, щасливістю юнацьких років і красою молодості, коли люди

розходяться, щоб потім знову «зійтися й побратися» і жити із земними турботами, незапримічаючи навіть, що опиняються «неповинні» пізно перед домовиною з духовно спорожнілим життям, найбільючим критичним моментом нашої екзистенції, яким поет гірко іронізує за трагічність людського вибору: «А меж людьми ж вони жили!», немовби для людства не існувало іншого шляху духовного життя. Не раз у своїх думках-роздумах Шевченко нібито скаржиться, розмислюючи над людською дилемою: «Як доведеться в світі жить?/ Людей і Господа хвалить?» («Колись дурною головою»), щоб у даному роздумі-молитві благати Господа, аби не допустив людей до блуду, а допоміг їм своєю благодаттю перейти всі етапи життя в Божому Дусі правди і любові:

Подай же й нам, всещедрий Боже!
Отак цвісти, отак рости,
Так одружитися і йти,
Не сварячись в тяжкій дорозі,
На той світ тихий перейти.

Духовне життя ідентифікується зі спражнім цвітом людини, бо нам треба рости й уквітчатись життєвим подружжям у взаємоповазі й любові, щоб всі життєві перепони долати разом у сімейній гармонії без жодних сутичок, і так ціле наше життя готувати тихий християнський перехід у потойбіч «дорогою до дому небесного». Без фізичного і духовного росту людини, без її зросту в любові до Бога, тобто без тверезості й поваги до святої волі і правди, не існує тої довгожданної можливості спасіння. Вставна фінальна молитва короткого і настільки важливого для життя роздуму «Росли укупочці, зросли...» у чотирьох дієсловах приховує всю життєву таємничість і мудрість земної й небесної щасливості:

«Отак цвісти, отак рости,/ Так одружитися і йти» – це перша умова, а друга стає ще категоричнішою за першу,

цілком заперечливою: «Не сварячись/ .../ Не плач, не вопль, не скрежет зуба –/ Любов безвічну, сугубу/ На той світ тихий принести». Тобто переступити без жодної злоби, що нищить вічність любові і красу вічного життя, стає причиною втрати спасіння. Значить, згідно зі Св. Письмом, життя треба проводити завжди близько до Бога і церкви, жити в любові і душевній гармонії на землі, щоб ніколи не нести за собою плач і гнів, а прийти перед Господом духовно очищеним, бо там світ тихий вічної любові і щасливості, світ небесної гармонії та Божественного раю.

Спостерігаємо, що для Шевченка духовна чистота, зрілість і єдність свого народу служать справжнім духовним «axis mundi» між людиною і Богом, бо справжнє життя людини набирає важливості тільки в небесному просторі. Невипадково в циклі «Давидові псалми» (Псалом 132) Шевченко звертає увагу на життя праведників, «братів», що заслуговують на Божу благодать вічної любові і спасіння як індивідуума, так і праведної спільноти:

Отак братів благих своїх
Господь не забуде,
Воцариться в дому тихих,
В сем'ї тій великій,
І пошле їм добру долю
Од віка до віка.

Отож, справедливість Божих вчинків завжди служитиме бездолею, як свідчить той же псалмоспівець і пророк Давид: «10. Пригнобленому Господь буде захистом і пристановищем у час скрути. 11. І уповатимуть на Тебе, хто знає Твоє ім'я, бо Ти, о Господи, не покидаєш тих, що Тебе шукають» (Псалом 9:10-11).

**3. ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМ МОЛИТОВНОСТІ ШЕВЧЕНКА
ЗА ТИХЕ ЖИТТЯ РІДНОГО ДОМУ І ЦІЛОГО СВІТУ:
Лицем у лице вірші «І досі сниться під горою» (1850)
та « Мій Боже милий, знову лихо!..» (1853/ 1859)**

*І досі сниться: під горою
Меж вербами та над водою
Біленька хаточка. Сидить
Неначе й досі сивий дід
Коло хатиночки і бавить
Хорошее та кучеряве
Своє маленькеє внуча.
І досі сниться, вийшла з хати
Веселая, сміючись, мати,
Цілує діда і дитя
Аж тричі весело цілує,
Прийма на руки, і годує,
І спать несе. А дід сидить
І усміхається, і стиха
Промовить нишком:
– Де ж те лихо?
Печалі тії, вороги?*

*І нищечком старий читає,
Перехрестившись, Отче наш.
Крізь верби сонечко сіяє
І тихо гасне. День погас*

***І все почило. Сивий в хату
Й собі пішов опочивати.
(Т. Шевченко,
«І досі сниться: під горою...»)***

***Мій Боже милий, знову лихо!..
Було так любо, було тихо;
Ми заходились розкувать
Своїм невольникам кайдани.
Аж гульк!.. Ізнову потекла
Мужицька кров! Кати вінчані,
Мов пси голодні за маслак,
Гризуться знову.
(Т. Шевченко, «Мій Боже милий,
знову лихо!..»)***

«Кобзар» Тараса Шевченка – це книжка української нації, а шевченкіана – її вічне плідне дерево із золотими плодами поетової аксіології, які й сьогодні, майже через два століття, постійно служать маяками волі, правди й любові. І вони не згаснуть ніколи, бо ж напуваються із вічних джерел Святого Письма, джерел невмирущого українського фольклору, пісенності, краси рідного краю, степів і ланів широкополіх, «сивого Дніпра», що «купається, як у молоці дитина», величі і немочі «безталанної України» у славні часи Князівств і Гетьманщини та невиліковних сліз закріпаченої царизмом України, історичної долі-недолі українського народу і самого таки Шевченка, мученика, розіп'ятого за його поетичне слово та боротьбу за волю земляків.

Сучасні поціновувачі поезії великого романтика Тараса Шевченка відкривають нетлінну красу української вірної душі всіх часів, відданість поета і його земляків Богу та своїм

ближнім, що впродовж всього існування від хрещення Київської Русі Св. Володимиром Великим (988 р.) шанували і шанують Божу волю, Правду і Любов та поважають християнські Закони земного життя на чолі з великими і мудрими князями. Про них свідчить Свята Софія (1015- 1035 рр.) Ярослава Мудрого вже більше, ніж тисячу літ, і багато інших церков і соборів, яких Шевченко хоч не помістив у свій альбом «Живописна Україна» через брак фінансової підтримки і виданий тільки першим томом 1844 року, до якого увійшли зразки пейзажів, історичних свідчень, звичаїв, народного одягу, які художник залишив світу як культурну спадщину про свій рід «красний і прекрасний», долю-недолю якого Шевченко-поет зобразив у невмирущих віршах-роздумах, баладах та поемах незрівнянної духовної краси, змалювавши драматичне життя і часто трагічну історію свого обездоленого народу, «безталанної України», яку історія-мачуха й досі не перестала випробовувати, бо північний сусід продовжує здійснювати свої загарбницькі плани, не тільки незважаючи на жодні угоди, починаючи від Переяславської Ради (1654) і до Будапештського меморандуму (1994), а й навіть присвоївши її історію. Шевченкова творчість про долю-недолю України залишається актуальною, вона впливає з морального і духовного кодексу генія, який завжди ідентифікується зі своєю країною – ненькою Україною. Цей факт обґрунтований філософсько-соціальною та релігійною валентностями, а духовність принципів Св. Письма, Давидів Псалтир та апостольські вчення стають гармонійною запорукою між небом і землею, між людиною і природою, особливо між людьми і Богом, їхньою потребою жити в любові зі своїми ближніми, в єдності, смиренності, як справжні брати-християни. Тому кожний вірш, поема чи балада, вставні молитви і переспіви псалмів, оспівують небо і землю, Господню благодать і людську ду-

шевну прихильність/ неприхильність до Святих Законів, не раз мотиви породження бажаних/ небажаних життєвих дихотомій, що наводять щасливість/ нещасливість людини, залежно від її гріховності перед Богом, а віруючий християнин Шевченко всіма зусиллями своїх духовних цінностей також намагається стати на духовну допомогу своїм ближнім і читачам вже стільки поколінь. У такий спосіб виокремлюється, очевидно, один із головних мотивів нескінченної любові до поезії українського генія та її довголіття як в Україні, так і в цілому світі.

Поезію Тараса Шевченка народ любив і любить зараз, тому що в ній кожний відкриває чистоту людської душі Шевченкового світу, навколишнього та уявно-казкового світів, але й конкретної історичної категорії жорстокості у ставленні до убогих людей з боку тих, що кують лихо і кайдани на убогих із «білих хатинок», де «сиві дідусі» доглядають «тихо своїх внучат», як свідчать дані вірші-роздуми про світле, але й нужденне життя в Україні, країні тихого раю, у мирні дні та жахливого пекла у час лихоліть: «І досі сниться під горою» та «Мій Боже милий, знову лихо!» Поезія Шевченка носить печать миролюбивого слов'янського народу українців, який постійно протягом історії захищав свою ідентичність і ніколи не зазіхав на сусідні землі, бо людина для українського генія, як і для псалмоспівця пророка Давида, народжується і живе для того, щоб славити Бога, як про це нагадує всім прикінцеве славослів'я псалма 150: «6. Хай хвалить Господа все, що живе!». Отакий собі сивий дідусь постає в образі першої духовної підпори своєї родини у вірші-роздумі «І досі сниться над горою», де перед «біленькою хаточкою» старий «бавить/ Своє маленькеє внуча». Така сцена, може, нагадує колишні мирні часи, коли земляки поета у сонячні дні виховували своїх милих діточок в тиші і любові:

І досі сниться, вийшла з хати
Веселая, сміючись, мати,
Цілує діда і дитя,
Аж тричі весело цілує,
Прийма на руки, і годує,
І спать несе. А дід сидить,
І усміхається, і стиха
Промовить нишком: – Де ж те лихо?
Печалі тії вороги?

Атмосфера весела, щаслива, скупана світлом і любов'ю. Хоч на момент старий ошчасливорюється, але не довіряє і нишком боїться несподіваного «лиха», «печалей» і «ворогів», яких не раз зустрічав у своєму житті. Від таких ворожих часів убогих людей хоронила тільки молитва і Святе Письмо:

І нищечком старий читає,
Перехрестившись, *Отче наш*.
Крізь верби сонечко сіяє
І тихо гасне. День погас
І все почило. Сивий в хату
Й собі пішов опочивати.

Бо вони гуртом уміли молитись Богу під вечір, коли гасне сонечко і день опочивати йде разом з людьми в гармонії з природою, щоб у молитві знову новий день стрічати, бо молитва за здоров'я і мир – це святий ритуал на селі. Молитва за тихий дім і тихе спокійне життя у рідному краї та в сусідніх, або й навіть далеких країнах, була вирішальною колективною практикою, яку проводив, зокрема, патріарх кожної родини.

Увесь «Кобзар» свідчить про постійне піклування Тараса Шевченка про спокій і щасливість своїх земляків, бо ж віруючий поет своїми молитвами завжди благав Господа, щоб дарував спокій на рідній землі і щоб «безталанна Україна»

та бездолені його побратими не знали лиха і жили в єдності на волі, у правді, любові та братолюбії за християнським вченням Св. Письма. Показово, що поет часто засуджував лихо і земний неспокій, як свідчить молитовна скарга віршем-звертанням у формі саркастичної антитези проти паліїв війни, що спричиняють пролиття невинної крові:

Мій Боже милий, знову лихо!..

Було так любо, було тихо;

Ми заходились розкувати

Своїм невольникам кайдани.

Аж гульк!.. Ізнову потекла

Мужицька кров!.. Кати вінчані,

Мов пси голодні за маслак,

Гризуться знову

(«Мій Боже милий, знову лихо!..»)

Судячи з датування вірша, Шевченко має на увазі Кавказьку війну (1853-1856) між Росією та Туреччиною, Англією і Францією, які претендували на татарський Крим, або ж війну в Європі, так звану австро-італо-французьку (1859) між амбітними сусідами, що забагли розподілу сонячної Італії. Європейський романтик-гуманіст і сатирик Шевченко, обурений грубою антихристиянською зневагою людини людиною, тим більше, що між «скаженими» псами, на жаль, «гризуться» за «маслак» більшість православних і католицьких країн, замість того, щоб «розкувати/ Своїм невольникам кайдани» та залишити убогих людей вільними. Згадаймо, що Шевченків переспів псалма 81 вказує на Суд Господній Небесного Владики над владиками земними:

«...І виведіть із тісноти

На волю тихих, заступіте

Од рук неситих». Не хочать

Познать, розбити тьму неволі,

І всує Господа глаголи

І всує трепетна земля.

Шевченкові слова залишаються актуальними і сьогодні, бо сучасні експансіоністи з боку Росії забрали мирний український Крим, намагаються забрати землі мирної України і розпалюють страх і вогні неволі замість того, щоб жити мирно в християнському братолюб'ї.

Тарас Шевченко – великий світовий романтик християнського світобачення, інтернаціоналіст і борець за права людини на підставі Божих Законів Святого Євангелія та Псалмів Давида, святість яких український геній старався якнайбільше популяризувати, щоб слугували «і мертвим, і живим, і ненарожденним» його землякам.

4. ШЕВЧЕНКО ПРО КОЗАЦЬКІ ЗАПОВІДІ:

ПРИ МОЛИТВІ ЗГАДУЙ ЖЕРТВИ

ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ:

Проща і жах дум та розповідей алегоричних поезій

«Сон» («Гори мої високії...» – Орська кріпость, 1847)

і «Буває, в неволі іноді згадаю...» (Оренбург, 1850)

*– Дивися, дитино, оце козаки
(Ніби мені каже), – на всій Україні
Високі могили, дивися, дитино,
Усі ті могили усі отакі.
Начинені нашим благородним трупом,
Начинені туго. Оце воля спить!
Лягла вона славно, лягла вона вкупі
З нами, козаками! Бачиш, як лежить –
Неначе сповита!.. Тут пана немає,
Усі ми однако на волі жили!
Усі ми однако за волю лягли,
Усі ми і встанем, та Бог його знає,
Коли-то те буде. Дивися ж, дитино!
Та добре дивися – а я розкажу,
За що Україна наша стала гинуть,
За що й я меж ними в могилі лежу.
Ти ж людям розкажеш, як виростеш, сину.
Слухай же, дитино...*

(Т. Шевченко,

«Буває, в неволі іноді згадаю...»)

Літературна критика та народна мудрість вважають Шевченка найвірнішим сином неньки України, бо український геній за прикладом світлоносця Святого Євангелія Григорія Савича Сковороди сіяв у своїх віршах-думах чарівного «Кобзаря» світло і вогненну силу Святого Слова, щоб росла-росталась Євангельська Правда поміж людьми на землі, і щоб на Україні те Слово – «Божее кадило,/ Кадило істини» – посвятило і очистило український нарід. Поет-невольник благав Божу Матір змилюватися над ним та його закріпаченими земляками:

Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марне тратить.
Скорбящих радосте! Пошли,
Пошли мені святее слово,
Святої правди голос новий! / .../
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило.
І на Україні понеслось...

(«Неофіти»)

Поет-невольник завжди відчував кровну приналежність до скорботного народу і, незважаючи на імперські перепони, звертався євангельським вченням до народу з любов'ю і повагою рідного сина, засуджуючи царське самодержавство, розбещеність і несправедливість, злиденну і трагічну долю закріпаченого народу, та, оспівуючи велич і жертовність Гетьманщини в боротьбі за волю й незалежність, як висвітлюють безпощадно, але й благально його алегорії «Сон» («Гори мої високії...»), «На панщині пшеницю жала...», «Сон» (У всякого своя доля...), «Буває в неволі іноді згадаю...».

Поезія Кобзаря проникнута глибокою мудрістю і духом святої істини, які взагалі приховуються від людей, щоб вони жили в духовній темряві, порожнечі, просвітленій алегоричними

антитезами, які, крім всеохоплюючої бальзаківської комедії між пеклом і раєм кріпацької України, наголошують на високі духовні ідеали козацької величі Гетьманщини, коли Україна в часи Богдана Хмельницького виборола тяжкими жертвами європейське та міжнародне визнання, знищене великою зрадою після Переяславської Ради (1654 р) об'єднанням України з Росією, коли Гетьманщину потоптали свої ж таки зрадники і Росія, які воюватимуть разом з турками та ляхами не тільки проти молодої держави, яку Богдан Хмельницький, а й проти пам'яті великого гетьмана, якого москалі та поляки не залишили у спокої в батьківській церкві Суботова, сплундрувавши її, щоб і його мощей не стало в Україні!

Шевченко був впевнений, що голос минувшини рідного краю треба відкрити народові, бо правду не можна прийняти, коли не бачиш і не знаєш про неї. Геніальний Шевченко відчував, що історична правда неньки України починається саме на Канівській горі, де він і бажав бути похованим, бо на його рідній Черкащині, в Чигирині, обраному столицею гетьманом Хмельницьким, та в Каневі, на Чернечій горі, славно історія Козаччини живе і сьогодні. Саме тут, неподалік Канева, де сьогодні знаходиться могила і музей Тараса Шевченка, а також Національний заповідник Шевченка, академік Микола Біляшівський, проводячи археологічні розкопки, відкрив прадавнє місто дохристиянської Київської Русі Родень. Сучасні дослідники вважають, що саме звідси починається «ренесанс українства» (Микола Томенко – див.: [ucrinform.ua/ rubric-tourism 2095193 і podorozij-zapovitnij-kaniv-html](http://ucrinform.ua/rubric-tourism/2095193-podorozij-zapovitnij-kaniv-html)) новонародженням козацтва, спочатку Канівською Січчю, а потім Запорізькою з першим гетьманом Іваном Вишневецьким.

Культура геніального поета і надзвичайне світовідчуття, народні джерела та подорожі рідною Черкащиною свідчать

сьогодні, що Шевченко не помилявся, бо навіть будучи невольником, продовжував просвічувати свій народ алегоричними творами «Сон» та «Буває, в неволі іноді згадаю», щоб донести історичну правду про їхніх славних предків, походження та духовну ідентичність з колишніми героями, що любили понад усе свій рідний край, як євреї святу землю Авраама та Якова. Так, перша поема «Сон» («Гори мої високії...») висвітлює духовний неспокій і молитовність ліричного героя – старого козака, що не може змиритися з падінням славної Гетьманщини, згадуючи невмирущі символи канівських гір і героїчних Трахтимирів та Монастирища – козацьких поселень, «розкиданих долею лихою», про Запоріжжя і монастир святий, розбиті «царям на грище», про найболючішу поразку Гетьманщини, завданої зрадниками та таки лівобережними гетьманами, і про «батька Богдана», про яких ми згадували в аналізі молитов, щоб нащадки козацького роду ніколи не нехтували жертвами мрійників Канівських гір, що вірили у здійснення ідеалів вільної незалежної України, бо це були мрії-надії і самого Шевченка, і всього українського народу. Алегорія «Сон» зображує символічно антитезою Божий рай на землі, занапащений пеклом тих, що забули про Христа, своїх зрадників, що гори «рознесли»:

Гори мої високії,
Не так і високі,
Як хороші, хорошії,
Блакитні здалека,

там «Дніпро з лугами виграває», «Козацька церква невеличка/
Стоїть з похиленим хрестом» як знак ворожого безвір'я, що відкриває антитезу:

Все, все неситі рознесли!
А ви? ви гори отдали!

Бодай ніколи не дивиться
На вас проклятії! Ні, ні...
Не ви прокляті... а гетьмани,
Уособники, ляхи погані!
Простіть, високії мені!
Високії і голубії!
Найкращі в світі!.. найсвятії!
Простіть!.. Я Богу помолюсь...

Старий козак купається в сльозах, жаліє «недоумів» і просить Господа простити, що «занапали Божий рай», тобто омріяну Гетьманщину, незалежну державу Хмельницького. І кається старий козак у гріхах як справжній християнин – альтер-его Шевченка, – благає Господа залишитися до кінця життя жити понад святою Горою і Гетьманщиною та Бога прославляти:

Тебе восхвалити
І Твоєю красою
Серце веселити,
І поховать побитеє
Гріхами людськими.

Голос автора в епілозі стає щасливим, коли сниться в неволі довгождана воля та маленька хатина «на окрадених горах», яких поет завжди бажав собі при житті, прагнучи щасливої пари та хатини, і там, у потойбіччі, як свідчить передсмертний вірш:

В гаю – предвічному гаю
Поставлю хаточку, садочок
Кругом хатини насаджу;
Прилинеш ти у холодочок,
Тебе, мов кралою, посаджу.
Дніпро, Україну згадаєм,
Веселі селища в гаях,

Могили-гори на степах –

І веселенько заспіваєм...

(«Чи не покинуть нам, небого...»)

Поет надіявся там на щасливість у своєму омріяному світлому раї, відсутнім у його земному житті.

Поет-невольник завжди переймався долею своїх земляків, як свідчить його друга поезія-алегорія «Буває, в неволі іноді згадаю» (1850). Тут у формі неймовірного сну Шевченко наголошує про обов'язки нащадків неньки України перед могилами, в яких поховані борці за волю і незалежність рідного краю. Могили – святині для Шевченка, і ключові слова (життя, смерть, любов, пам'ять та інші), бо вони приховують (тільки треба розпізнати!) всі таїнства людської екзистенції про життя, смерть, любов, пам'ять тощо, – духовні валентності, які не раз стають лейтмотивом його поезії, бо тільки вони служать свідченням про наших предків, за яких треба молитися і вважати їх предтечами нашого існування на землі.

Невольник Тарас шукає сенс у минулому, йому сняться трагічні дні боротьби за волю і падіння славної Гетьманщини – це якраз тема, яку ми і трактуємо:

І сон приверзеться, ніби край могили

Пасу я ягнята, а я ще малий;

Дивлюся, могила ніби розверзнулась,

А з неї виходить неначе козак,

Уже й сивоусий собі неборак,

Та йде до мене./ .../

Я собі звернулось,

Щеня мов під тином,/ .../

То й перелякалось. От мене бере,

Неначе на руки, та несе в могилу,

А чорна могила ще гірше розкрилась.

Дивлюся, в могилі все козаки...

І так перед дітям, майбутнім свідком баченого і чуваного, відкривається жаклива картина могили, «набитої благородними трупами» молодих козаків, полеглих за волю. Це жертви, про які свідчить текст нашого мотто:

Дивися, дитино, оце воля спить!
Лягла вона славно, лягла вона вкупі,
З нами козаками! Бачиш, як лежить –
Неначе сповита!.. Тут пана немає,
Усі ми однако за волю лягли./ .../
Дивися ж, дитино!
Та добре дивися – а я розкажу,
За що Україна наша стала гинуть./ .../
Ти ж людям розкажеш, як виростеш, сину.
Слухай же, дитино!

Неспокійний дух, що витає кругом могили, відкрив свідка в майбутньому генії, який усвідомлює трагічну долю свого народу з переконання, що за волю полягли козаки, а не панство. А разом з козаками «воля спить», і встануть вони на Суд Божий, коли встане і воля невинного народу, що захищав свої землі і родину. Дитина бачить і чує сповіді, які приймає за заповітні обов'язки в майбутньому перед своїм народом, якому теж потрібно знати і чути про смерть найкращих синів України, які загинули через зраду, бо саме зрада – причина падіння рідного гетьманського краю.

Шевченко продовжує цю сюжетну канву мовою ліричного героя, що розповідає про один із трагічних випадків у часи, коли Україна палала у вогні (подібно до сюжету «Гайдамаків»), коли ляхи та їхні ксьондзи, що забули про Христа, запалили «Божії міста» війною:

Ксьондзи скажені осквернили!
Земля козака зайнялась
І кров'ю, сину, полилась,

І за могилою могила,
Неначе гори, поросли
На нашій, синочку, землі!

Сповідь козака-привида, заможного зброєносця вражає глибокою трагічністю, якою платив нещасний народ України через нахабність сусідів-християн, бо скарга духу відкриває безкраю любов навіть старших людей у підтримці незалежної неньки України: «Послав/ З табун коней я до обозу,/ Гармату, гаківниць, два вози,/ Пшона, пшениці, що придбав,/ Я всю мізерію оддав/ Моїй Україні небозі.../ І трьох синів своїх...». Щоб спокутувати гріхи перед Богом, він усе віддав за край, за церкву Божу, за людей, молячись у хаті за небесну благодать і здоров'я молодшої донечки Пріськи. Однак, на жаль, ксьондзи вночі забрали і безчестили дівчину, а він зі своїм зброєносцем-чурою Данилом, немов Гонта, підпалює п'яних злочинців, щоб більше «не мордували» невинних дітей козачих. Поставлять на згарищі хрест і, знайшовши неподалік своїх трьох синів мертвими, поховують і помоляться в плачі за жертви невинного народу, що «в добрий час і полягли отут укупі».

Трагічна і жахлива розповідь нагадує поему «Гайдамаки», де у «Передмові» поет засуджує ворожнечу між братами слов'янами і згадує її, щоб таке не повторилось: «А все-таки скажеш: «Слава Богу, що минуло», – а надто як згадаєш, що ми одної матері діти, що всі ми слав'яне. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову з своїми ворогами». Передавати це наступним поколінням – святий обов'язок кожного, щоб нащадки знали і оцінювали своїх предків, шанували жертви й могили, цінували волю і славу Господню.

**5. ТАРАС ШЕВЧЕНКО – СПІВЕЦЬ ПРАВДИ
І НЕЗЛАМНОЇ ВОЛІ,
СВЯТОЇ ВОЛЕНЬКИ ГОСПОДНЬОЇ:**

**Лицем в лице медитації «В неволі тяжко, хоча й волі...»
та «І тут і всюди – скрізь погано» –
вступні валентності поезії заслання**

**І день іде, і ніч іде.
І голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки!
(Т. Шевченко,
«І день іде, і ніч іде...»)**

**В неволі тяжко, хоча й волі,
Сказать по правді, не було.
Та все-таки якимось жилось.
Хоть на чужому, та на полі...
Тепер же злої тії долі,
Як Бога, ждати довелось.
І жду її, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дався дурням одурить,
В калюжі волю утопить.
Холоне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховують,**

**Що не в Україні буду жить,
Людей і Господа любить.
(Т. Шевченко,
«В неволі тяжко, хоча й волі...»)**

**І тут, і всюди – скрізь погано.
Душа убога встала рано,
Напряла мало та й лягла
Одпочивать собі, небога.
А воля душу стерегла.
– Прокинься, – каже. – Плач, убога!
Не зійде сонце. Тьма і тьма!
І правди на землі нема!
Ледача воля одурила
Маленьку душу. Сонце йде
І за собою день веде.
І вже тії хребетноси́лі,
Уже воруща́ться ца́рі...
І буде правда на землі.
(Т. Шевченко,
«І тут, і всюди – скрізь погано...»)**

Тяжка, жорстока доля Тараса Шевченка сплітається з гіркою долею його народу та безталанної України, як доказує його поезія періоду заслання (1847 – 1857). Вона розпочинається вступним циклом «В казематі» (19 – 30 травня 1847) в умовах ув'язнення і допитів в Санкт-Петербурзі. Цей цикл відкриває поезію заслання, висвітлюючи долю-недолю поета і, зокрема, його знедоленої Батьківщини. Автор, невтомний борець за волю і кращу долю свого народу, жертвуючи життям, зізнавався відкрито перед усім світом: «Караюсь, мучуся, але не

каюсь». Він і надалі продовжував викривати винних у нестерпному житті закріпаченого народу.

Цикл «В казематі» містить надзвичайно майстерні поезії. За свідченням Пантелеймона Куліша, вони вписалися в літературу чудовими ліричними медитаціями, алегоріями, ідиліями, філософськими роздумами, піснями тощо. Це твори емоційної багатогранності та естетичної лірико-філософського і соціально-політичного спрямування, заснованго на мотивах туги закутої людини за волею та батьківщиною. Народжується нова поезія протесту і нестерпного болю за занапащену волю, святу волюнку Господню, затоптану несправедливими/ безбожниками, яких автор відокремлює від духовної ради Господа. У переспіві Шевченка псалма 1 звучить такий мотив: «Блаженний муж на лукаву/ Не вступає раду». А навпаки, навіть карає за їхню гріховність, як попереджає про це псалом 5 Давида: «7. Господеві осоружні кровожерні і лукаві 10. Бо в їхніх устах немає постійности, серце в них – пропасть, пелька їхня – гріб відкритий, облесний язик їхній».

Казематні вірші Шевченка вперше звертаються до союзників-кириломефодівців з дружнім закликом до єдності в боротьбі за волю, в любові до Господа і любові до рідного краю та свого народу. У зв'язку з цим поет радив своєму братству благати молитвами Небесного Владику:

Любітеся, брати мої,
Україну любіте
І за неї, безталанну,
Господа моліте.

Бо тільки в духовній єдності і любові можна звільнитися з-під ярма лукавства і тяжкої неволі.

Вірші I – II зосереджують увагу на нездолених: на самотню, як билина, дівчину, що між чужими протратить життя без пари (I. «Ой одна я одна...»), і долю козака та його товаришів,

гетьманом запродааних у чужинецьке ярмо (II. «За байраком байрак»). Далі йде широковідомий заповітний вірш «Мені однаково чи буду...», яким Шевченко як поет, гідний свого роду, застерігає земляків від злих людей, щоб пильнували рідний край, рідну землю і народ, бо «не однаково» чи жити гідно на цьому світі, а чи волочитись даремно і протратити все, що Бог подарував для життя:

Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять
Ох, не однаково мені.

Далі мотивом відчуження лірик пояснює незбагненні печалі, що охоплюють сімейне життя, зокрема покинутих матерів, що переживають за своїх дітей у чужині (IV. «Не кидай матері, казали...»). У сімейних стосунках між матір'ю і закоханою донькою (V. «Чого ти ходиш на могилу?...») мати намагається пригасити тугу дівчини за загиблим козаком. Але мотив передчасної смерті породжує ще сильнішу любов дівчини до милого на його могилі під новопосадженою калиною, що за три роки розрослася. На жаль, дівчина заснула навіки з любові коло свого коханого. Здається, що смерть сильніша від любові, як свідчить Ольга Кобилянська: «Є трояка любов. Та, що годується ласощами, що годується поцілунками, і та, що поважна, як смерть, годує сама себе і других. Вона годує себе і сльозами, і горем, і сумом, і самітністю, а поза гробом – золотою тінню пам'яті – споминами про її святу нестерпну силу» («Мої лілії»).

У несправедливому суспільстві драми відчуження, що ведуть до смерті або вбездістності, відбувалися часто, як свідчить і баладний вірш «Ой три шляхи широкії...» (четвертий у циклі). У ньому йдеться про трьох братів, що розійшлися по чужині,

покинувши стару матір, жінку, сестру і кохану дівчину, які даремно ждуть повернення. Через їхню відсутність вдома починає панувати чорна туга, а всихання посаджених матер'ю, жінкою, сестрою і коханою дерев, служать символами безнадійності і навіть смері.

Цикл «В казематі» містить вірш-роздум «Н. Костомарову». Він становить своєрідний тип сповіді про долю поета перед вірним другом-кириломефодіївцем, славним патріотом, що любив його і свою безталанну Україну, як мученицю-мати, «з хреста... зняту».

Найбільше літературне диво циклу становить найсвітліший твір Шевченка – восьмий вірш «Садок вишневий коло хати», поезія про ідилічний світ матері-України, щасливу сім'ю з матер'ю і дитиною у земному раї прабатьківської землі. Усе ж таки, лейтмотивом циклу вважаються нескінченні і невиліковні драми-трагедії, одна з яких описана у вірші IX («Рано-вранці новобранці») про молоду красуню, закохану в одного з новобранців, гнаних у москалі, та заборона кохання мамою зажене в могилу дівчину, а саму матір у старці, і хоч коханий повернеться – та даремно. Алегорію-роздум про мотив смерті Шевченко використовує, щоб заспокоїти убогих людей, що переживають невинними драми-трагедії земного існування («Косар»). Алегорія перегукується з псалмом 81 Давида і в його переспіві Шевченка, де уточнюється, що перед смертю всі однакові:

Царі раби – однакові
Сини перед Богом,
І ви вмиrete, як і князь ваш,
І ваш раб убогий.
Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих,
На всім світі Твоя правда
І воля, і слава.

Тож із покосів-гір «косаря» встануть і царі, і раби, і навіть невольник-поет – всі встануть перед Господом убогі/ праведні для спасіння, а лукаві «загинуть» з їхніми ділами (Псалом 1).

Сонети-медитації віршів Х («В неволі тяжко, хоча й волі...») та XII («Чи ми ще зійдемося знову?...») містять думки поета про ціну волі людської у співвідношенні з Божою Волею, якій завжди треба підкорятися благальними молитвами. Так, роздум «В неволі тяжко, хоча й волі...», який завершує цикл, представляє особисту драму поета, який був нібито на волі і потрапив у неволю, бо здається, що Шевченко не був ніколи на волі, навіть після викупу з кріпацтва (1838 р) він почувався переслідуваним, цензурованим при виданні «Кобзаря» (1840) і, тим більше, до заслання, отримавши вирок наприкінці травня 1847 року. Тому поет згадує волю-неволю молодих літ, на панщині, бо «волі/ Сказать по правді не було./ Та все ж таки якось жилось». Саме цієї волі у «чужому полі», отої злої, благає арештант у Бога, але даремно, бо повернутися в часі неможливо:

Як Бога ждати довелось.
І жду її, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дався дурням одурить,
В калюжі волю утопить.

Цікаво, що поет не звинувачує нікого, а тільки самого себе і свій розум, що залишився одуреним нерозумними людьми, через яких «утопив» волю «у калюжі». Самоіронія поета – грубо зневажлива, він дорікає самому собі, що мав необачність зустрічатися й спілкуватися з такими людьми, що не вартували цього і тут, мабуть, звертається до тих союзників, з-між яких з'явився і зрадник кириломефодіївців, а «дурні», через яких утопилася воля поета, то ніхто інший, як його переслідувачі, сатрапи царські, що ніколи не давали йому справжньої волі. Свою необачність і духовно-моральний протест поет

вважає непослухом перед велінням Божим, бо людська воля має коритися Господній, як радить Шевченко союзникам-кириломефодіївцям, що втратили свій проєкт, що не збігався з Божою Волею. Все ж таки найбільшу душевну драму не становитиме кара заслання в пустелю, а страшні її наслідки:

Холоне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховують,
Що не в Україні буду жить,
Людей і Господа любить.

Здається, немає на світі більшої кари, як драма відчуження і туги за духовною енергією через викорінення поета з енергетичного центру рідного краю, забороною жити зі своїми земляками, яких він любить, та неможливістю молитися до Господа зі своєї землі.

Тринадцятьма роками пізніше, немов би в продовження своїх чорних думок-гадок про своє майбутнє, Шевченко повернеться з десятирічної каторги з підірваним здоров'ям до Санкт-Петербурга і між іншими кількома передсмертними віршами напише новий сонет-роздум про волю і долю-недолю добрих людей, убогих, що терплять безправність і знущання земних владик, доки Господь їх зупинить:

І тут і всюди – скрізь погано.
Душа убога встане рано,
Напряла мало та й лягла
Одпочивать собі небога.

«Убогу душу», що пряде рано-вранці і мучиться денно за кусень хліба застерігає силоміць земна і «ледача воля», як пише алегорично з неприхованою іронією Шевченко, звертаючись до волі «хребетносилих», на яких треба працювати ніч і день:

Прокинься, – каже, – плач, убога!
Не зійде сонце. Тьма і тьма!
І правди на землі нема!

Семантично слова взаємопояснюються: «Не зійде сонце» – брак світла і волі, а «Тьма і тьма!» – тяжка неволя і неправда. Приховані символи заперечує категорично поет відкритістю і зрозумілістю:

Ледача воля одурила
Маленьку душу. Сонце йде
І за собою день веде.
І вже тії хребетносили,
Уже ворущаться царі...
І буде правда на землі.

(«І тут і всюди – скрізь погано...»)

З алегоричного роздуму про несправедливе суспільство Шевченка випливають і інші асоціативні значення. Як стає зрозумілим, були два типи волі і душі: ледача воля хребетно-силах, що протиставляється Божій Волі, світлій, як сонце, і справедливій душі людини. Перша тримає у тьмі, брехні і нудьзі людей та цькує маленьку душу убогих. Помічаємо на першому плані символ сонця, від присутності якого залежить правда, світло або тьма, фізична і духовна. Природний факт, що «Сонце йде/ І за собою день веде» доводить Господню силу правди, світла і волі на землі, силу, яку відчують «хребетносили» царі, і тому останнім рядком невольник Шевченко запевняє всіх людей: «І буде правда на землі».

Очевидно, за Св. Письмом, правда постане на землі після другого пришествя Ісуса Христа Спасителя нашого та Великого Суду, а поет нетерпеливо питає своїм катреном небеса, хоч близький уже кінець його мученицького життя, коли це буде: «І день іде, і ніч іде,/ І голову схопивши в руки/ Дивуєшся, чому не йде/ Апостол правди і науки?» (5 листопада 1860 р., Санкт-Петербург).

**6. СПОВІДІ ШЕВЧЕНКА І БЛАГАЛЬНІ МОЛИТВИ
ЗА ВОЛЮ СВОЮ ТА НЕНЬКИ УКРАЇНИ:
Лицем в лице вірші «А. О. Козачковському» (1847),
«Заросли шляхи тернами...» (1849)
і «Зійшлись, зібрались, поєднались...» (370)**

*Так ти, і Україна,
І Дніпро крутоберегий,
І надія, брате,
Не даєте мені Бога
О смерті благати.*
(Т. Шевченко,
«А. О. Козачковському»)

*Заросли шляхи тернами
На тую країну,
Мабуть, я її навіки,
Навіки покинув.
Мабуть, мені не вернутись
Ніколи додому?
Мабуть, мені доведеться
Читати самому
Оці думи? Боже милий!
Тяжко мені жити!
Маю серце широкее —
Ні з ким поділити!
Не дав єси мені долі,
Молодої долі!*

**Не давав єси ніколи,
Ніколи! ніколи!
Не дав серця молодого
З тим серцем дівочим
Поєднати! – Минулися
Мої дні і ночі
Без радості, молодії!
Так собі минули
На чужині. Не найшлося
З ким серцем ділитись,
А тепер не маю навіть
З ким поговорити!..
Тяжко мені, Боже милий,
Носити самому
Оці думи. І не ділить
Ні з ким, і нікому
Не сказать святого слова,
І душу убогу
Не радовать, і не корить
Чоловіка злого.
І умерти!.. О Господи!
Дай мені хоч глянуть
На народ отой убитий,
На тую Україну!**

**(Т. Шевченко,
«Заросли шляхи тернами...»)**

**«Зійшлись, зібрались, поєднались,
Помолоділи, підросли.
Гайок, садочок розвели
Кругом хатини. І пишались,
Неначе князі. Діти грались,**

**Росли собі та виростали...
Дівчаток москалі украли,
А хлопців у москалі забрали,
А ми неначе розійшлись,
Неначе брались – не єднались.
(Т. Шевченко,
«Зійшлись зібрались поєднались...»)**

Як було зазначено в попередніх есеях, поезія заслання Тараса Шавченка, створена між 1847-1857 рр., відкривається циклом «В казематі», що був написаний під час ув'язнення у Санкт-Петербурзі. Він розпочинає так звану захальявну книжечку Орської фортеці, де поет і був засуджений на десятиліття тяжкої каторги зі строгою забороною писати й малювати. Відчуження поета від рідної землі в азіатській пустелі і заборона любити думи, так любо звані, як ніде і ніколи – «квіти мої, діти», стали Шевченкові «де факто» смертельним подарунком з боку царя Миколи I.

Молодий поет відчував, що йому готується грізний вирок, і передбачав свої муки та близький кінець отим тюремним циклом, створеним у кам'яному темному царстві неволі, «В казематі», – немовби готувався до свого переступу в по тойбіч, присвячуючи казематні вірші своїй «братії» кирило-мефодіївців («Згадайте, братія моя...») і своєму найближчому другові «Н. Костомарову», долучаючи до них сповнені безнадії сонети-роздуми про волю і долю людини та її відданість батьківщині (X. «В неволі тяжко, хоча й волі», XII. «Чи ми ще зійдемося знову?»). Так, поет радить братії жити з людьми і не забувати братолюб'є та молитви до Бога, мольби за долю «безталанної України». За друга Костомарова молиться і оцінює його відданість до матінки-України «з хреста неначе знятої». А в сонетах (X, XII) розмірковує про ціну волі людської

та незмінну волю Господню, про те, що кріпацька воля, хоч вона «на чужому полі», та легша, ніж каторга невольника. Йдеться також про можливу кончину поета, викоріненого з-між людей рідної землі, і загрозу його життю на чужині. І саме в цьому ховається незамінима любов до рідної землі України, за яку поет благає молитись Богові і любити її до самопожертвування, навіть «в остатню тяжкую минуту». Цю ж саму ідею підкреслює і алегорія «Косар», тобто смерть, що збирає у свої покоси і раба, і царя та зітне там, на чужині, «за решоткою» і поета, якого ніхто й не пом'яне без хреста та імені його. Вірш «Не гріє сонце на чужині» (1847, Орська фортеця) засуджує москалів за те, що виготовляють з чужого дерева «труни», а крихітку землі з-за Дніпра «святого» не дадуть, щоб померти «по-нашому» українцем.

Славний вірш невольника Шевченка «N.N.» («О думи мої! О славо злая!», 1847, Орська фортеця), який містить незабутні слова: «Караюсь, мучуся... але не каюсь!...», доводить стійкість поета в його відданості та незгаслій любові до рідного краю:

Люблю, як щиру, вірну дружину,
Роби, що хочеш, з темним зо мною,
Тільки не кидай в пекло з тобою...

Вищезгадані ідеї поета вписуються до сповідних, прямих чи непрямих звертань, бо вони характеризують душевні переконання невольника, що сповідається відкрито перед людьми та Богом, розповідаючи про пережиті ним події або, можливо, і останні життєві побажання у скрутні моменти існування.

Присвячуючи поему «А. О. Козачковському» своєму другу з Переяслава, Шевченко радить, щоб його син не обирав долю поета, яка загнала його самого в тяжку неволю. З цієї нагоди Шевченко задумується над власною любов'ю читати та переписувати вірші Сковороди у маленькі книжечки,

ховаючись у бур'яні коло ягнят, щоб ніхто не бачив, і подібністю до долі невольника-Шевченка, що знову ховається у бур'яни, щоб мережити свої вірші. І нова нещасна доля болить неavigойно, коли задумується про перший гріх, чи Господь не покарав його за те, що малим украв «п'ятака» від дядка, хоч здогадується, як помилився, коли перелічує в неволі своє добро і зло, переконуючись, не без іронії, що його воля п'яною «заблудила» до Миколи І. Розгублений поет оповідає другові, що Україна пишається безкраїми степами, нивами й ланами, могилами та лугами, а в пустелі бур'яни та піски, а могил не видно, мов людей немає, і тому повернення на рідну землю до доброго друга – це його надія і спонука жити, так що, боронь Боже, про смерть благодати:

Так ти й Україна
І Дніпро крутоберегий
І надія, брате,
Не дає мені Бога
О смерті благодати.

Безкрайня любов до ньеньки-України зичить поетові любові до життя, але й любові писати вірші щасливості, творчої і душевної, бо нічого кращого немає, як побути хоч годину у гостях, зізнається відкрито поет перед Богом у вірші «То так і я тепер пишу...» (1847, Орська кріпость):

А перш! Їй-Богу не брешу!
Згадаю що, чи що набачу,
То так утну, що аж заплачу.
І ніби сам перелечу
Хоч на годину на Вкраїну,
На неї гляну подивлюсь,/ .../
І, мов добро кому зроблю,
Так любо серце одпочине.

У своїх думогостюваннях Шевченко по-християнськи прощає братії за своє терпіння, бажає, щоб і вони не судили його та простили за деякі злі вчинки, хоч він намагався не гнівити їх нічим:

За те, що я тепер терплю, –
Єй-богу, братія, прощаю
І милосердому молюсь,
Щоб ви лихим чим не згадали,
Хоч я вам кривди не робив,
Та все ж таки меж вами жив,
То, може, дещо і осталось.

Значить, Шевченко не нарікає на свою гірку долю, хоч вона закинула його під тин, як колись малу дитину, а навпаки, нібито грається з правдою і безглуздя, обіцяє своїми думами «нудить світом, сподіватись» та прийти «у гості в неволю» «з-за Дніпра широкого» сюди, на Урал («А нумо знову віршувать», 1848, Орська кріпость). Вільні коротенькі молитви-звертання, як у вірші «Ой гляну я, подивлюся», стають найкращими душевними друзями і опорою поета при злеті на рідну землю:

Ой гляну я, подивлюся
На той степ, на поле;
Чи не дасть Бог милосердий
Хоть на старість волі.
Пішов би я в Україну,
Пішов би додому,
Там би мене привітали,
Зраділи б старому;
Там би я спочив хоч мало,
Молившись Богу...

У постійній любові і розмові з Богом та ненькою-Україною поет розважає свою тугу мольбами і навіть народними піснями-жартами («Та не дай Господи, нікому...»):

Та не дай, Господи, нікому,
Як мені тепер, старому,
У неволі пропадати,
Марне літа коротати.

Ой піду я степом-лугом
Та розкажу свою тугу.
Не йди, кажуть, з цієї хати,
Не пускають погуляти.

Вище наведений вірш належить до ідносно світлого косаральського періоду шевченківського заслання (1848-1849), коли поет провів майже два роки в науково-описовій експедиції з Олексієм Бутаковим, змальовуючи як художник краєвиди Аральського моря та острова. Тут він почувався ніби вільним, хоч денна спека на палубі корабля була, може, гіршою, ніж солдатська муштра, як зізнається з болем у душі поет, що оступили, «мов за подушне», «нудьга і осінь, Боже милий,/ де ж заховатися мені?». І хоч порятунок теж залежав від віршування, з жартом нотує Шевченко, щоб печаль «не перлася, як той москаль,/ в самотню душу» («Мов за подушне оступили...», 1848, Косарал). Все ж таки у цій пекельній атмосфері, що висмоктувала чимало фізичних і душевних сил, поет працював, даруючи нам, як у вірші «І небо невмите...» (1848), такі шедеври:

І небо невмите і заспані хвилі;
І понад берегом геть-геть,
Неначе п'яний, очерет
Без вітру гнеться. Боже милий!
Чи довго буде ще мені
В оцій незамкнутій тюрмі,
Понад оцим нікчемним морем
Нудити світом?..

Вірш «Заросли шляхи тернами» (1849, Косарал) метафорично свідчить, що косаральська неволя набирає апогею безкраїм терпінням спеки й нудьги і майже втратою надії, що витримає місцеві випробовування. Поет не знає, чи пощастить ще вернутись на рідну землю України, і тому звертається молитвою-сповіддю до Бога з благанням допомогти дожити і побачити Україну, щоб не довелось йому самому читати свої думи на чужині, коли його життя не вистачить:

Заросли шляхи тернами
На тую країну,
Мабуть, я її навіки,
Навіки покинув.
Мабуть, мені не вернутись
Ніколи додому?
Мабуть, мені доведеться
Читати самому
Оці думи? Боже милий!
Тяжко мені жити!

Благальна молитва поета глибокодушевна і щира до краю, бо Господь – єдина надія і пристанище. Він єдиний може врятувати життя невольника, його думи, щоб вони дійшли до його народу, бо існування його і талант треба з народом ділити, коли серце й душа так вимагають, – зізнається смиренно поет, що був позбавлений молодості долі:

Маю серце широкє –
Ні з ким поділити!
Не дав єси мені долі,
Молодої долі!
Не давав єси ніколи.
Ніколи! ніколи!
Не дав серця молодого
З тим серцем дівочим

Поєднати! – Минулися
Мої дні і ночі
Без радості, молодії!
Так собі минули
На чужині. Не найшлося
З ким серцем ділитись,
А тепер не маю навіть
З ким поговорити!..
Тяжко мені, Боже милий,
Носити самому
Оці думи. І не ділить
Ні з ким, і нікому
Не сказать святого слова,
І душу убогу
Не радовать, і не корить
Чоловіка злого,
І умерти!.. О Господи!
Дай мені хоч глянуть
На народ отой убитий,
На тую Україну!

Водночас зазначимо, що молитва поета-сповідальника набирає і форму плачу та болючої скарги на свою власну долю сироти й кріпака, що позбувся в неволі і молодій долі «поділити» своє «серце широкє» з «молодою долею» дівчини, щоб серця «поєднати» в сім'ю разом зі всіма рівними людьми, бо життя минуло на чужині «без радості» і співбесіди з милою душею, щоб «Не сказать святого слова/ І душу убогу/ Не радовать і не корить/ Чоловіка злого/ І умерти!.. О Господи!». У розпачі серце й душа поета благають Господа, щоб не вмерти, не поспівдавши «святим словом» «душу убогу», і тоді виливають нестримною сповіддю незгасний біль свого серця, що правду говорить про життєву тяготу та насилля

лукавих, з надією на єдину допомогу убогим та нужденним, як свідчить «Псалом 72» Давида для Соломона: «12. Він бо спасе вбогого, що кличе, і бідного, і того, що допомоги не має 13. Над бідним Він змилюється і над нужденним, і урятує душі бідних 14. Він викупить їхні душі від гнєту й насилля, і дорога буде їхня кров в очах у Нього» (72:12-14). Для своєї «молодої» власної недолі викорінений з рідної землі поет благає ще змилювання, щоб «поглянути» до смерті «на народ отой убитий,/ на тую Україну!», де живуть осквернені його побратими, яких жаль, як самого себе.

Майже з передсмертного вірша-роздуму «Зійшлись, побрались, поєднались...» (5 грудня 1860, Санкт-Петербург) довідуємося від хворого після десятирічної каторги Шевченка про долю-недолю його побратимів, бо молодь «убитої» кріпацької України була щасливою, поки ростила своїх діточок гнобителям-москалям на користь:

Зійшлись, побрались, поєднались,
Помолоділи, підросли.
Гайок, садочок розвели,
Кругом хатини. І пишались,
Неначе князі. Діти грались,
Росли собі та виростали...
Дівчаток москалі украли,
А хлопців в москалі забрали,
А ми неначе розійшлись,
Неначе брались – не єднались.

Так з болем у душі зумів геніальний поет в десятих рядках переказати Господом благословленне «князівське» життя молоді, яка тяжко ростила своїх дітей, щоб через християнське насильство братських сусідів вкінці бути притоптаними, немов би їхніх сімей і не було. Це була ж драма і трагедія українського народу тоді. А сьогодні побоювання Шевченка знову

справдилась. «Братська» війна на Сході України забирає життя невинних людей, руйнує їхні душі, житла. Заради чого? Єдності й любові з старшим братом?

Актуальність Шевченка та його любов до Бога, свого ближнього, його любов до рідного краю залишаються й через майже дві сотні років неперевершеними, і тому враження цінителів українського генія, що ми на вічному шляху до Шевченка, справджуються, бо, безумовно, всі дороги пульсують з його невичерпних і глибоких джерел мудрості святого слова, науки й краси, матеріальних і духовних валентностей не лише для українців, а й для всіх народів світу.

**«КОБЗАР» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 1840 Р.
ТА ВІЧНО МОЛОДІ ДУМИ-ПРИСЯГИ
УКРАЇНСЬКОГО ГЕНІЯ
(180-річчю першої книжки поета присвячується)**

Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас—
Де ж мені вас діти?..
В Україну ідіть, діти!
В нашу Україну,
Попідтинню, сиротами,
А ятут загину.
Там знайдете щире серце
І слово ласкаве,
Там знайдете щиру правду,
А ще, може, й славу...

Привітай же, моя ненько!
Моя Україно!
Моїх дітокнерозумних,
Як свою дитину.

З нагоди 200-ліття Різдва Христового та 160-ліття першого видання «Кобзаря» Тараса Шевченка за фінансової підтримки Рівненської міської ради здійснилося перевидання у факсимільній формі унікального безцензурного примірника 1840 року, що зберігається у науковій бібліотеці Санкт-Петербурзького університету. Тут же поданий текст першого «Коб-

заря» 1840 р. за сучасним академічним виданням. Унікальний «Кобзар» містить дві післямови: «Кобзар» Тараса Шевченка 1840 року: Біографія книжки» доктора філологічних наук Василя Бородіна та «Шевченкові думи про Україну: літературна традиція, національна ідея» кандидата філологічних наук Петра Лобаса.

Оцей надзвичайний «Кобзар»-скарб пощастило мені пристарати у моїх подорожах в Україну. Тому я вирішив поділитися своєю безмежною радістю з нашими читачами у цей великий ювілейний рік – 180-річчя від часу його виходу. Це сталося через два роки після звільнення Шевченка з кріпацтва і після двох років його студій в Академії мистецтв.

Перша книжка Тараса Шевченка містила всього вісім творів: «Думи мої думи мої», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка», «До Основ'яненка», «Іван Підкова» і «Тарасова ніч». Вона одразу припала до душі читачів своїми щирими почуттями, роздумами про долю українського народу та матері України. Свої думи-квіти, думи-діти поет посилає на землю обездолених людей-сиріт, туди, де живе щиросердечний народ із «словом ласкавим», у країну правдолюбства зі славною та незабutoю історією:

Там знайдете щире серце
І слово ласкаве,
Там знайдете щиру правду,
А ще, може, й славу...

Привітай же, моя ненько!
Моя Україно!
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину.

Перша книжка Шевченка з чудовою символічною назвою «Кобзар» спрямовує увагу нанародного співця, лірника, на

«сліпі небораки», як гомерівські аеди, що несли у світ Боже слово та людську правду про минуле й сучасне свого народу. Тим більше, що вона відкривалася у столиці Росії українським духовним маніфестом-присягою «Думи мої, думи мої». Тобто віщим словом колишнього кріпака, що став вільним, талановитим поетом, художником і співцем незабутої нещасної долі своїх земляків, що колись були вільними і славними козаками: «Нехай душі козацькі/ В Україні витають –/ .../ Як та воля, що минулась,/ Дніпр широкий – море,/ Степ і степ, ревуть пороги,/ І могили – гори». Безкраї землі України з широким Дніпром та бекраєми степами й морем заплатили великими жертвами за волю:

Там родилась, гарцювала
Козацькая воля;
Там шляхтою, татарами
Засівала поле,
Засівала трупом поле,
Поки не остило...
Лягла спочить... А тим часом
Виросла могила,
А над нею орел чорний
Сторожем літає,
І про неї добрим людям
Кобзарі співають,
Все співають, як діялось,
Сліпі небораки,
Бо дотепні...А я...А я
Тільки вмію плакати.

Зображення запеклої боротьби козацтва проти сусідніх народів-завойовників – поляків і татарів – народжується з несподіваних всеохоплюючих метафор («Козацькая воля;/ Там шляхтою, татарами/ Засівала поле,/ Засівала трупом поле»),

гіперболічних уособлень («Ревуть пороги»), антиномічних ототожнень («І могили-гори»), розбурханої природи та мужніх борців, про яких кобзарі співають, щоб люди пам'ятали «засіяні» жертви і ніколи їх не забували. Поет цьому болю-страхиттю не знаходить відповідних слів і, як син свого народу, переживає всі ці нещастя та проливає сльози за рідну землю, яку носить на чужині у своїй душі і покривається незгасною «журбою», що породжує оці «думи...»-сповіді, присяги перед Богом, своїм народом та ненькою Україною, надіючись що вона привітає його душевну щирість: **«Привітай же, моя ненько!/
Моя Україно!/
Моїх діток нерозумних,/
Як свою дитину»**. Тому що «думи-діти» з турботливістю летять з далекої чужини журливою піснею, щоб кобзарі могилами співали і несли до Бога невгамовну журбу неньки України, як свідчить поема «Перебендя», що уособлює самого Шевченка, сироту з-під тину, якого від появи на світ його першої книжки названо Кобзарем за виняткову художню майстерність і ліричну меланхолійну чутливість:

Перебендя старий сліпий –
Хто його не знає?
Він усюди вештається
Та на кобзі грає,
А хто грає, того знають
І дякують люде;
Він їм тугу розганяє,
Хоть сам світом нудить.
Попідтинню сіромаха
І днює й ночує;
Нема йому в світі хати;
Недоля жартує
Над старою головою,
А йому байдуже!

Сяде собі, заспіває:
«Ой не шуми луже!»
Заспіває та й згадає,
Що він сиротина,
Пожуриться, посумує
Сидячи під тином.

Народні та історичні пісні про життєдайну природу, потіху і сум, лиху долю народу та все славне минуле, жертви та воскресіння, що відгукуються в його душі, линуть з його уст до неба та уст народу:

Про тополю лиху долю,
А потім – *У гаю*;
На базарі – про *Лазаря*,
Або, щоб те знали,
Тяжко-важко заспіває,
Як Січ руйнували.
Отакий-то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває, засміється,
А на сльози зверне.

У цьому діалозі неба і народу ніби вчувається допомога природних сил: «Вітер віє-повіває,/ По полю гуляє./ На могилі кобзар сидить/ Та на кобзі грає./ Кругом його степ, як море/ Широке, синіє:/ За могилою могила,/ А там – тільки мріє». І, певне, кобзар в степу на могилі мріє про таїнства землі та неба, питає сонце, море і гори, щоб все знати і понести до Бога:

Старий заховавсь
В степуна могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люде не чули, бо то Боже слово,
То серце по волі з Богом розмовля,

То серце щебече Господню славу,
А думка край світа на хмарі гуля.

Кобзар – месник народу і землі має спроможність словом-пісню і молитвою нести й приносити вісті до і від Бога, літати думками безмежними просторами Всесвіту («А думка край світа на хмарі гуля»), тому що він живе по волі Божій поміж могилами – свідками старовини і слави народної. Крім того, могили визначають зв'язок між світами – земним і небесним, тобто людським і потойбічним. Бо кобзареве «серце по волі з Богом розмовля,/ .../ щебече Господню славу» і несе «Боже слово», слово світла і правди до свого народу.

Оця легендарна поезія про Перебендю-кобзаря у світовому значенні книжечці «Кобзар» Тараса Шевченка 1840 р. була присвячена Євгенові Гребінці, великому другові поета, названому батькові, який оцінив талант майбутнього генія ще до деб'юту. Ним найбільше піклувався заслужений письменник, щоб представити його світові, як і чернігівський землевласник Петро Мартос, друкуючи на свої кошти у приватному видавництві Петербурга Е. Фішера цю феноменальну книжку, що сталося у квітні 1840 р. тиражем 1000 примірників (18 квітня вийшов лише сигнальний примірник!). У свою чергу Є. Гребінка припізнівся з альманахом «Ластівка» (мав вірші поета з 1838 р.) і друкує їх у 1841 р: «Вітре буйний», «Причинна», «На вічну пам'ять Котляревському», «Тече вода в синє море» та главу з «Гайдамаків» (а окремою книжкою – у грудні 1841 р.).

Поема «Катерина» присвячена поетові В. А. Жуковському на пам'ять про історичну дату – викуп Тараса Шевченка з кріпацтва на 22 квітня 1838 р. художником К. П. Брюлловим, який з 25 квітня приведе уже вільного поета до Академії мистецтв.

Поемою «Катерина» автор звертає увагу на тему трагічної долі українських дівчат-покриток, що покохались з москалями, які їх покидали на сором і зневагу родичів та людей,

котрі відцуралися їх через морально-християнські звичаї, позбавляючи притулку та рятівного виходу. Драматично напружений сюжет твору має трагічний фінал. Закохана Катерина народжує у гріху, її відцуралися батьки. З дитиною-безбатченком – людським посміховищем, вигнана з рідного дому, вона дорогою у Московщину зустрічає свого коханого Івана-офіцера. Але той покидає її з дитиною зимою, а зведена дівчина лишає людям серед шляху своє дитя сиротою та покінчує життя самогубством. Через таку трагедію поет застерігає невинних дівчат не кохатись з чужинцями: «Кохайтесь чорнобриві/ та не з москалями,/ Бо москалі – чужі люди,/ Роблять лихо з вами». Самотня Катерина, «як тополя в полі», покинута батьками і людьми, запитується в долі: «Де ж ті люди, де ж ті добрі,/ Що серце збиралось/ З ними жити, їх любити?/ Пропали, пропали!»! Такий задум у Шевченка дає невмирущу пісню-шедевр:

Єсть на світі доля
А хто її знає?
Єсть на світі воля
А хто її має?
Єсть люди на світі –
Здається, панують,
Сріблом-злотом сяють,
А долі не знають –
Ні долі, ні волі!

Парадоксально,упродовж життя, каже Шевченко, всі сумують за долею! На це колишній кріпак сам дає відповідь: «Затоплю недолю/ Дрібними сльозами,/ Затопчу неволю/ Босими ногами!»! Соціальне беззаконня духовно вигідніше скривдженням боголюбам, бо мукою й сльозами очищаємо душу за святими законами, зберігаєм Божу долю і волю, щасливість, спасіння (Пс.1).

На цю ж тему за народними образами й мотивами написано й добре відому баладу «Тополя», яка ставить питання дівочої долі, яку не привернути зіллям ворожок, як це пробує зробити дівчина, що жде милого-козака. Коли мати силує її іти заміж за старого багатія, вона випиває зілля ворожки і стає тополею. В народі тополею ідентифікують з лихом, адже й Перебендя співав «про тополею, лиху долю». Цей мотив фольклористи пояснюють знаком людської самотності, позаяк гарне струнке дерево-символ стоїть з давен самотнім край доріг або на полі, даючи затишок козакам, чумакам і мандрівникам. Це символ нещасливої долі дівчини, яка не може дочекатися своєї пари. Іншими символами служили: калина – символ щирої любові закоханих, верба – вірних невісток, барвінок – подружнього щастя, лілії – краси й чистоти людської душі тощо.

Існує ще інтимна лірика сиріт обездолених, як звертає увагу четвертий вірш-роздум «Думка» (Нащо мені чорні брови) про дівчину-сироту, як свідчить її нещасна доля, хоч вона – красуня тратить молоді літа, плаче і в'яне серцем у зрадливій любові, та почувається чужою між людьми, з якими ні говорити, ні порадитись, ні розпитати, ні розказати біль серця і душі:

Чого серце хоче,
Чого серце, мов голубка,
День і ніч воркує,,
Ніхто його не питає,
Не знає, не чує,
Нехай плаче сиротина,
Нехай літа тратить...
Плачте серце, плачте очі,
Поки не заснули,
Голосніше, жалібніше,
Щоб вітри почули...

Коли серце, «мов пташка у клітці», тужить, воно не має волі, не має і долі, не має щастя й спокою; хіба плач і плач, який вітри понесуть «за синєє море» милому «чорнявому, зрадливому/ На лютеє горе». Мабуть, не для помсти, а для згадки про велике кохання і невігойний біль серця вірної у любові красуні-чорнобривки з карими очима. Тільки християнський варіант справжньої любові може переконати, що несповнену любов рятується тією ж силою вірної любові, бо винуватців розбитих сердець і життя чекає великий гріх перед Богом.

Помічаємо у першому «Кобзарі» стиль великого «Кобзаря»: простоту і складність одночасно, неперевершену індивідуальну манеру великого романтика, неперевершену вірність присязі неньці Україні, своєму народові, тонку чутливість до серця людського, рідної історії і нескінченних жертв, любові до Бога та ближнього тощо. Недаремно видатний шевченкознавець, дослідник першого «Кобзаря» В. А. Бородін зауважує, що Шевченко «швидко завоював читача, подібно, як Байрон, що наступного дня прокинувся знаменитим. А сам Петро Корсаков, росіянин, що дав дозвіл друкувати нецензурований «Кобзар», під криптонімом «П. К.» у журналі «Маяк» написав: «У стихах Шевченка много огня, живого чувства, глубокого, везде дышит в нем горячая любовь к родине. Вообще... талант неподдельный». Звернімо увагу і на спогад О. С. Афанасьєва-Чужбинського: «Поява «Кобзаря» миттю розвіяла апатію і викликала любов до рідного слова». Ці факти від першої появи «Кобзаря» вказали на чародійну й геніальну силу слова Тараса Шевченка, поетичну красу української солов'їної мови.

У «Кобзарі» 1840 р. фіксуємо перші улюблені теми Шевченка: 1. Думи сповіді і присяги за долю України, місія кобзарів-поводирів свого народу («Думи мої думи мої», «Перебендя»); 2. Нерозділене кохання і трагічна доля дівчат-покриток,

життєва драма покинутих дівчат і сиріт» («Катерина», «Тополя» і «Думка»); 3. Возвеличення боротьби українського народу в часи Гетьманщини за волю та незалежність козацької Батьківщини – славної України («До Основ'яненка», «Іван Підкова» і «Тарасова ніч»). Якщо перша тема визначає небесні й земні координати світів, від яких залежить існування і доля людини на землі, її гармонійна інтеграція в навколишнє середовище та небесний простір на підставі Божих Законів і Святого Євангелія, то друга тема концентрується на духовній осі любові, справжній «*axis mundi*» життя людини, що неможливе без світла любові, як навчає Спаситель Ісус Христос (Євангеліст Йоан, 1:9-10) та Апостол Павло, що «любов понад усе»: «8. Не майте жодних боргів, ні у кого, крім боргу взаємної любові, бо той, хто любить другого, виконав закон. 9. Бо заповіді: «Не вбивай», «Не кради», «Не пожадай» і всякі інші заповіді містяться у цьому слові: «Люби свого ближнього, як себе самого». 10. Любов ближньому зла не чинить. Любов, отже, – виконання закону» (І До римлян 13:8-10). Треба підкреслити, що Святе Письмо навчає людину істинної любові, від якої залежить взаємозв'язок між небом і землею, залежить інтеграція людини з навколишнім середовищем та щиросердечний взаємозв'язок між людьми. Наприклад, кохання у суспільстві, яке має на увазі поет у розвитку жіночої долі, несповненою любов'ю пояснюється якраз відсутністю істинної любові між коханими, а винуватцями бувають люди, москалі і навіть родичі («Катерина»), через яких трагедія матері з дитиною-безбатченком стає невідхильною, а драми гіркого усамітнення-лиха через неповернення з війни козака («Тополя») та самотність красуні-сирітки, яка втратила молодість через зрадливу поведінку парубка, також призводять до невиліковного болю, що завдається класовою зневагою, байдужістю, нехтуванням морально-етичних прин-

ципів і поведінкою таки ж самої людини. Жаль, коли люди не відчують «боргу взаємної любові» та впадають у гріхи «на лютеє горе», як свідчить «Думка» поета, що бажає своїм землякам святих знань, попереджуючи тяжку гріховність молоді за неповагу Божого Закону.

Історіософська тема Шевченка роз починається творами «До Основ'яненка» (1839), «Іван Підкова» (1839) і «Тарасова ніч» (1838). Це стало доказом відваги вільного поета, який не задовільнився власною долею, бо душа його не мала спокою через гірке кріпацьке становище свого краю і рідного народу, правами якого нехтувала царська Росія, її зухвала політика щодо української мови. Цими творами поет відкривав людам імперії і, зокрема, своїм землякам історію Гетьманщини, часи козаччини і славних ватажків-отаманів, які віддали своє життя за волю колись мужнього народу. Всі твори-шедеври вперше засвідчили мистецьку довершеність поезії Шевченка та самобутність української мови, що нічим не поступалася російській та іншим європейським мовам. Окрім цього, звертає увагу дослідник НАН України Володимир Мовчанюк, вищезгадані твори «формують основи історіософської думки Шевченка, а образ України устійнює як поняття Батьківщини – державницьку ідею України» (див.: Вісник Львівського Університету, 2009, вип. 48, с.144-152).

На ідею етноісторичного поняття образу України та міфу України звертала увагу і румунська дослідниця Магдаліна Ласло-Куцюк у праці «Творчість Шевченка на тлі його доби» (Бухарест, 2002). Тому посланням своєму названому літературному батькові «До Основ'яненка» Шевченко мотивує перед читачами потребу знань із власної історії свого славного минулого, про яке запитує ліричний герой голосом «очеретів» у Дніпра: «Де-то наші діти ділись...?», де ділася Січ та її «верховоди»? Але даремно, бо навіть дружня колись природа сумує

і відповіді не дає. Степ козацький, вкритий могилами також сумує, а вітер мовчить і не дає відповіді на питання, тільки море, яке поховало трупи ворогів і витязів козацьких, заперечує:

Не вернуться сподівані,
Не вернеться воля.
Не вернуться запорожці,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани!
Обідрана сиротою
Понад Дніпром плаче;
Тяжко-важко сиротині,
А ніхто не бачить...

Осиротіла Україна, пропала гетьманська слава, і воля, і гонор «червоних жупанів», відзнаки-символи колишньої величчя козацької, яка ніколи не помре, бо історична слава народу живе і житиме в піснях та легендах, у пам'яті народній:

Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось у світі,
Чия правда, чия кривда
І чії ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!

Отже, якраз оцю славу свого краю його земляки повинні знати, щоб не забувалась, бо в минулому в Україні «родилась, гарцювала/ Козацькая воля», і правда, і доля, і велич, і слава («Думи мої думи мої»), «Слава України!», що світом лунає: «А голосна та правдива,/ Як Господа слово» («До Основ'яненка»). Саме вона стає наріжним каменем минулого, сучасного і

майбутнього нашого краю, навчає Шевченко свій народ, але боїться, самоіронізуючись, що йому молодому, «без кебети» та «голоску», не довірятимуть і тоді просить свого батька звернутись святою правдою до народу:

... А ти, батьку,/ .../
Тебе люде поважають,
Добрий голос маєш;
Співай же їм, мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили,
Про старину, про те диво,
Що було, минуло...
Утни, батьку, щоб нехотя
На весь світ почули,
Що діялось Україні,
За що погибала,
За що слава козацькая
На всім світі стала!

Тільки сталість правди в усьому світі ошчасливить до сліз душу молодого поета-кобзаря, що вперше розбудовує образ історичної України, милої Батьківщини.

Поєми «Іван Підкова» і «Тарасова ніч», що увійшли до першого «Кобзаря», також визначають велич історичного минулого України і почуття любові поета до своїх предків та їхніх незабутніх героїв. Романтик Тарас Шевченко використовує народні джерела про легендарних героїв Івана Підкову і Тараса Трясила, а також, очевидно, літературні твори тогочасних романтиків Миколи Маркевича та Амвросія Метлинського. Народні герої поем – справжні герої, романтично піднесені. Вони мужньо зносять усі перепони в боротьбі за волю свого козацького краю проти турків, ординців, москалів і ляхів.

Поема «Іван Підкова», присвячена художнику В. П. Штернбергу, побудована на антитезі і відкривається першою частиною, медитативною, персонажем символом старини – історичним духом «дідівщини», що сакральними могилами про козацькі жертви турбується: «Свідок слави дідівської/ З вітром розмовляє,/ А внук косу несе в росу,/ За ними співає». Вітри людського духу і внуки несуть славу старовини сліпими кобзарями та піснями внуків, що навчалися у них при косі невмирущої слави. Анафора відкриває медитативну частину мужності колишньої України і завершує її:

Було колись – в Україні
Ревіли гармати;
Було колись –запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю;
Минулося – осталися
Могили на полі.

Минулому часу колишньої величі, добробуту, слави і волі протиставляється гірка сучасність часів Шевченка, характерна падінням у лихо і загальний неспокій. Репетицією – «Було колись – в Україні/ Лихо танцювало,/ Журба в шинку медгорілку/ Поставцем кружала./ Було колись добре жити/ На тій Україні...» – молодий кобзар говорить, що було лихо і тоді доводилося «танцювати» з ворогами на полі бою, але було й часу «мед-горілку» споживати, хліб виробляти і «добре жити/ На тій Україні...», де козаки «панували», славу і волю «добували». Так, Іван Підкова походженням з Молдови, де був навіть господарем між 1577 – 1578 рр, у молодших літах служив вірно своєю легендарною силою козацтву України, як непоборний отаман у визвольній боротьбі Козаччини проти турків і татарів. Поет другою частиною поеми переконує, що

запорожці любили свого ватажка, сідали у свої байдаки і лю- тим запіненим морем жартом-гульбою на чолі з отаманом діставались туди, де треба воювати, і навіть у Цареград до султана: «Поглядає сюди-туди –/ Де-то будь роботи?/ Закру- тивши чорні уси,/ За ухо чуприну,/ Підняв шапку – човни стали./ «Нехай ворог гине!/ Не в Синопу, отамани,/ Панове молодці,/ А у Царград до султана,/ Поїдемо в гості!». Значить, Іван Підкова, як і знаменитий князь Київської Русі Святослав, наводив страх на ворогів словами: «Іду на Вас!» і, мабуть, так заявляв ворогам Іван Підкова, що «їдемо в гості!». Бо ж марно пізніше султан послав до Дунаю сотисячне військо проти Івана Підкови, щоб поставити назад на трон Петра Кульгавого. Однак тільки через зраду витязь пішов просити у поляків допомоги, а вони його публічно стратили у Львові, щоб заслужити у турків прихильності. Портрет ге- роя у Шевченка складний, в стилі історичного пафосу, хоч і лаконічно ним змальований словом і пензлем: «Запінілись хвилі/ Кругом хвилі, як ті гори,/ Ні землі, ні неба».

Поемою «Тарасова ніч»(присвята П. І. Мартосу – спонсору «Кобзаря») Шевченко представляє народного героя гетьма- ном нереєстрових козаків Тараса Федоровича, так званого Трясила, що очолював селянсько-козацьке повстання 1630 ро- ку проти Брестської унії (1596) та шляхетсько-католицької Польщі, яка за допомогою Ватикану хотіла, щоб православні церкви України та Білорусії були підпорядковані її католиць- кій церкві та загарбницьким феодалам, які дико знущалися над українським народом. Антитезою з самого початку по- еми – експозицією та зав'язкою – поет відокремлює два світи тієї ж величі минулого та занепаду сучасного голосом кобза- ря, що на розпутті грає та приспівує громаді і молоді:

Кругом хлопці та дівчата –
Як мак процвітає.

Грає кобзар, приспівує,
Вимовля словами,
Як москалі, орда, ляхи
Бились з козаками,

...І «була колись Гетьманщина,/ Та вже не вернеться».
Процвітання Гетьманщини, громади та щасливої і здорової
молоді, що як «маки» в полі, тих сонячних часів протистав-
ляється анафорою «Була колись.../ Та вже не вернеться», не
вернеться козацтво, винищене братом во хресті – російським
царатом та сусідніми ляхами, що, як ті чорні хмари, новим
католицьким ярмом гнітили Україну та її віру православну:

Зажурилась Україна –
Така її доля!
Зажурилась, заплакала,
Як мала дитина.
Ніхто її не рятує...
Козачество гине,
Гине слава лицарська,
Немає де дітись,
Виростають нехрещені
Козацькі діти.
Кохаються невінчані,
Без попа ховають,
Запродана жидам церков,
В церков не пускають!

У зав'язці зображуються картини жакливої дійсності в без-
помічній і заплаканій Україні. «Як мала дитина», вона викли-
кає глибоке співчуття і водночас спричинює обурення проти
чужих церковних злочинців, що пригнічують православних
віруючих. Національний гнів пробудив бурхливу реакцію се-
лян і козаків, що піднімаються повстанням проти духовних
гнобителів на чолі з Наливайком, Павлюгою і Тарасом Тря-

силом. Якщо перші два отамани внаслідок зради були підступно страчені шляхтою, то Трясило, «орел сизий», героїчно веде повсталих до переможного кінця. У розв'язці нічна пісня козаків нагадує ляхам-шляхтичам про славу козацьку: «Вже не три дні, не три ночі/ Б'ється наш Трясило./ Од Лимана до Трубайла/ Трупом поле вкрилось». Шляхтич Конецпольський збирає ще більші сили, але «ніч-мати» – разом з Трясилом: «А козаки, як та хмара,/ Ляхів обступили./ Як став місяць серед неба,/ Ревнули гармати,/ Прокинулись ляшки-панки –/ Нікуди втікати!/ Прокинулись ляшки-панки,/ Та не повставали,/ Встало сонце – ляшки-панки/ Покотом лежали». Майстерність у зображенні масових сцен битв у молодого Шевченка стає надзвичайною, а герой/ герої-козаки творять свої подвиги на полі, аж Альта-ріка від крові «червоною гадиною» стала, а «круки і... гайворони» почали «ляшеньків їсти» і «очі» їх виймати. А переможці складають щире подяку Творцеві, який перетворив їхню ганьбу і жертви народні на славу перемоги:

Зібралось козацество
Богу помолитись/ .../
Заспівали козаченьки
Пісню тії ночі,
Тії ночі кровавої,
Що славою стала.

В епілозі героїчної поеми Шевченко акцентує на емоційному стані представників різних верств народу: згадуючи колишню славу, козак «заплаче», кобзареві з суму «руки не грають», а «хлопці і дівчата/ Слізеньки втирають». Журбу можна пригасити тільки піснею, веселістю, танцями, жартами в шинку, гармонійним життям.

Тільки вісім творів містилося у першому «Кобзарі» Тараса Шевченка, а скільки життя в ньому, подій, фактів і головне – різних характерів: простих людей, селян і козаків, а скільки

гіркої долі і нещасть, життєвих драм жінок-покриток, одиноких дівчат і сиріт, а скільки крові невинної пролито... Ніхто того й не злічить, хіба що сам Господь. Про красу і силу поетичного слова молодого автора влучно висловився І. Франко: «*Ся маленька книжечка відкрила[...] новий світ поезії*», «*заяснила невідомою досі в українському письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову*». А про теплоту і мову Шевченкової душі оригінально сказав Г. Квітка-Основ'яненко: «*А починаю з почину, що Вася кріпко полюбив, знайшовши таке м'якесеньке серденько і душу чисту, мов хрусталь... Бодай Ви мене не злюбили, коли брешу... Ваші думки кріпко лягають на мою душу*».

Прижиттєві видання «Кобзаря» (1840, 1844, 1860 і 1861) сприяли появі перших 43-ох віршів гарячої любові поета до неньки України та її рідного й милого слова, за які був розп'ятий великий захисник волі і рівноправ'я між людьми.

Тарас Шевченко з любові до своїх земляків і рідного слова, з любові до Бога та України черпав фізичні і душевні сили, тому ніколи не падав духом. Хоч мав мученицьке життя, він ще з дитинства постійно молився за кращу долю свого народу, якому подарував свій «Кобзар», опромінений Святим Письмом, постійними молитовними звертаннями до Бога (у «Кобзарі» 1840 р. їх 24!), переспівами «Давидових псалмів» (1845). Він твердо вірив, що тільки з відданості Божим Законам настане довгожданна доля:

Господь не забуде,
Воцариться в дому тихім,
В сім'ї тій великій,
І пошле їм добру долю
Од віка до вікаю (переспів Пс. 132).

ЗМІСТ

“Святої правди голос новий...”:

Кілька думок про шевченкіану Івана Кідещука 5

РОЗДІЛ І

МОЛИТВИ СЛАВИ І ПРАГНЕННЯ БОЖОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ЗЕМЛІ

1. «Молюсь тобі, Боже милий...» – молитва-подяка
за пересилення горя в Україні. 19
2. «О Боже мій милий...» – молитва-гімн із поеми
«Гайдамаки» (1841), або Потіха й ламентация про
долю-недолю, волю-неволю і цілющу красу світу. 27
3. «О милий Боже України!» – молитва-благання
із поеми «Гамалія» (1842), або Всенародна ламентация
поневолених козаків за волю і гідність людини. 34
4. «О святая! Святая родина моя!» – молитва за вітчизну,
порятунок землі та чистоту душі. 41
- 5.1 «Небесний Царю! Суд Твій все...» – перша молитва-скарга
за євангеліє правди, за славу Божу, за кращу долю та волю
народу (із поеми «Єретик», 1845) 48
- 5.2 «Боже! Боже!/ Великая сило!» – друга молитва-скарга
за покірних людей, за помилування і спасіння
(із поеми «Єретик») 54

5.3. Третя і остання молитва Яна Гуса «О Господи милосердий...» – прощальна молитва жертводавця (Із поеми «Єретик»)	59
---	----

РОЗДІЛ II

ПСАЛТИРНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

ЦИКЛ «ДАВИДОВІ ПСАЛМИ» (1845)

Псалом 1:	
«Блаженний муж на лукаву/ не вступає раду/.../, а в законі господньому/ серце його й воля/ навчається...»	67
Псалом 12:	
«Чи Ти мене, Боже милий...» – благальний за порятунком Божим	74
Псалом 43:	
«Боже, нашими ушима...» – молитва прославлення Бога та благання про прозріння народу у збереженні віри, держави і святинь	81
Псалом 52:	
«Пребезумний в серці скаже, що Бога немає...»	90
Псалом 53:	
«Боже, спаси, суди мене...», або Молитва «благання і подяки».	96
Псалом 81:	
«Меж царями-судіями...» – переспів про «долю несправедливих суддів»	104
Псалом 93:	
«Господь Бог лихих карає...», бо зухвалість – непростима	111

Псалом 132:

«Чи є що краще, лучче в світі...», або Братню любов
між благими людьми і Господь любить. 120

Псалом 136:

«На ріках круг Вавилона...», або смуток,
плач і туга за рідним краєм 128

Псалом 149:

«Псалом новий Господеві...» – тріумфальний гімн
прославлення Бога за волю і духовне очищення. 137

РОЗДІЛ III

МОЛИТВИ- СКАРГИ ТУГИ Й ПЛАЧУ ЗА ГЕТЬМАНЩИНУ І СКОРБНИЙ НАРОД НЕНЬКИ УКРАЇНИ

1. «Боже мій, з тобою!/ Мій краю прекрасний...» –
присяжна молитва, скарга туги і плачу козаків
за Гетьманщиною (за поезією «Іржавець») 147

2. «Які ж мене, мій Боже милий,/
Діла осудять на землі?» –
молитва-скарга за долю невольників
та сиріт України 155

3. «Боже милий,/ Де ж заховатися мені?» –
молитва-сповідь каторжника-поета
й маляра Шевченка. 161

4.«Дай дожити, подивитись,/ О Боже мій милий!» –
молитва-присяга господеві та неньці Україні 166

5. «Благословенная в женах/ Святая праведная Мати...» –
благальна молитва до Божої Матері за «Святеє слово/
Святої правди» («Неофіти»). 176

6. «Все упованіє моє/ На Тебе, мій пресвітлий раю...» –
«Ти охорона дівам, Богородице Діво, та й для всіх тих,
що до Тебе вдаються» (Ікос 10). 184
7. «Молитва» – триптих Тараса Шевченка:
рівноправіє, єдинодуміє і братолубіє. 192

РОЗДІЛ IV

ШЕВЧЕНКО ТА ЙОГО ДУМИ-РОЗДУМИ НА ТЛІ МОЛИТОВ І ПСАЛМІВ

1. Роздуми про долю, життя і гідність людини:
Лицем в лице вірші «Колись дурною головою...» (1859)
та «Минають дні, минають ночі...» (1845). 207
2. Тільки життям у тверезості й молитовності до Бога
йдемо дорогою спасіння:
Лицем в лице вірші «Росли укупочці, зросли» (1860)
і «Чи ми ще зійдемося знову?» (1847). 216
3. Інтернаціоналізм молитовності Шевченка
за тихе життя рідного дому і цілого світу:
Лицем у лице вірші «І досі сниться під горою» (1850)
та « Мій Боже милий, знову лихо!..» (1853/ 1859) 223
4. Шевченко про козацькі заповіді:
При молитві згадуй жертви за волю України-Гетьманщини:
Проща і жах дум та розповідей алегоричних поезій
«Сон» («Гори мої високії...» – Орська кріпость, 1847)
і «Буває, в неволі іноді згадаю...» (Оренбург, 1850) 230
5. Тарас Шевченко – співець правди і незламної
волі, святої воленьки Господньої:
Лицем в лице медитації «В неволі тяжко, хоча й волі...»
та «І тут і всюди – скрізь погано» – вступні
валентності поезії заслання. 238

6. Сповіді Шевченка і благальні молитви за волю свою та неньки України: Лицем в лице вірші «А. О. Козачковському» (1847), «Заросли шляхи тернами...» (1849) і «Зійшлись, зібрались, поєднались...» (370).	246
«Кобзар» Тараса Шевченка 1840 р. та вічно молоді думи-присяги українського генія (180-річчю першої книжки поета присвячується)	257